

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
ÚSTAV PEDAGOGIKY A SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

Mgr. JIŘÍ ŽENOŽIČKA

ČESKÉ ŠKOLSTVÍ POD VLIVEM
VÁLEČNÝCH UDÁLOSTÍ 20. STOLETÍ
(mikroanalýza dopadu válečných událostí
na školy na Bouzovsku)

RIGORÓZNÍ PRÁCE

OLOMOUC 2019

Jméno a příjmení:	Mgr. Jiří Zenožička
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Pavel Neumeister, Ph.D
Rok obhajoby:	2019

Název práce:	České školství pod vlivem válečných událostí 20. století (mikroanalýza dopadu válečných událostí na školy na Bouzovsku)
Název v angličtině:	The Czech education under the influence of war 20. the Century (microanalysis of impact events on the Bouzovsku)
Anotace práce:	<p>Tato rigorózní práce se zabývá problematikou vývoje školství v oblasti regionu Bouzova v období vlivu světových válek 20. století. Předmětem zájmu práce konkrétního regionálního školství v daných obdobích jsou: dějiny školství, vývoj školské politiky, způsob tehdejšího řízení školy, každodenní pohled na situaci ve školství. V centru pozornosti je zejména pohled na učitele, zdraví a kázeň žáků a zejména vliv válečných událostí na školství a vzájemná interakce mezi jeho aktéry. Problematika každodenního pohledu na problematiku válečných let 20. století v prostředí venkovského školství Bouzovska není zatím popsána a právě proto se má badatelská snaha upírat tímto směrem. Rigorózní práce by měla být přínosem k vytvoření určitého pohledu na zvolený časový interval, kde na okraji historických událostí je rozpracována problematika školství Bouzovska. Tímto časovým vymezením se utváří i dějová kulisa života nejen v prostoru školy jako instituce, ale i v prostoru aktérů vzdělávání, což je žák a učitel. Práce se svým zaměřením specializuje na pochopení postojů školy jako instituce v rovině pedagogické, ale i v rovině neformálních postojů a vztahů v těžkých válečných dobách 20. století. Region Bouzovska pro toto téma nabízí určité speciální pohledy zejména díky poloze v blízkosti sudetské linie rozdělující republiku, existenci hradu Bouzova s německou posádkou a převážně česky mluvícím obyvatelstvem.</p>
Klíčová slova:	Každodennost, školství, I. světová válka, II. světová válka, Bouzov, region, první republika, protektorát, učitel.

Anotace v angličtině:	This rigorous deals with the development of education in the region of Bouzov in the period of the influence of the world wars of the 20th century. The subject of interest in the work of specific regional education in given periods is: history of education, development of school policy, way of school management at that time, daily view of the situation in education. The main focus is on the teacher's view, the health and discipline of the pupils, and in particular the impact of war events on education and the interaction between its actors. The issue of the daily view of the issues of the 20th century war in the environment of Bouzovska rural education has not yet been described and that is why the research effort is in this direction. Rigorous work should contribute to the creation of a certain view of the chosen timeframe, where the problems of Bouzovska education are developed at the edge of historical events. This time delineation also creates the storyline of life not only in the space of the school as an institution, but also in the area of actors of education, which is the pupil and the teacher. Work with her specialization is specialized in understanding the attitudes of the school as an institution in the pedagogical level, but also in the level of informal attitudes and relations in difficult war times of the 20th century. The Bouzovska region offers some special views for this theme, especially due to the location near the Sudeten line dividing the republic, the existence of the Bouzov castle with the German crew and predominantly the Czech-speaking population.
Klíčová slova v angličtině:	Everyday life, education, world war I, II. world war, Bouzov, region, first Republic, protectorate, teacher.
Přílohy vázané v práci:	CD
Rozsah práce:	162 s.
Jazyk práce:	Český

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracoval samostatně a používal jen uvedených pramenů, literatury a dalších zdrojů.

V Bouzově dne 13. 3. 2019

.....
Mgr. Jiří Ženožička

Poděkování

Rád bych zde poděkoval konzultantovi mé rigorózní práce panu Mgr. Pavlu Neumeisterovi, Ph.D. za profesionální přístup, cenné rady a věcné připomínky. Poděkování patří také mé manželce a rodině za vytvořené zázemí pro zpracování mé práce a svému otci za poskytnuté materiály z jeho sbírek a archivu.

Obsah

Obsah.....	7
Úvod.....	8
1 Vymezení výzkumných metod práce	12
1.1 Formy výzkumu, použité metody a jejich aplikace	12
1.2 Každodennost jako prostředek sociálního a dějepisného vnímání historie pedagogiky	19
1.3 Charakteristika zdrojů informací	22
1.3.1 Kroniky jako zdroj informací	22
1.3.2 Primární zdroje informací – pramenné podklady	26
1.3.3 Sekundární zdroje informací	27
2 Vývoj školství v období válečných událostí 20. století	29
2.1 Vývoj školství za I. světové války	29
2.1.1 Exkurz do počátku vývoje školství na Bouzovsku.....	29
2.1.2 Historická kulisa I. světové války	31
2.1.3 Školství na prahu I. světové války.....	35
2.1.4 Školství za I. světové války	37
2.1.5 Školský legislativní rámec v období I. světové války	51
2.1.6 Školství na Bouzovsku za I. světové války	55
2.1.7 Vzpomínky na školu z období I. světové války	61
2.2 Meziválečné období roku 1918 – 1939 a reformy školství.....	66
2.3 Vývoj školství v období II. světové války	79
2.3.1 Historický vývoj naší země v době II. světové války.....	81
2.3.2 Školství v období protektorátu	91
2.3.3 Legislativní rámec v období II. světové války (1938 – 1945).....	102
2.3.4 Školství na Bouzovsku v období II. světové války	105
2.3.5 Vzpomínky na válečná léta 1939-1945	120
Závěr.....	129
Prameny	139
Literatura, další zdroje.....	142

Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis.¹

(Marcus Tullius Cicero)

Úvod

Předkládaná rigorózní práce je příspěvkem k vývoji dějin školství a zároveň mikroanalýzou problematiky vývoje školství v oblasti regionu Bouzova v období světových válek 20. století. Je autorovým pokračováním badatelské činnosti zaměřující se na oblast školství. Téma práce s názvem: „*České školství pod vlivem válečných událostí 20. století (mikroanalýza dopadu válečných událostí na školy na Bouzovsku)*“, je příspěvkem k doplnění dosavadních informací o této problematice a zcela novým pohledem na oblast historie školství a zároveň srovnáním vývoje regionálního školství na Bouzovsku. Problematika každodenního pohledu na problematiku válečných let 20. století v prostředí venkovského školství Bouzovska není zatím popsána a právě proto se badatelská snaha ubírá tímto směrem. Rigorózní práce by měla být přínosem k vytvoření určitého pohledu na zvolené časové intervaly, kde na okraji historických událostí bude rozpracována problematika školství Bouzovska. Tímto časovým vymezením se utváří i dějová kulisa života nejen v prostoru školy jako instituce, ale i v prostoru aktérů vzdělávání, což je žák a učitel. Práce se svým zaměřením specializuje na pochopení postojů školy jako instituce v rovině pedagogické, ale i v rovině postojů neformálních a vztahů v těžkých válečných dobách 20. století. Region Bouzovska pro toto téma nabízí určité speciální pohledy zejména díky poloze v blízkosti sudetské linie rozdělující republiku, existenci hradu Bouzova s německou posádkou a převážně česky mluvícím obyvatelstvem. Předmětem zájmu vývoje konkrétního regionálního školství v daných obdobích budou oblasti:

- Všeobecný historický úvod
- Dějiny školství v daném období
- Vývoj školské politiky a způsob řízení školy
- Každodenní pohled na situaci ve školství

¹ Překlad: Historie je svědkyní času, světlem pravdy, životem paměti, učitelkou života, poselkyní dávných dob.

KAZDA, M. *Latinská citace ab utraque parte - z obou stran: Latinské citace od H.*[online]. e-kniha.com, 2011 [cit. 2017-08-01]. ISBN není uvedeno. Dostupné z: <http://www.e-kniha.com/latinske-citace-od-h.html>

Výzkumným záměrem této rigorózní práce je prostřednictvím analýzy dostupných dat provést rekonstrukci historických vlivů válečných událostí na proměny školství na Bouzovsku.

Cílem práce bude následnou syntézou interpretovat zjištěné informace zejména z pohledu každodennosti tehdejšího školního života.

Dílčím cílem bude analyzovat zapojení aktérů vzdělávání do válečných událostí a jejich postoj v rámci regionálních společenských vazeb.

V centru pozornosti bude zejména pohled na učitele, zdraví a kázeň žáků a zejména vliv válečných událostí na školství a vzájemná interakce mezi jeho aktéry. Součástí zájmu bude i vývoj legislativy ve zvoleném období zániku monarchie do konce 2. světové války. V mnoha případech se bude vývoj života školy proplétat s veřejným životem obce ve válečných letech 1914-1918 a 1939-1945. Meziválečné období bude dokreslovat reformní snahy o novou školu a její uspořádání.

V této práci bude postupováno systematicky v několika dílčích krocích, které budou tvořit základní kostru práce. Základní kapitoly budou chronologicky navazovat a budou uváděny do kontextu s celorepublikovým vývojem státní a školské politiky s exkurzem do legislativního rámce školského systému a následně v rámci mikro-historické analýzy školského života na Bouzovsku popisovat vlivy světových válek na tuto oblast. Jednotlivé historické období bude prostřednictvím třístupňové analýzy dostupných informací popisovat jednotlivé období světových válek 1914-1918 a 1939-1945. V první fázi bude předmětem zájmu celoevropské vnímání vývoje válečných konfliktů. Ve druhé fázi se soustředí na legislativní rámec a širší region území dnešní České republiky. V poslední fázi je středem zájmu dostupná mikro-historie úzkého regionu Bouzovska s částečným propojením do dalších částí regionu dnešního Olomouckého kraje. Jednotlivé časové období bude dílčím způsobem uzavřeno. Závěrečné shrnutí bude svým obsahem interpretovat zjištěné skutečnosti propojením dílčích závěrů a to i prostřednictvím dostupných informací o každodennosti tehdejšího života v regionu Bouzovska.

Analýzou historických materiálů dojde k podhalení určitého závoje ležícího na historické situaci světových válek 20. století ve vazbě na regionální školství na Bouzovsku a v jeho okolí. Takto zpracovaná práce nebyla v podobě každodenního vnímání historie zájemcům o tuto problematiku nabídnuta.

V rigorózní práci bude pracováno s analýzou dostupných dokumentů:

- primární – informace získané z přímých zdrojů tzn. v prvotním stavu
- sekundární – jedná se o již zpracovaná literární díla směřovaná k problematice práce
- veřejné – sem patří zejména novinové články a informace z periodik nebo statistiky
- osobní – zde bylo možno využít i materiály soukromé povahy jako jsou zejména autobiografie či soukromé sběry dat místních historiků a orální interpretace pamětníků.

Historické události budou uchopeny historickou analýzou dostupných informací, které budou využívat zejména prvků každodennosti vázaných na přímé pramenné zdroje a konfrontovány s dostupnou literární materií.

Struktura rigorózní práce je sestavena tak, aby co nejvíce osvětlila dosažení výzkumného záměru a splnění cílů práce. Skládá se ze tří částí, ve kterých bude probíhat třístupňová analýza historické situace.

První část se bude věnovat vymezení použitých metod výzkumu. První kapitola se bude zabývat základním výběrem a zdůvodněním forem výzkumu. Bude se zabývat pojmenováním a nastavením volby historického zkoumání jako celku. Ve druhé kapitole se bude zabývat nastavením a vymezením pojmu každodennosti. Bude specifikovat postoj badatele v rovině vnímání každodennosti. Každodennost je v této práci považována za prostředek interpretativního paradigmatu a vnímá člověka jako součást určitého sociálního celku, ve kterém prožívá své osudy a vnímá okolo probíhající události. Záměrem práce bude vnímat člověka v součásti sociálních vztahů směřujících od jedince ke společnosti. Ve třetí kapitole, která je rozdělena na dílčí podkapitoly, se bude práce zabývat pojmenováním a výběrem vhodné materie pro nalezení odpovědí na stanovený výzkumný záměr.

Druhá část se bude chronologicky opírat o rozfázování vývoje školství v období první světové války 1914-1918 a následně přes období reformních snah od roku 1918-1939 postupně přecházet ve válečné události roku 1939-1945. V úvodě bude proveden exkurz do počátečního vývoje školství na území regionu Bouzovska. Jednotlivé podkapitoly budou úzce propojovat pohled na válečná léta první světové války a jejich ukotvení v evropském historickém rámci a budou dále pokračovat přes širším regionem vnímané události na pozadí legislativních změn. V závěru této podkapitoly bude popsána situace

v mikroregionu Bouzovska s exkurzem do vzpomínek pamětníků. Přes meziobdobí reformních snah se přesuneme do další podkapitoly zaměřené na popis historických událostí druhé světové války. I tato podkapitola bude ukotvena svým zájmem do vývoje regionální školské politiky a života v tomto regionu a v závěru se bude zabývat každodenním vývojem vnímání školství v mikroregionu Bouzovska. I v této části bude dán prostor pro výpovědi pamětníků událostí II. světové války.

Jednotlivé podkapitoly zabývající se válečným obdobím I. a II. světové války budou ukončeny dílčími závěry, jenž budou použity pro závěrečnou analýzu a syntézu zjištěných skutečností.

Shrnutí a vymezení naplnění stanoveného výzkumného záměru a naplnění cílů práce bude obsaženo v *Závěru* této práce. Třístupňovou analýzou zjištěných skutečností bude možno porovnat a zhodnotit vliv válečných událostí na školský život a taktéž bude možné porovnat odlišnost od makro vnímání vývoje školství v rámci celého území českého státu.

Na samotném konci práce budou uvedeny informace o literárních či jiných zdrojích. Tato část se bude dělit na „*Prameny*“ a „*Literatura a další zdroje*“.

1 Vymezení výzkumných metod práce

Zvolené téma práce se zabývá vlivem světových válek 20. století na školství Bouzovska. Pro řešení výzkumného záměru této práce je nutné vymezit vhodné výzkumné metody, kde bude kladen hlavní důraz na analýzu pramenných dokumentů jako prostředků primární materiálu ve vazbě na sekundární zdroje dostupných literárních textů. Takto získané materiály tvoří potřebnou databázi informací vztahující se k splnění samotného cíle práce. Téma práce spadá do oblasti historické pedagogiky, která se předmětně opírá o historické vědy. Výzkumné metody práce jsou nastaveny tak, aby ve vzájemné interakci mezi velkými politickými, událostními dějinami a každodenním pohledem na život v regionálním školství Bouzovska a ve vazbě na tehdejší sociální realitu popisovaly situaci školství v daném regionu.

Tradiční pojetí vnímání historie v prostředí pedagogiky je po pádu železné opony nahrazováno výrazem historicko-pedagogický výzkum. Nově jsou hledány a nastavovány metodologické postupy a přístupy. Volené metody výzkumu jsou většinou přijímány a přejímány z prostředí sociologického výzkumu historie. Sociologické metody výzkumu je možné operacionalizovat i na oblast pedagogických věd. Základem kvalitního výzkumu je existence vhodných primárních materiálů, které nebudou pouze zdrojem informací o velkých dějinách. Snahou je nahlížet na významné historické události zdola, tedy od lidí prožívajících tyto události. Ve 20. století se zásadně mění přístup ke vztahu mezi makrohistorií a mikrohistorií. Procesem mikrohistorického přístupu ke zkoumání dějinných událostí máme možnost na základě tzv. malých dějin doplnit či lépe pochopit dějiny velké. Mnohdy novým čtením pramenných materiálů nalézáme nové skutečnosti, které byly u makrohistorického bádání opomíjeny či zcela přehlédnuty. Materiály jsou tedy spíše zkoumány z nového úhlu pohledu, tak říkajíc nově.²

1.1 Formy výzkumu, použité metody a jejich aplikace

Pro práci zabývající se historickým tématem spadajícím do historie pedagogiky na území daného regionu je zvolena kvalitativní forma výzkumu, která je interpretována jako: „(...) *proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích*

² ZOUNEK, J.; KNOTOVÁ, D. a ŠIMÁNĚ, M. Výzkum soudobých dějin pedagogiky a školství: k metodologickým otázkám historicko-pedagogického výzkumu. *Studia paedagogica*, [S.l.], v. 20, n. 3, p. 89–112, říj. 2015. ISSN 1803-7437. [online]. 2015 [cit. 2016-08-10]. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/studia-paedagogica/article/view/1149/1427>.

*zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů (...)*³

Kvalitativní forma obsahové analýzy textu se opírá zejména o dobře připravené a zvolené materiály a to zejména primární povahy, které jsou následně systematicky zkoumány. Získané informace jsou shromažďovány dle svého významu a jsou z nich vytvářena jádra určitých kapitol ve vazbě na požadované obsahy. Interpretace zjištěných informací je syntézou různých textů z primární a sekundární datové materie. Tímto způsobem lze dosáhnout redukci textů vázaných na jádra kapitol. V průběhu kvalitativní metody analýzy textů jsou vygenerovány a odstraněny nepravdy či zkeslená data. V průběhu výzkumu není vhodné udržovat pevně daný – neměnný názorový proud (směr), ale při zjištění nových souvislostí musíme provést následnou analýzu stávajících dat a případně provést jejich reinterpetaci. Velmi důležitou je tzv. kontrolní analýza, díky které je možné provést zpětnou vazbu vedoucí k reliabilitě zvoleného výzkumu.⁴

Kvalitativní data mají svou sílu zejména v poznávání skutečností v konkrétním prožívání výzkumného vzorku a právě tato popisná síla je proto definována jako rozmanitost konkrétní sociální skupiny lidí či lidí na konkrétním prostoru v konkrétním časovém rozmezí. Důležitým indikátorem tohoto pojetí výzkumu je jedinečnost konkrétních osob v zrcadle tehdejšího vnímání a prožívání. Předmětem zájmu je interpretace kronikáře, pisatele deníků, zapisovatele tedy toho, kdo přenáší svůj osobní zážitek a prožitek. Informace vznikají přímo v prožité situaci naplněné bohatostí sdělovaného textu či výpovědi.⁵

Na rozdíl od kvalitativních metod jsou kvantitativní metody výzkumu utvářeny většinou: „(...) *ex definitione jako redukující a idealizující, a proto nachází své uplatnění ve fyzice a chemii (...)*“.⁶ Výstupy kvantitativní metody zkoumání jsou více všeobecné, protože reálné situace idealizují a čím více zasahujeme do hloubky problému, tím více jsou data neschopná vyjádřit, ozřejmit či širěji rozvést. Problém vyhodnocovat data je pak zejména

³ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2, s. 50

⁴ GULOVÁ, L. ed. a ŠÍP, R. ed. *Výzkumné metody v pedagogické praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. 245 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-4368-4, s. 140-143.

⁵ HENDL, J.; *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2, s. 56-57.

⁶ GULOVÁ, L. ed. a ŠÍP, R.; ed. *Výzkumné metody v pedagogické praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. 245 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-4368-4, s. 28.

v rovině myšlenek, psychických stavů či neočekávaných jednání.⁷ Z tohoto důvodu není možné kvantifikované – empirické metody použít.

Pro správné uchopení problematiky vážící se k historii školství v dané lokalitě se jeví jako vhodné použít zejména historický výzkum. Historický výzkum analyzuje především dostupné primárních zdroje.

Historický výzkum jako metoda: „(...) může být použita k získání informací, které nejsou jinak pro výzkumníky dostupné. Nabízí prostředky pro zodpovězení otázek a získání řešení, jež často zůstanou nepovšimnuta. Síla historického výzkumu spočívá v jeho aplikovatelnosti v nejrůznějších oblastech a v množství informací a poznatků, které jím lze získat.“⁸

Historický výzkum má za cíl nalézt odpovědi na předem vymezené otázky, odhalovat neznámé souvislosti, provést záznam a vyhodnocovat jednání jednotlivců či skupin a institucí. Při analýze dat je nutné rozlišovat, z jakých dokumentů informace pochází. Důležité je členění dokumentů na dokumenty primární a sekundární povahy. Primární dokumenty jsou považovány za informační zdroje, kde autor je přímým účastníkem historického děje, nebo je na tomto ději nějakým způsobem zainteresován. Sekundární zdroje mají povahu dokumentů, které jsou historiky vytvořeny na základě analýzy primárních zdrojů a jsou porovnatelné mezi sebou z důvodu nalezení spojitostí či nikoliv.⁹

Při nastavování výzkumných metod nelze nevnímat názorové proudy postmoderních teorií nahlížení na dějiny a jejich výzkum. Hayden White se ve svém díle *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore 1973 snaží ukázat, že vytváření souvislých historických textů neobsahuje žádná kritéria pravdivosti. Tvorba textů je podmíněná etickým a estetickým pohledem na historický děj a nenese hledisko vědeckosti.¹⁰ Tímto náhledem se White vymezuje z tradičních historických idejí.

S tímto pohledem na tvorbu historických děl částečně souhlasí i Natalie Davisová, která připouští literární formu historických studií, ale na druhou stranu vyslovuje přesvědčení, že jejich prostřednictvím skutečně nahlížíme do minulosti, kterou tvoří

⁷ GULOVÁ, L. ed. a ŠÍP, R. ed. *Výzkumné metody v pedagogické praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. 245 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-4368-4, s. 174-175.

⁸ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2, s. 135.

⁹ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2, s. 136-137.

¹⁰ WHITE, H. *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore 1973

konkrétní lidé a sociální skupiny. Davisová konstatuje, že zejména invence je nezbytným prostředkem při rekonstrukci minulosti. Davisová přímo uvádí: „(...) *invence není libovolným výtvorem historiků, nýbrž se řídí „hlasy minulosti“, které k nám promlouvají prostřednictvím historických pramenů.*“¹¹

Popis určitého vyproštění se z proudu politických dějin a nastavení nových trendů v oblasti dějepisectví či jiného způsobu přístupu historického výzkumu ve svém díle *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*. Praha: Lidové noviny, 2002 popisuje Georg G. Iggers.

Předmětem zájmu Iggerse je také poukázat na nové trendy pohlížení na historii očima přímých aktérů. Do popředí se dostává zejména vnímání člověka v prostoru konkrétních dějinných situací. Tedy existenci člověka či skupiny lidí v určitém časově vymezeném úseku.¹² Iggers dále rozpracovává pohled na provázanost či možnost vazeb mezi makro-historickým a mikro-historickým vnímáním historie a to i ve vazbě na každodennost či individuální vnímání lidské existence. Uvádí, že: „*Východiskem dějepisectví již tedy nejsou jednotné dějiny, nýbrž pluralita dějin, či lépe řečeno jednotlivých příběhů. A má-li historik studovat individuální život prostých lidí, pak se neobejde bez nové epistemologie zaměřené na individuální prožitky (...)*“.¹³

Mikro-historii lze vnímat jako určitý soubor informací, které se úzce specializují či zabývají intenzivní hloubkovou analýzou určité sociální skupiny lidí, kolektivu, nebo konkrétních osob a jednotlivců na vymezeném území v určitém časovém spektru. Takovýto konkrétně zaměřený výzkumný záměr může zcela zásadně pozměnit pohled na velké dějiny v rozsahu makro-historického vnímání historie. Badatel zabývající se mikro-historickým výzkumem musí být dobře vybaven metodologicky a zvolené metody výzkumu musí být cíleně směřovány do prostředí, které výzkumník dobře zná. V takovémto prostoru může výzkumník lépe vnímat určité zvláštnosti lišící se od určitého

¹¹ IGGERS, G. G. *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*. Praha: Lidové noviny, 2002. 177 s. Knižnice Dějin a současnosti; sv. 16. ISBN 80-7106-504-8, s. 111-112

Dle Maliny znamená pojem: „ **Invence** ... *důvtip, nápad, vynalézavost.*“ Viz: MALINA, Jaroslav a kol. „Invence.“ *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, ©2009. ISBN 978-80-7204-560-0, s. 1703.

¹² IGGERS, G. G. *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*. Praha: Lidové noviny, 2002. 177 s. Knižnice Dějin a současnosti; sv. 16. ISBN 80-7106-504-8, s. 95-110.

¹³ IGGERS, G. G. *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*. Praha: Lidové noviny, 2002. 177 s. Knižnice Dějin a současnosti; sv. 16. ISBN 80-7106-504-8, s. 96-97.

Vytlačilová definuje pojem: „**Epistemologie** nebo také *teorie poznání je filosofickou disciplínou, která studuje povahu, zdroje a význam poznání.*“ Viz: VYTLAČILOVÁ, P. „Epistemologie.“ *Encyklopedie lingvistiky*, ed. Kateřina Prokopová. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. [online]. [cit. 2016-09-27]. Dostupné z: <http://oltk.upol.cz/encyklopedie/index.php5/Epistemologie>

normovaného pohledu na dějiny. Právě využití širšího vnímání skutečností a jejich provázaností v rovině nejen sociální, mocenské či kulturní vede k širšímu nahlížení na celkovou perspektivu života určité populace nejen v daném regionu, ale nastavuje zrcadlo tehdejší společnosti i v celostátním měřítku.¹⁴

Moderní směry metod výzkumu v antropologii se v rámci mikro-historického výzkumu zabývají spirálovitým přístupem epistemologického systému, kde se výzkumná problematika uchopuje z několika směrů a vždy se vrací k původnímu cíli. Záměrem je určitě souvztažnosti a vazby směřované do prostoru kontextu, časového vymezení, symboliky či rovného přístupu.¹⁵

Historicko-pedagogický přístup zaznamenal určitý zásadní vývoj směřovaný ke zkoumání pedagogického vývoje a jeho postavení v určitém časovém rozmezí. Zvoleným směrem je uchopení výzkumu směrem k mikro-historii či všednímu (každodennímu) dějepisectví. Směr je nastaven do prostoru vývoje školské politiky a jejího vnímání, postavení konkrétních osob vztahujících se k běžnému školnímu životu. Zároveň je to i pohled na neformální prožitky a vztahy s ohledem na vliv velkých dějin. V zorném poli výzkumníka jsou také školy fungující jako instituce a v interakci k nim institut rodiny jako subjekt vedoucí a řídicí objekt zájmu, kterým je žák.¹⁶

V mikro-historii se interpretace zjištěných informací stává součástí badatelské práce a právě forma sdělování například historického objevu je i cestou vedoucí k prezentaci trajektorie badatelových výzkumných postupů. Určitá skupina vědců vidí v mikro-historii snahu o znovu pojmenování dějin a zcela jim chybí verifikace neboli potvrzení interpretovaných zjištění. Pro mnohé z nich je problémem nemožnost kvantifikovat či empiricky potvrdit zjištěné údaje, což v prostoru kvalitativních teorií není ani možné.¹⁷

¹⁴ ZOUNEK, J.; KNOTOVÁ, D.; ŠIMÁNĚ, M. Výzkum soudobých dějin pedagogiky a školství: k metodologickým otázkám historicko-pedagogického výzkumu. *Studia paedagogica*, [S. l.], v. 20, n. 3, p. 89–112, říj. 2015. ISSN 1803-7437. [online]. 2015 [cit. 2016-08-10].

Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/studia-paedagogica/article/view/1149/1427>.

Srovnání: MEDICK, H. (2001). Quo vadis Historische Antropologie? *Geschichtsforschung zwischen Historischer Kulturwissenschaft und Mikro-Historie. Historische Antropologie*, 9(1), s. 78-92.

¹⁵ BENSA, A. Od mikro-historie ke kritické antropologii, *Cahiers du CEFRES*. N° 19, Úvahy nad 20. stoletím (ed. Alban Bensa). Mis en ligne le / published on: mars 2010 / march 2010, URL: http://www.cefres.cz/pdf/c19/Bensa_2000_mikrohistorie_kriticka_antropologie.pdf Editeur / publisher : CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE. [online]. [cit. 2016-09-27], s. 5-6

¹⁶ JŮVA, V. Historická pedagogika. In PRŮCHA, J. ed. *Pedagogická encyklopedie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009. 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2, s. 672-676

¹⁷ IGGERS, G. G. Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivy k postmoderní výzvě. Praha: Lidové noviny, 2002. 177 s. Knižnice Dějin a současnosti; sv. 16. ISBN 80-7106-504-8, s. 101-104

Podle Vranovského je pojem **verifikace**: „(...)základním postulátem logického pozitivismu, prosazovaného především členy Vídeňského kroužku mezi lety 1920 až 1960. Jedná se o postoj, podle kterého je

Zajímavou metodou zkoumání historie je bezesporu přímá interakce mezi badatelem a osobou, která prožila bezprostřední historické události. Tato metoda se nazývá orální historie. Orální historie je metodou přímého sběru informací od respondenta, které mohou být přímo přepsány či pomocí audiovizuální nahrávky archivovány. Do popředí zájmu se dostává určitý pohled respondenta na okolnosti vývoje dané události, názorová schémata, osobní zkušenost či přímo profesní angažovanost v dané situaci.¹⁸

Metoda orální historie je považována za prostředek k vytváření zcela nových pramenných materiálů a jejich hodnota není pouze v konkrétním použití v dané práci, ale i pramenem, který mohou využívat další badatelé. Forma rozhovoru může při správném naladění na danou historickou problematiku podhalit nové badatelské směry či cenné informace. Určitým nebezpečím je záměrné zkreslení informace respondentem. Zkreslené informace je možné vhodnou formou kladení otázek a znalostí existujících psaných pramenných informací dále analyzovat a porovnávat tazatelem.¹⁹

Důležité je zaznamenat názorovou polohu postoje respondenta a jí připsat i určitý význam tedy osobnostní rys. Tento jev může obohatit výzkum daného tématu a zařadit historickou úlohu respondenta v dané situaci. Metodu orální historie šlo v této práci použít pouze při interpretaci dějinné události regionálního školství v rámci 2. světové války.

Uvedené kvalitativní metody moderního výzkumu historie-pedagogiky pomohly, a to i v odkazu na historické kulturní dějiny dle Iggerse: „(...) *urychlit přechod od experimentální vědy pátrající po zákonu k vědě interpretativní, pátrající po významu.*“²⁰

V současném badatelském světě se stále častěji setkáváme s pojmem nového čtení pramenů. Mnohdy se jedná o nový způsob nahlížení na psaný text, jinak kladené výzkumné otázky či jiné uchopení pohledu na danou situaci. Objevují se nám nové pohledy a výklady nejen na literární texty, ale i na obrazové předlohy, staré filmové záznamy či materiále osobních potřeb jako jsou deníky, poznámky, korespondence nebo listiny podobné povahy, ale i orální výpovědi. Právě studium takovýchto materiálů umožňuje nové pohledy do zákulisí běžného života a vnímání nejen sociálního prostoru,

význam věty určen specifikami kroků, nutných k ověření jeho pravdivosti.“ Viz: Vranovský, Karel. 2014. „Verifikace.“ Encyklopedie lingvistiky, ed. Kateřina Prokopová. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. <http://oltk.upol.cz/encyklopedie/index.php5/Verifikace>. [online], [cit. 2016-10-10].

¹⁸ ZOUNEK, J.; KNOTOVÁ, D.; ŠIMÁNEŠ, M. Výzkum soudobých dějin pedagogiky a školství: k metodologickým otázkám historicko-pedagogického výzkumu. *Studia paedagogica*, [S.l.], v. 20, n. 3, p. 89–112, říj. 2015. ISSN 1803-7437. [online]. 2015 [cit. 2016-08-10]. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/studia-paedagogica/article/view/1149/1427>, s. 98-101

¹⁹ DEJUNG, Ch. Diskussionsforum: Oral History und kollektives Gedächtnis: Für eine sozialhistorische Erweiterung der Erinnerungsgeschichte. *Geschichte und Gesellschaft*, 2008, 34.1: 96-115.

²⁰ IGGERS, G. G. Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivity k postmoderní výzvě. Praha: Lidové noviny, 2002. 177 s. Knižnice Dějin a současnosti; sv. 16. ISBN 80-7106-504-8, s. 118-120

ale i kulturního rozměru regionální historie daného období. Právě takovéto prostředky mohou doplňovat či uvádět do kontextu dějiny mikro-historie s makro-historií. Jinak též definováno jako vyplňování prostoru lokálního, regionálního prožívání s globálním pohledem na velkou historii.²¹

V průběhu přípravy způsobu uchopení analýzy historických událostí popsaných touto rigorózní prací se přímo nabízela třístupňová analýza historických situací. Tento systém byl již použit a poměrně úspěšně publikován v práci Josefa Polišenského, který v roce 1970 zcela progresivním způsobem tento systém použil ve svém díle: „*Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*“. Tento systém již měl za cíl na pozadí celosvětového konfliktu přistoupit v rámci makro-historie k popisu a analýze vzniklé historické situace. V další části analýzy již přihlížel k historickému vývoji v regionu dnešního Českého státu a v poslední části mikro-historickým bádáním se věnoval vývoji v určitém regionu na území Českého státu. Tento mikroregion volil na základě dochovaných a hojně přístupných pramenů. Hledal zde co nejobektivnější přístup nejen k analýze dat, ale i k jejich rozmanitosti. Nebál se v této hluboce komunistické době propojit názorové struktury jak zemí východního, tak západního bloku.

Polišenský uvádí, že politické dějiny: „ (...) jsou ve středu pozornosti stejně jako v 17. století, a vlastně každá historie bude vždycky politická, protože je, ať autor chce, nebo nechce, při vši vědecké objektivnosti plaidoyerem.“²² V další části pak uvádí, že se dá o politice říci: „ (...), že je to činnost společenských tříd, skupin i jednotlivců, směřujících k prosazení životních zájmů, v největším počtu případů k udržení nebo získání moci ve společnosti a státě.“²³ Dle jeho názoru použití analýzy historické situace ve třech rovinách tedy stupních umožňuje právě střídáním makroanalýzy a mikroanalýzy co nejobektivněji provést popis děje. Uvádí také pojmy mikrokosmos a makrokosmos, které vystihují mikroregion a makroregion vztahující se k danému historicky dotknutému území souvisejícím s analýzou dané historické události. Tento třístupňový prostor umožňuje dle jeho slov vytvoření přímo laboratorního prostředí, ve kterém se dá daná historická situace co nejvěrněji popsat.²⁴

²¹ LENDEROVÁ, M.; JIRÁNEK, T. a MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009. 430 s. ISBN 978-80-246-1683-4, s. 401-411

²² POLIŠENSKÝ, J. *Třicetiletá válka a evropská krize 17. století*. Vyd. 1. Praha, 1970.

²³ Tamtéž s. 9

²⁴ Tamtéž s. 11

Autor dále uvádí: „ (...) není jiné cesty k rozvoji historického bádání než spojení teoretických úvah s praxí historikova řemesla, než spojení makroanalýzy a mikroanalýzy, ale také analýzy a syntézy.“²⁵

1.2 Každodennost jako prostředek sociálního a dějepisného vnímání historie pedagogiky

Uchopení problematiky každodennosti jako konceptu a předmětu nahlížení na historické události je považováno za způsob popisu událostí či konkrétního nahlížení do života společnosti či jednotlivce. Operacionalizace tohoto sociologického pohledu na historické události je dle mého názoru zcela vhodným přístupem i k nahlížení na problematiku historie pedagogiky v daném regionu Bouzovska. Používání každodennosti jako koherentního²⁶ vědeckého výkladu směřuje od osobního vnímání historie ke konkrétně prožitým situacím v primární rovině.

K vymezení a stanovení konceptu přístupu vnímání každodennosti touto prací je nutné nastínit, co vůbec tento pojem znamená. Ve „*Slovníku spisovné češtiny*“ je pojem každodennosti definován jako: „ (...) každý den se vyskytující, objevující, opakující; denní: k. host, práce, vysílání, cvičení; k. život, hlas (...).“²⁷ Takto je obecně definováno slovo ve spisovném jazyce českém. Podstatně širší význam mu přikládá „*Velký sociologický slovník*“, který tomuto pojmu dává široký význam a jeho prostřednictvím pojmenovává: „ (...) úhrn všedních, pravidelně se opakujících (tzv. repetitivních), a proto předvídatelných lidských činností, které jsou základem soc. reprodukce individua, malé skupiny a takto zprostředkovaně celé společnosti, činností, které se řídí známými většinou však nepsanými normami a pravidly, jsou specif. časově a prostorově uspořádány (...).“²⁸ Dále je pak slovníkem interpretován význam každodennosti s ohledem na její uchycení v rámci výkladu různých sociologických teorií. Základním výchozím bodem pro další definování každodennosti je že: „*Pojem k. úzce souvisí s pojmy každodenního života, životní svět, který do s-gie vstoupil z pojmové výbavy Husserlovy fenomenologie (viz též Lebenswelt)*

²⁵ Tamtéž s. 21

²⁶ Dle Maliny znamená pojem: „*Koherence* (z latiny: *co-haerēre*, „držet pohromadě, souviset“), *souvislost, spojitost, bezespornost, slučitelnost, soudržnost.*“ Viz: MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění).* Koherence. Brno: Akademické nakladatelství CERM, ©2009. ISBN 978-80-7204-560-0. S.1935.

²⁷ HAVRÁNEK, B. ed. *Slovník spisovného jazyka českého. Každodennost. Sv. 8. 2, H-L. 2. nezm. vyd. Praha: Academia, 1989. 8 sv.*

²⁸ LINHART, J. ed. *Velký sociologický slovník. Každodennost. Sv. 1, A-O. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996. 747 s. ISBN 80-7184-164-1.*

prostřednictvím Alfreda Schultze. Jeho pojetí každodenního života je základem všech následných analýz k., ačkoliv nikoliv všechny vychází z fenomenologie.“²⁹ Vnímání historie pedagogiky v dané lokalitě je závislé na interakci s institucemi³⁰ a to v souladu s pohledem na každodennost a životní svět dle P. I. Bergera a B. Bergerové, kteří jej nazývají jako: „(...)zvykový svět, náš domácí svět, který se nám sice nemusí líbit, ale v němž musíme žít a jednat. Zvl. pozornost věnovali vztahu k. a institucí: k. nelze pochopit bez pochopení institucí, které naopak jsou reálné pouze potud, pokud jsou reprezentovány lidmi a zkušenostmi v k.“³¹ Sociálně-psychologické vnímání pojmu instituce představuje: „(...) především komplex vzorově určených, vzájemně se doplňujících normativních očekávání, vymezujících příslušné - chování osob plnících určité role. Institucionalizace je spjata s integrací takových očekávání v systému - sociální interakce.“³²

V prostředí České republiky je pojem každodennosti i nadále vnímán jako určitá výzva směřující k novému uchopení historie, k přijetí nových metodických přístupů. Dějiny v interpretaci každodenního nahlížení na danou historickou problematiku se většinou v evropském měřítku upírají k dvěma pojetím. Prvním pojetím je vnímáno v rozměru etnologie (dějiny úkonů, zaběhlých rituálů, stereotypních situací směřujících do prostoru prožívání jednotlivcem – individuem) a druhého rozměru, který chápe každodennost jako společenský prvek vnímání psychologie skupin ve vazbě na vývojové proměny našich předků. Globální, politické dějiny v podobě předkládané k dalšímu studiu nemohou navodit ve studentovi pocit, který vyvolávají osobní interpretace prožitků a zážitků konkrétních osob a skupin lidí. Čtenel dostává přesné informace o vývoji na frontách, počtech zabitých či raněných, odsouzených či narukovaných učitelů, o práci dětí a potravinových přidělech. Bohužel zde chybí komunikace přímých aktérů historické události, osobní pohledy na situaci, osobní prožitky, tedy určitý lidský rozměr. Záměrem dějin každodennosti je hledání skrytých významů, dějinných rozcestí, odpovědí a ukazatelů

²⁹ Tamtéž; **s-gie.** - je zkratkou pro sociologie.

³⁰ Tamtéž. Instituce je zde definována jako: „(...) sociální instituce - v s-gickém i antropol. smyslu je to v zásadě každý obecně praktikovaný a v dané kultuře předávaný způsob - jednání.“ Srov. viz: MALINA, J. a kol. Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění). Instituce. Brno: Akademické nakladatelství CERM, ©2009. ISBN 978-80-7204-560-0s.1935. Kde je instituce definována jako: “ (...) relativně stálý, sdílený a uznávaný soubor *norem a předpisů, které členové dané *společnosti pokládají za důležité pro uchování sociální stability a uspokojování svých potřeb. Vedle institucí v užším slova smyslu (*úřady, *zákony) sem patří i nepsané *zvyky, *jazyk a všechno, co je sice „lidským dílem“, ne však individuálním. V sociologickém i antropologickém smyslu je to v zásadě každý obecně praktikovaný a v dané *kultuře předávaný způsob jednání.“ **S-gickém** je zkratkou pro sociologickém.

³¹ LINHART, J. ed. *Velký sociologický slovník. Každodennost. Sv. 1, A-O.* Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996. 747 s. ISBN 80-7184-164-1; **k.** - je zkratkou pro každodennost; **zvl.** - je zkratkou pro zvláště.

³² LINHART, J. ed. *Velký sociologický slovník. Instituce. Sv. 1, A-O.* Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996. 747 s. ISBN 80-7184-164-1.

k lepšímu pochopení chování společnosti či osob. Cestou k dosažení těchto cílů je například i nové čtení pramenů a využívání metod a přístupů napříč spektrem jednotlivých věd a vědeckých disciplín.³³

Ve svém příspěvku k soudobým dějinám XX. století v textu: „Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání“, uvádí Sedlák, že pojem každodennosti je mnohými autory vnímán jako určitá změna v nahlížení na dějiny očima nikoli elit, nýbrž obyčejných lidí. Dějinám každodennosti je vlastní určitý antropologický pohled spojený s etnografickým kontextem směřujícím ke skutečnému objektivizmu dějin. Každodennost lze dělit na dva proudy vnímání a to v prvním směru jako subjektivistické prožívání, a to na základě druhého proudu složeného z objektivních faktů. Každodennost jako způsob přístupu k dějinám uvedl Alf Lüdtke, který jej pevně zakotvil do systému vnímání německých dějin. Tento nový směr zavedl jako určitý interpretativní způsob sdělování historie také Francouz Michela de Certeau. Ovšem zcela nejlépe pojem každodennosti jako prostředku vnímání reality rozvinul rakouský fenomenologický sociolog Alfred Schütz, který své teorie opíral o realitu přirozeného vývoje a života společnosti z ideového základu německého filozofa moravského původu Edmunda Husserla. Autor dále uvádí, že ačkoliv je pojem každodennosti jako určitý předmět dějinného bádání stále více zakotven v moderních historických teoriích, tak je nadále nutné se zabírat myšlenkou jak skutečně kvalitně a správně interpretativně vyhledávat či popisovat nalezené skutečnosti v pramenných materiích. Autor definuje každodennost jako: „(...) *bezprostředně prožívaný svět člověka, omezený jeho tělesným bytím, svázaný s plynutím času a vpletený do sítě sociálních vztahů, jenž je utkán z významů. Každodennost je jedinou možnou půdou, na které je nám dáno žít, jednat, myslet, vztahovat se ke světu a utvářet svou osobnost, a to v neodbytné touze uspokojovat své rozličné potřeby.*“³⁴

V samotném závěru uvedení pojmu každodennosti jako jednoho z historických předmětů bádání je nutné zmínit, že pojem každodennosti je jedním z kroků k splnutí s novými modernizačními proudy v nahlížení na historické události a utváření určitého současného pohledu na jejich vývoj. Pomocí dějin jsou utvářeny identifikační proudy nejen jednotlivců jako individualit, ale i celých sociálních skupin lidí.³⁵ To ve své práci potvrzuje i Sedlák, když uvádí, že člověk se ztotožňuje s určitým dějinným proudem a mnohdy se

³³ LENDEROVÁ, M.; JIRÁNEK, T. a MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009. 430 s. ISBN 978-80-246-1683-4.

³⁴ SEDLÁK, P. Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání, in: *Soudobé dějiny XX*, 2013, č. 1–2, s. 122–157.

³⁵ IGGERS, G. G. *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivivity k postmoderní výzvě*. Praha: Lidové noviny, 2002. 177 s. Knižnice Dějin a současnosti; sv. 16. ISBN 80-7106-504-8

nechává utvářet na pozadí nastavených kulturních směrů, mocenských struktur či určité „sociální dominance“.³⁶

Tato práce vnímá objekt každodennosti jako možnost interpretaci nového pohledu na informace poskytované pramennou materií či sekundárními literárními zdroji. Právě nové čtení pramenů a jejich následná analýza umožní nově pojmenovat stav regionálního školství v období světových válek 20. století hledáčkem komplexního pohledu na vývoj osobnosti aktérů vzdělávání v interakci s objektem, kterým není pouze osobnost žáka, ale i jeho blízkých či sociální skupiny ve které žije. Výhodou je, že zejména v období 2. světové války můžeme stále ještě využít orálně předávané historie přímými aktéry, kteří ovšem mnohdy chtějí být anonymní a to i z důvodu časové blízkosti prožívání těchto událostí. Právě i díky operacionalizaci sociálních metodologických přístupů ke zkoumání historie je nám umožněno zpracovat tento materiál vhodným způsobem k problematice dějin z oblasti pedagogiky. Zjištěné skutečnosti a jejich interpretace mohou dále sloužit i jako určitý regionální diskurz, jenž může být součástí celkového vnímání této etapy historie na území celého Olomouckého regionu.

1.3 Charakteristika zdrojů informací

V této kapitole bude představena páteřní pramenná materie, která je důležitou osou této výzkumné práce. Součástí těchto zdrojů jsou písemné materiály primární povahy, ale také sekundární materiály a to především narativní zdroje informací, které zprostředkovaně informují o historické situaci ve zvoleném rozsahu bádání. Některé z těchto sekundárních materiálů mají ve svých částech textu i primární povahu. Majoritní skupinu materiálů tvoří zdroje pedagogického charakteru, které doplňují materiály všeobecné historické povahy. Primární zdroje jsou především archiválie uložené v regionálních archívech různých institucí, ale i některé přímé orální výpovědi. Tato kapitola nemá za úkol popsat všechny zdroje informací, ale vypíchnout ty stěžejní a ty, které jsou svým významem určující pro další bádání nad danou problematikou.

1.3.1 Kroniky jako zdroj informací

Pojem kronika je definován v mnoha různých slovnících. Pro potřebu této práce je vybrána definice z antropologického slovníku, který říká, že kronika je : „ (...) (z řečtiny:

³⁶ SEDLÁK, P. Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání, in: Soudobé dějiny XX, 2013, č. 1–2, s. 122–157.

chronos, „čas“, *chronikon*, plurál *chronika*, „časový sled, popis dějinných událostí“): 1. [obecně], zápis historických *událostí v časovém sledu bez hlubšího sepětí nebo odborného zpracování.“³⁷

Je velmi zásadní správně zařadit v rámci pramenné materie, které texty skutečně kronikou jsou a které se takto pouze tváří. Zde je vhodné citovat Hromádku, který píše, že: „*Kronika jako takové je historiky považována za vyprávěcí pramen vzniklý z vůle zadavatele (instituce) nebo autora, který obsahuje záznamy spojované do chronologických řad.*“ Dále pak uvádí: „*Kronika je zachycení událostí ze současnosti. Nelze proto používat označení kronika pro současné zpracování dávné historie. Zde se již jedná o historii či pojednání.*“³⁸

Školní kroniky popisující události Velké války byly zřízeny na základě Vynesení c. k. zemské školní rady v Praze č. 28.633 z 3. února 1892. Tento výnos přesně určoval, čeho se má kronikář držet a jaké skutečnosti popisovat. Jednalo se o vytvoření osnovy záznamového textu. Protože byly kroniky úředním dokumentem, do kterého nahlížel školní inspektor a členové školské rady, musela být kronika přehledná a oproštěná od osobních názorů pisatele. Kronika byla určitou sumarizací statistických ukazatelů vztahujících se k hospodaření školy, počtu žáků a slavení státních výročí v daném školním roce. Do školní kroniky směli nahlížet členové učitelského sboru.³⁹

Právě vlivem každodenního zkoumání je možné vyjádřit autorův postoj, použitý sloh a citové zabarvení vět. Ne všechny kroniky byly podřízeny cenzuře, některé byly ukryty u kronikářů či se jejich text na základě doplnění po válce dopisoval z paralelně vedených bloků či záznamových archů. Příkladem může být kronika obce Hvozdečka, kde takto učinil kronikář po II. světové válce.

Dodatek kronikáře uvádí: „*Události let 1940-1945 jsem zaznamenával tajně, jako, myslím všichni kronikáři. Leč při náhlé domovní prohlídce byly mně mé poznámkové bloky vzaty německou tajnou policií, vlastnoručně jsem je musel i s fotografiemi strčit do rozpálených kamen pod dohledem gestapa v olomouckém garnis vězení, kde jsem byl uvězněn.*“ Na jiném místě pak uvádí: „*Tato kniha ležela 5 let v Brně a celkem v ní nebylo nic škrtno ani vymazáno. Stejně nebylo sáhnuto na obrázky přes. T. G. Masaryka.*“⁴⁰

³⁷ MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění). Kronika.* Brno: Akademické nakladatelství CERM, ©2009. 303 s. ISBN 978-80-7204-560-0, s. 2038

³⁸ HROMÁDKA, T. *Kroniky obcí.* 3. (upravené) vydání. Praha: NIPOS, 2014. ISBN 978-80-7068-280-7.

³⁹ Vynesení c. k. zemské školní rady v Praze č. 28633 z 3. února 1892.

⁴⁰ Kronika obce Hvozdečka do roku 1939 a dodatek kroniky. Kronika uložena v soukromé sbírce. Pořízen z kopie kroniky uložené v archivu Jiřího Ženožičky.

Podobně píše o systému psaní kronik v době válečné i kovářovský kronikář, který uvádí, že kroniky ležely bez zápisu a zápisy byly pořizovány až v poválečné době z paralelně vedených záznamů.⁴¹

Školní kroniky byly vnímány aktéry vzdělávacího procesu jako úřední dokumenty, které měly své náležitosti a řád. Kroniky zejména školské měly v mnoha případech i popisový charakter. Popis se nezřídka vztahoval nejen na školní život, ale i na veřejný život obce a města, ve kterém měla škola svoji působnost. V textech školních kronik je obsažen i celostátní, ba celosvětový odraz probíhajících významných okamžiků dějin národů. V textech kronik je možné také vysledovat, že ne každý kronikář toužil psát podrobně o probíhajících dějinných okamžicích. Někteří pisatelé byli až podezřele skromní a to jednalo-li se například o popisování vítězných okamžiků monarchie za Velké války.⁴²

Význam školních kronik dále připomíná Definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské ze září roku 1905, který řadí kroniky dle svého § 136 přímo do skupiny úředních spisů.⁴³

Těsně před začátkem druhé světové války v červenci roku 1937 vydává ministerstvo školství a národní osvěty Výnos pro školy obecné č. 105.513-I, kde v §163 uvádí povinnost vést školní kroniku a v § 164 přímo vyjmenovává, co má školní kronika obsahovat. Základní změnou oproti Výnosu č. 28.633 z 3. února 1892 bylo zrušení jmenných rejstříků a ubylo několik položek směřovaných zejména k náboženské evidenci a výpisů z usnesení místních a okresních školních rad. Ze školních kronik jsou zcela vyloučeny názory, rozbory a polemiky pisatele na adresu společnosti, jedinců a dalších osob spojených se školou. Zápisy mají být stručné, jednoduché, srozumitelné a jednoznačné. Je zde zdůrazněna nestrannost pisatele.⁴⁴

V tomto duchu se stávají kroniky takto vedené pro každodenní vnímání historických událostí málo zajímavé. Jejich výčet informací se dá použít jako prostředek časového zařazení a spíše pro kvantitativní uspořádání dat v počtech žáků a podobně.

⁴¹ Kronika obce Kovářov 1938-1971. Značka L1-26. NAD1224. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

⁴² BARTOŠOVÁ, J. et al. *Škola a Velká válka*. 1. vyd. V Přerově: Muzeum Komenského, 2014. 182 s. ISBN: 978-80-87190-31-9.

⁴³ Nařízení, vydané od ministra záležitostí duchovních a vyučování, jímžto se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné a měšťanské. (1905) In: Říšská sbírka zákonů [online virtuální knihovna právních předpisů]. [cit. 7. 3. 2018]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

⁴⁴ ŠPRINGL, J. ed. Školákem v protektorátu projekt Památníku Terezín: Pokyny k způsobu vedení školní kroniky. <https://www.pamatnik-terezin.cz/> [online]. 2016 [cit. 2018-03-08]. Dostupné z: http://skolakemvprotektoratu.pamatnikterezin.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=846%3Adokument-1&catid=26%3Aze-kolnich-kronik&Itemid=49

Kroniky se musí nově číst z pohledu zařazení do konkrétní doby pořízení záznamů. V takovémto případě můžeme dle způsobu vedení informací usuzovat o postoji pisatele – kronikáře či celé školské rady ke konkrétnímu vymezenému období či historické události. Podstatně zajímavější jsou z tohoto pohledu rodinné kroniky či paměti - vzpomínky občanů.

Ministerstvo školství a národní osvěty na základě germanizačních a nacionalistických snah v protektorátu vydává v říjnu roku 1940 pod č. 129 247. IV příkaz o zapečetění a uložení kronik s tím, že budou postupně stahovány do zemských archívů. Od listopadu téhož roku dle výnosu č. 127703/40 IV/4 měly být zavedeny nové kroniky, které měly být vedeny zcela v režii vládnoucího protektorátu, tedy německé říše.⁴⁵ Jako pomůcka pro správné psaní kronik v duchu fašistických představ byla propagační brožura, kterou obdrželi ředitelé škol. Tato brožura nenásilnou formou udává, jak psát novou kroniku. Nenásilnost je zde pouze povrchním prostředkem, pod kterým je skryta snaha o německou propagandu a cílenou popularizaci fašistické zvěle.⁴⁶

Informace z regionu Bouzovska z roku 1943 udává, že se musí kroniky vést jedenkrát měsíčně na základě rozhodnutí okresního školského výboru.⁴⁷

Pramenná materie v podobě kronik a školní evidence vedoucí ke konkrétnímu popisu stavu školství ve městech na Olomoucku v protektorátním období se téměř nevyskytuje. Je to díky existenci německých škol, které v tomto období zabíraly stávající budovy českých škol. S tímto zábořem dochází k odvezení či likvidaci školních kronik a dalších písemností. Obdobně se stav opakuje těsně po válce, kdy jsou kroniky odvezeny s vystěhovalci či nenávratně likvidovány v rámci protinacistické nenávisti. V mnoha případech však tyto materie plní pouze úřední roli.⁴⁸

⁴⁵ HROMÁDKA, T. *Kroniky obcí*. 3. (upravené) vydání. Praha: NIPOS, 2014. ISBN 978-80-7068-280-7.

⁴⁶ LONÍČEK, R. *Minulost, přítomnost a budoucnost školní kroniky: Příloha č. XIII - propagační brožura k zavedení nových kronik, rok 1940/41*. Olomouc, 2008. Rigorózní. UP Olomouc, Pdf. Vedoucí práce Grecmanová Helena, prof. PhDr. Ph.D.

⁴⁷ Kronika obecné školy v Obectově. Značka č. L5-50. NAD 1494. Nečíslováno. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci

⁴⁸ MINAŘÍKOVÁ, H. Přehled vývoje olomouckého nižšího a středního školství od poloviny 19. století do roku 1960, III. část (1939-1945)/, In: KAŇÁK, B. ed. *Olomoucký archivní sborník 7*. Olomouc: Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv v Olomouci, 2009, s. 152-164. ISSN 1214-4711. ISBN 978-80-86388-74-8.

1.3.2 Primární zdroje informací – pramenné podklady

Mimo základní a stěžejní dokumenty, kterými jsou kroniky, je nezbytné pro nalezení pravdivého a konkrétního sledu událostí používat další tzv. primární tedy pramenné zdroje informací. Jedná se o zdroje informací, které nejsou již přepsány či jinak interpretovány v následné literatuře. Ve své práci jsem využíval jako tyto zdroje materiály, které byly vydány ke konkrétní události jako brožury. Zde se jedná většinou o materiál vzniklý u příležitosti významného výročí založení obce či výročí založení Sboru dobrovolných hasičů. Na těchto dokumentech většinou pracují obyčejní konkrétní pamětníci či lidé, kteří mají informace z přímého doslechu od již třeba nežijících osob.

Další materií tvoří záznamy rozhovorů tedy prvků orálního podání historie. Zde jsem využíval internetové zdroje jako například: Příběhy 20. století; Příběhy našich sousedů či Paměti národa. Tyto materiály většinou vznikaly díky podpoře různých fondů, které umožňovaly proplácení činností s tímto sběrem informací spojených. Materiály jsou velmi dobře přístupné a obsahují širokou škálu příběhu z různých částí České republiky.

Poslední skupinu tvoří materiály, které vznikají v prostoru sběru historických informací u amatérských historiků, či lidí zabývajících se zaznamenáváním událostí a příběhů, které nejen prožili, ale přímo slyšeli z vyprávění pamětníků. Mnozí amatérští historici věnují badatelské činnosti mnoho let svého života a regionálně i publikují s využitím finanční podpory od soukromých subjektů či za pomoci místně správních orgánů například obecních úřadů. Zde jsem využil možnosti čerpat některé informace přímo od amatérského historika mého otce Jiřího Ženožičky, který se sběru a třídění historického materiálu věnuje už plných 25 let. Dále jsem použil zdroje ze soukromých sbírek pana Josefa Kupky, Josefa Slouky, Antonína Zahálky, Oldřicha Svobody či Vladimíra Procházky.

Mimo kroniky a pramenné materie je nutné zmínit i osobní rozhovor sepsaný v době, kdy jsem ještě netušil, že se budu touto problematikou zabývat. Materiál měl sloužit jako vzpomínkový zápis výpovědi mého dědečka Adolfa Zapletala.

Zvláštní skupinou materiálů jsou rodné a křestní knihy či jinak řečeno matriky, které pomohly nalézt informace o osobě Jindřicha Křivánka. Tuto část své práce považuji za badatelsky objevnou a mohu říci, že napomohla najít tuto osobnost a zavést ji na obecním úřadě v Bouzově do seznamu rodáků významných svým životem a smrtí v době II. světové války.

1.3.3 Sekundární zdroje informací

Sekundární zdroje informací jsou v listinné podobě i na internetu k dané problematice velmi snadno dostupné. Je nutné pouze dobře zvažovat, které zdroje jsou skutečně důležité či obohacující téma práce. Nezastávám názor, že pouze novější zdroje jsou pravdivější či plně badatelsky zajímavých informací. Právě zdroje informací časově blízkému období umožňují nejpravdivěji v duchu každodenního pohledu na historii poskytnout validní informaci. Je důležité tyto zdroje také nově číst a provádět důslednou analýzu zjištěných skutečností.

Sekundární zdroj v této práci lze rozdělit do čtyř skupin. Jedna skupina jsou zdroje, které mají za úkol popsat některé z běžně nepoužívaných slov či spojení, nebo mají uvést do kontextu smysl slova s myšlenkou v textu. Zde je pracováno s internetovými slovníky a i slovníky dostupnými ve Vědecké knihovně v Olomouci. Patří sem například Havránek: *Slovník spisovného jazyka českého*; *Slovník cizích slov* z Ottova nakladatelství; Linhartův: *Velký sociologický slovník*; Malinův: *Antropologický slovník*; internetový záznam rozhovoru Pešičky a Koura nad pojmem: *Albrecht der Erste*, webový portál ABZ slovník a spousta dalších. Další skupinou jsou informace popisující správní a právní problematiku doby, kterou řeší tato práce. Patří sem díla Příhody; Rýdla, Gebharta a Kuklíka; Hledíkové s Hanákem; Fischera; Běliny a dalších autorů. Není možné nezpomenout webové portály MŠMT, díla Malého a Maršálka, Pánkové a Schelleho.

Velmi důležitou a pro práci zásadní je skupina autorů zabývajících se popisnou částí období zásadních pro koncepci této rigorózní práce. Zde v popředí zájmu stojí dvě první dámy Českého každodenního pohledu na historii a to Milena Lenderová a Marie Michlová. Za skutečně zapálené autory popisující pedagogickou historii a její vývoj lze pokládat Františka Morkese; Ivana Šedivého; regionálně i Miloše Trapla. Napříč historickým vývojem se zabývá již dlouhá léta touto problematikou Růžena Váňová a Zdenka Veselá. Díla těchto autorů věcně reagují na pedagogický vývoj a chronologicky se zabývají buď určitou dějinnou etapou, nebo průřezem celé historie.

Poslední skupinou sekundárních zdrojů jsou materie směřující k nastavení a ukotvení badatelského záměru v prostoru metodologie výzkumu a jeho směru. Patří sem Albana Bensa: *Od mikro-historie ke kritické antropologii*; Christofer Dejung pojednávající ve svém díle o orální historii; Lenka Gulová: *Výzkumné metody v pedagogické praxi*; Jan Hendl: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace* a mezi dalšími Zounka a Knotová: *Výzkum soudobých dějin pedagogiky a školství: k metodologickým otázkám historicko-pedagogického výzkumu* a Petr Sedlák: *Každodennost jako předmět a koncept dějepisného*

poznání. Samozřejmě, že v dílech Michlové a Lenderové jsou uvedeny taktéž typy jejich výzkumných směrů a ukotvení novodobého pohledu na chápání historie.

Vhodně zvolenou syntézou a následnou analýzou textů jsem se snažil o ucelený a zcela objektivní přístup ke zdrojům informací. V samotné badatelské činnosti jsem některé literární zdroje vyřadil a jiné nově nalezené zařadil či prověřil jejich vypovídající hodnotu.

2 Vývoj školství v období válečných událostí 20. století

Obec Bouzov je vesnicí, která pokud by neměla ve svém katastrálním území hrad, tak zřejmě nebude ničím významná. Právě hrad, jehož výstavba je datována přibližně do roku 1317 ovlivnil krajinu a lidi, kteří v ní žijí. Právě díky této památce a prehistorickému základu osídlení je možné vnímat počátky vzdělanosti této části severní Moravy. Tento půvabný kout, ve kterém Bouzov leží, patří do severní části hanácké roviny, která je mírně zvlněná počínajíc Zábřežskou vrchovinou postupně přecházející v Drahanskou vrchovinu. V bezprostřední blízkosti obce protéká řeka Třebůvka a potok Špráněk, který až v novodobé historii změnil jméno na říčku Javoříčku. Samotná obec se nachází 13 km západně od města Litovle, 8 km východně od města Loštice a 14 km od města Mohelnice. Od blízké Olomouce ji dělí 28 km východním směrem. Samotný hrad se tyčí nad dvěma údolímí, jimiž protékají již zmíněné dva vodní toky. Majitelé hradu Bouzova svým působením ovlivňovali nejen hospodářskou a politickou situaci obce, ale i širokého okolí. Hrad měl svůj význam i v novodobé historii, protože zde za druhé světové války sídlila německá správa a posádka. Samotná obec se vždy uváděla jako obec česká s mluvou moravskou a to i napříč snahám majitelů hradu tuto část panství germanizovat. Do správy obce Bouzov spadá 12 obcí: Bezděkov; Blažov; Doly; Hvozdečko; Jeřmaň; Kadeřín; Kovářov; Kozov; Obectov; Olešnice; Podolí; Svojanov.⁴⁹

2.1 Vývoj školství za I. světové války

2.1.1 Exkurz do počátku vývoje školství na Bouzovsku

Počátky řemeslného vzdělávání v lokalitě Bouzova je možné historicky datovat do období přibližně 400 let p. n. l., kdy tuto lokalitu obývali Keltové, kteří později splynuli s Germány a následně byli vytlačeni Slovy. Přibližně v roce 1317 šlechtic Búz z Búzova vystavěl první tvrz – hrad pro obranné účely kupeckých cest. S výstavbou hradu přichází na Bouzov i církev, která zde zakládá první farní školu. V 15. století je Bouzovsko vyplněno husitskými vojsky a římskokatolická církev se zde na nějakou dobu střídá s kališníky. Vzniká politicky nestabilní prostředí, které brání dalšímu rozvoji školství a výstavbě nových školních budov. Předpokládá se, že na samotném hradě docházelo

⁴⁹ ŽENOŽIČKA, J. *Bouzovsko-krajina a lidé*. 1.vyd., Bouzov: Obec Bouzov, Comedia s.r.o., 2006, 192 s.

k individuálnímu vzdělávání dětí šlechty a vyšších úředníků. Až do 16. století je úroveň obecního školství velmi nízká, učitele zde zastupují většinou úředníci či vysloužilí vojáci. Rok 1570 je milníkem pro začínající rozvoj školství. V místních kronikách a matričních knihách je první zmínka o školním rektorovi. Konec 17. století je pro panství Bouzova velmi významný, protože jej kupuje Řád německých rytířů. Tento řád začíná postupně nejen zavádět všeobecné školství, ale začíná se i starat o poměrně zchátralý hradní majetek. Do přechodného období 19. století spadá zejména zvýšená snaha o utrakvistické vzdělávání tedy dvojjazyčně (česky a německy). Jak vyplývá z místních kronik: „*Bouzovsko v té době bylo českým panstvím a učitelé, kteří zde chtěli vyučovat německy, většinou neuspěli a nebo naráželi na odpor místních obyvatel. Od roku 1806 se již na Bouzovsku vyučuje výhradně v moravském jazyce.*“ Bouzovská škola měla osm expozitur v okolních vesnicích. Tyto exkurendní školy byl později po roce 1868 osamostatněny a to i v návaznosti na říšské zákony (Hasnerovy). Na konci 19. století se při příležitosti návštěvy Bouzova Františkem Josefem I. v kronikách uvádí: „*Z projevu nadučitele při uvítání této významné osobnosti vyplývá, že učitelstvo má sice vlasteneckého ducha, ale je plně oddané panovnickému domu.*“ Již tento samotný fakt značí, proč se nikdo z učitelů v této lokalitě nepřidal k probíhajícím stávkám a nepokojům konaných ve velkých městech. Možná tento stav podpořilo i zachování si českého jazyka a české kultury v prostředí spravovaném většinou německy mluvící šlechtou.⁵⁰ V únoru roku 1910 umírá významný bouzovský starosta František Wiedermann. Byl nositelem Zlatého záslužného kříže. Pro místní školství měl vždy pochopení a podporoval jej. Při otevření jeho závěti je možné číst: „*Odkázal ze svého velikého jmění ... 4000 K na polévkový fond chudým žákům, 400 K na školní pomůcky, 600 K hasičům, 400 K vojenským vysloužilcům a ústřední matici školské 2800 K.*“⁵¹ V témže roce dochází k založení nejvýznamnější a neradikálnější organizace na Bouzově tělovýchovné jednoty Sokol. Prvním a zakládajícím starostou Sokola byl František Sedláček. Proti Sokolu velmi ostře vystupoval německý duchovní Benjamín Chrobok, který se snažil založit katolický tělovýchovný spolek Orel. Spory se dlouho vlekly. Starosta Sokola Sedláček v roce 1913 odchází učit do nedalekého Podolí.⁵²

⁵⁰ ŽENOŽIČKA, J. *Historické proměny života venkovské školy na Bouzovsku*. Olomouc, 2015. Diplomová práce. UP Olomouc. Vedoucí práce Mgr. Eva Dvořáková Kaněčková, Ph.D.

⁵¹ ŽENOŽIČKA, J. *Bouzovsko-krajina a lidé*. 1.vyd., Bouzov:Obec Bouzov, Comedia s.r.o., 2006, 192 s. (autor knihy je otcem autora této rigorózní práce).

⁵² TRAPL, M. a kolektiv. *Bouzov minulost a současnost hradu, obce a JZD "Mír"*. 1. vyd. Praha: TEPS, 1990, s. 35. ISBN 80-7065-013-3. Založení Sokola a Orla v roce 1910 potvrzeno v: Pamětní kniha městečka Bouzova 1924-1950. Značka č. L1-62. NAD1260. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

Dle statistického vyjádření má v roce 1900 litovelský okres 98 občanů židovského náboženství. Z tohoto čísla jich v Litovli žije plných 93. Litovelský okres tedy nepatří k okresům s významným osídlením židovským obyvatelstvem. V témže roce je také evidováno v litovelském okrese 1.607 Němců a 22.763 Čechů. Z celkového počtu obyvatelstva tvoří katolíci 24.282 občanů.⁵³

2.1.2 Historická kulisa I. světové války

Jako za určitou předzvěst začátku první světové války je považována schůzka Viléma II. a Františka Ferdinanda d'Este, která se uskutečnila v červnu roku 1914 na zámku Konopiště. Osobnost Viléma II. zde zastupovala sílíci sjednocené Německo a František Ferdinand d'Este slábnoucí a ohroženou Rakousko-Uherskou monarchii. Předpokládaná světová válka byla také určitým odrazem problémů na Balkáně, či v Itálii a jiných evropských zemích. Souvisela také s celkovým úpadkem vlády habsburské monarchie. Jedním z bodů jednání, jak uvádí Tuchmanová, byl i příslib německé strany vstoupit do války a to za podmínky, že se válečného konfliktu bude účastniti Rusko na straně Srbů. Válka byla považována za nutnost, která napomůže Rakousku-Uhersku získat zpět své výsadní postavení nejen na Balkáně, ale i jeho znovunavrácení na politické výsluní v Evropě. Válka by měla oslabit sílíci politický vliv Ruska. Jak píše Skřivan, tak Vilém II. nedal na schůzce rakousko-uherské straně takto zcela neochvějně záruky spoluúčasti na případném válečném konfliktu.⁵⁴

Tuchmanová tvrdí, že ujištění o zapojení Německa do války rakousko-uherská strana obdržela již na začátku července roku 1914 a to jako reakci na jakýkoliv podnět ze strany Srbska, které povedou k vstupu Ruska do války.⁵⁵

Roznětkou k zahájení I. světové války se stal úspěšný útok na arcivévodu Františka Ferdinanda v Sarajevu. Určitým paradoxem bylo, že politický postoj tohoto následníka trůnu byl spíš směřován k mírovému řešení situace v Evropě a světě vůbec a jeho smrtí se svět vrhl do víru nejhorší světové války.⁵⁶

⁵³ PINKAVA, V. a DVORSKÝ, F. ed. Vlastivěda moravská. II, Místopis Moravy. Díl V místopisu, Olomoucký kraj. Čís. 39, Litovelský okres. V Brně: Musejní spolek, 1903. 312 s.

⁵⁴ SKŘIVAN, A. Císařská politika. Rakousko-Uhersko v evropské politice v letech 1906–1914, Praha 1996, s. 238. V únoru 1916 zveřejnil dopisovatel deníku Times Henry Wickham Steed verzi konopištské schůzky, podle které zde měl císař Vilém II. předložit plán přeměny Evropy a mocenských poměrů na kontinentě. Ten spočíval ve vytvoření dvou nových středoevropských říší, které by připadly jeho dvěma synům.

⁵⁵ TUCHMANOVÁ, B. W., Srpnové výstřely. Začátek první světové války, Praha 2000, s. 79.

⁵⁶ MICHLOVÁ, M. Byli jsme a budem, aneb, Česká každodennost 1914-1918. Řitka: Čas, 2013. 133 s. Český čas; sv. 6. ISBN 978-80-7475-024-3.

Historik Šedivý si všímá také skutečnosti, že v blízkém období konfliktu se do války zapojují země, které neměly mezi sebou žádné kontroverze. Jako důkaz lze uvést zejména monarchii Velké Británie a Rakouska-Uherska. Z tohoto pohledu lze považovat zapojení států do války za absurdní tedy nepochopitelné.⁵⁷

Jako první si nebezpečí světového konfliktu uvědomila Velká Británie, která začala připravovat mírové intervence směřující k zabránění konfliktu. V té době Rakousko-Uherská monarchie nepřijala srbskou notu za dostačující a 28. 7. 1914 vstoupila se Srbskem do války. K Srbsku se dle předpokladu přidalo Rusko. Na tuto skutečnost reagovalo Německo svým vstupem do konfliktu na straně Rakousko-Uherska. Rakousko-Uherská monarchie považovala válečný konflikt za krátkodobou záležitost, ale po všeobecných mobilizacích států vstupujících do války bylo všem jasné, že celosvětová válka je na spadnutí. V Německu i Rakousko-Uherských zemích zavládla prvopočáteční válečná euforie a veřejnost byla přesvědčena o akceschopnosti a spolehlivosti monarchie vést válku a vyhrát ji. I politické špičky v našem státě a to zejména v osobě českého místodržitele Thuna, považovaly zvládnutí přípravy k válce a zejména mobilizaci za úspěšnou s výborným přístupem obyvatelstva. Černým puntíkem bylo snad několika protivlasteneckých akcí, které byly potlačeny v samém zárodku.⁵⁸

Veřejnost stále věřila, že válku bude možné zažehnat prostřednictvím diplomatických jednání. Válka v Srbsku byla veřejností vnímána jako adekvátní a přímo zákonná reakce monarchie na způsobené příkoří úspěšného atentátu na následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este a jeho choť. Čeští vojáci si kladli za povinnost podílet se na bojových akcích jako důkaz loajality k celému systému států Rakousko-Uherské monarchie.⁵⁹

Česká inteligence reprezentovaná zejména učiteli, byla ze strany monarchie vnímána jako politicky nespolehlivá. Tyto osobnosti veřejného života byly posílány do internačních táborů, kde musely potupně snášet četná příkoří ze strany dozorců. Docházelo ke snižování jejich důstojnosti. Byli špatně oblékáni a udržováni v nečistotě. V jejich

⁵⁷ ŠEDIVÝ, I, Kde bojovali Češi za první světové války? In: Host Radiožurnálu [rozhlasový pořad]. Moderuje Patricie Strouhalová. Radiožurnál, 15. 1. 2014 10:00 [cit. 2014-01-17]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/host/zprava/1302581>.

⁵⁸ NEDOROST, L. *Češi v I. světové válce*. 1. díl, s. 178.

⁵⁹ PAZDERA, D. Mobilizace v roce 1914 jako první krok na cestě ke zformování vojáka Velké války. Pokus o vymezení válečného prožitku českých příslušníků rakousko-uherské armády. In: *Historie a vojenství* 47, 1998, 3, s. 44.

osobních spisech byla umístěna doložka o politické nespolehlivosti a nežádoucím návratu z fronty.⁶⁰

V samotném průběhu války postupně nadšení českých vojáků a veřejnosti upadalo. Ze smíšených pluků složených z různých národností monarchie začínají od důstojníků přicházet zprávy, že je zaznamenán rozdíl v chování českých a německých vojáků. Čeští vojáci ztrácí ochotu bojovat, čímž projevují svoji neloajalitu k monarchii a panovnickému domu. Tyto postřehy jsou zaneseny i ve válečných záznamech a hlášeních. Zejména od roku 1918 se spekulace o neochotě českých vojáků bojovat rozšiřuje jako protiváha opěvování statečnosti a bojových úspěchů českých legionářů.⁶¹ V opozici proti těmto názorům se objevují zprávy českých důstojníků, kteří naopak tvrdí, že celý problém vnímání českého vojáka v období první světové války je spojen s rozdílným přístupem k německým a českým vojákům. Český voják se dal charakterizovat jako inteligentní, spravedlivý a velmi vnímavý k nespravedlivému chování svých nadřízených. Pokud byl voják nespravedlivě souzen či trestán, tak u něj mnohdy docházelo k vzniku vzdoru či odporu k autoritám. Pokud důstojník či nadřízený jednal spravedlivě a s rovným přístupem, pak byl český voják ochoten za druhé položit život a nezištně pomáhat. Pokud Čech dostal rozkaz, musel být smysluplný, zákonný, jasný a splnitelný. Takovéto vnímání rozkazů na vojně není ovšem žádoucí. Naši vojáci patřili mezi lidi, kteří vše prodiskutovali a nad vším dlouze přemýšleli. Tento stav byl právě spojován s poměrně značnou inteligencí našich vojáků, v jejichž řadách bojovali nejen učitelé, ale i úředníci. Naši vojáci měli rádi silného, ale spravedlivého velitele, který byl příkladný. V takovémto prostředí byl český voják disciplinovaný a zodpovědný. Pokud byl velitel slabý a bez důrazu, pak se český voják stával nedisciplinovaný a využíval každého okamžiku jak před plněním rozkazu uniknout či si ulehčit službu.⁶²

Ačkoliv se mohlo zdát, že český národ zcela jednohlasně schvaluje válku, jako odvetu za způsobené příkoří, opak byl pravdou. Mobilizace dávala tušit, že český voják je loajální a rychle připravený k boji. Na druhé straně se však vlivem dalšího vývoje válečných událostí začínají vojáci stále více projevovat jako Slované, kteří se svým chováním spíše řadí mezi rusofily. Na frontě celé skupiny československých vojáků zbíhaly do ruského zajetí. Mezi vojáky se začaly šířit letáky a hesla vybízející k zbíhání a

⁶⁰ MICHLOVÁ, M. *Byli jsme a budem, aneb, Česká každodennost 1914-1918*. Řitka: Čas, 2013. 133 s. Český čas; sv. 6. ISBN 978-80-7475-024-3.

⁶¹ LEIN, R. *Pflichterfüllung oder Hochverrat? Die tschechischen Soldaten Österreich-Ungarns im Ersten Weltkrieg*, Münster 2011.

⁶² FUČÍK, J. *Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka I. světové války*. Praha 2006, s. 43.

dezerci. Z tohoto důvodu již v roce 1914 dochází k ustanovení stanného práva pro šířitele takovéto propagandy. V zázemí byli přímo šikanováni čeští zaměstnanci úřadů a státní správy. Docházelo k rozsáhlé cenzuře, zatýkání a perzekucím.⁶³

V roce 1916 po smrti císaře Františka Josefa I. na trůn usedá 29letý císař Karel I., tento panovník se již od svého nástupu snažil o zmírnění některých perzekucí směřovaných národům monarchie. V září 1917 byl zrušen tzv. Válečný dohlédací úřad, který se zabýval chováním občanů, zatýkáním a souzením nepohodlných osob v říši. Císař Karel I. udělil také 20.000 milostí zatknutým osobám a to z důvodu, že byly souzeny vojenským a ne civilním soudem. Všechny vývoj již naznačoval, že se blíží konec války a všechny národy monarchie se snažily získat svoji samostatnost a to se podařilo také Čechům a Slovákům. Je jisté, že tento stav byl možný jen z důvodu nastoupení nového panovníka v rakousko-uherské monarchii Karla I.⁶⁴

Konec velké války nebyl způsoben jen vojenskou prohrą, ale hlavně rozpadem vládnoucí společnosti velkých evropských monarchií. Jednotlivé státy vtažené do konfliktu byly hospodářsky zcela vyčerpány, všude zuřil hladomor. Chyběla mužská pracovní síla. Začaly se měnit politické systémy. V Rusku došlo k velké revoluci. Na jednání o míru s Ruskem byly pozvány i menšinové národy monarchie. Zde se objevily první snahy o vytvoření Československého státu díky tzv. Tříkrálové deklaraci. Zásadní podporou snahy o vytvoření samostatného státu pak byla jednání v Pittsburghu, kde byla v roce 1918 podepsána dohoda exilových politiků Čechů a Slováků o společné cestě k vytvoření Československého státu.⁶⁵

Světová válka trvala čtyři roky. Vzala si 8 milionů lidských životů a dostala se tímto mezi největší tragédie v dějinách lidstva. Její konec byl zpečetěn podpisem příměří z 11. 11. 1918 mezi Německem a spojeneckými státy.⁶⁶ Důsledkem konce světové války byl zánik některých evropských mocností. Došlo k rozpadu Rakousko-Uherské monarchie díky abdikaci Karla I. A na německé straně i Viléma II.⁶⁷

⁶³ NOVOTNÝ, J. ed. aj. Učitelé v práci a v boji: Sborník vzpomínek a studií. 1914-1945. 1. vyd. Praha: Práce, 1968. 363 s., Kroniky práce a bojů; sv. 40.

⁶⁴ KRAMOLIŠ, Č. Válečné vzpomínky školního inspektora. Zábřeh: Společenská knihtiskárna, 1926. 131 s.

⁶⁵ MICHLOVÁ, M. Byli jsme a budem, aneb, Česká každodennost 1914-1918. Řitka: Čas, 2013. 133 s. Český čas; sv. 6. ISBN 978-80-7475-024-3.

⁶⁶ KISSINGER, H. A. *Umění diplomacie*, nakladatelství Prostor, Praha, 1999, vydání třetí

⁶⁷ HARRENBURG, B. a kolektiv, *Kronika lidstva*, Fortuna Print, spol. s.r.o., Bratislava, 1992

2.1.3 Školství na prahu I. světové války

Pro pochopení směru ubírajícího se školství v prostoru české společnosti je nutné nejdříve připomenout výchozí stav školství před 1. světovou válkou u nás.

Vývoj politických událostí nebyl v této době příliš nakloněn revolučním změnám v utváření nových školských systémů. Organizace školství se nesla zcela v duchu reformních změn z roku 1774. Zcela zpětným krokem v osamostatnění školství od církve bylo zavedení konkordátu, které bylo poplatným produktem období Bachova absolutismu. Právě znovu vstoupení církve do prostoru škol mělo za následek, že církvev spolurozhodovala o tom, co se bude ve škole učit a zejména, kdo to bude učit. Tento vliv neměl ovšem dlouhé trvání, protože po pádu Bachova absolutismu dochází k celkovému uvolnění společenského života. Důkazem této částečné svobody bylo zrovnoprávnění české řeči s německou. Vydáním „Řijnového diplomu“ dochází k změně pohledu na existenci a rozvoj českého jazyka v prostoru českých škol. Další ukázkou uvolnění veřejného života bylo zakládání dobrovolných spolků jako například Učitelské jednoty, tělovýchovného spolku Sokol či pěveckého sboru Hlahol. Vliv Učitelské jednoty se projevil v přípravě učitelských sborů a učitelů jako jedinců zejména ve formě dalšího vzdělávání a utváření jednotných koncepcí. Od roku 1869 dochází k zásadnímu průlom do způsobu řízení školství a výchovy. Vychází „Velký říšský zákon“, který omezuje vliv církve a ponechává jí pouze pozice vzdělávací a výchovnou v předmětu náboženství. Církve vnímala tento stav velmi negativně a to i přímou intervencí prostřednictvím papeže. Právě tímto zákonem jsou zaváděny nové školské stupně jako škola obecná a měšťanská. Přistupuje se k zavádění povinného vzdělávání učitelů v učitelských ústavech. Zákon ustanovuje povinnou školní docházku na osm let a dochází k zavedení širšího rozsahu vzdělávání. Určitým průlomem bylo zavedení učebních osnov a plánů, jejichž schvalování bylo v gesci příslušného ministerstva. Byly zde také nastaveny podmínky, co musí žák zvládnout a v jakém věkovém rozhraní musí navštěvovat školu. Ve značné části zákon reaguje na změny, které prosazovala již vláda Marie Terezie.⁶⁸

⁶⁸ VÁŇOVÁ, R.; RÝDL, K. a VALENTA, J. *Výchova a vzdělání v českých dějinách*; Díl 4, sv. 1. Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem: obecné školství - 1848-1939; střední školství a učitelské vzdělání - 1914-1939. 1. Vyd. Praha: Karolinum, 1992. 311 s. ISBN 80-706-6607-2. s. 6-11.

V obecné škole, měšťanské osmileté škole nebo ve spojení obecné školy pětileté s navazujícím tříletým vzděláváním na měšťanské škole bylo možné splnit povinnou školní docházku v intencích zákona z roku 1869.⁶⁹

Za první stupeň vzdělávání je tedy ustanovena obecná škola s osmiletou školní docházkou. Absolvent měšťanské školy tak získal nižší stupeň středního vzdělání, který byl vyšším stupněm dosaženého vzdělání než ukončená osmiletá školní docházka na obecné škole. Absolventi měšťanské školy mohli studovat na středoškolské úrovni na gymnáziích nebo odborných školách.⁷⁰

Prostřednictvím měšťanských škol byli vzděláváni žáci, kteří se nemohou vzdělávat na střední škole. Typ této školy je určen zejména k vzdělávání žáků se zaměřením na praktický reálný život.⁷¹ Díky tomuto zákonu dochází k zvýšení nároků na edukaci. Preparandy z dob Marie Terezie jsou vystřídány ústavy pro vzdělávání učitelů. Dochází k zvyšování prestiže učitelského povolání a finančnímu zabezpečení. Mezerou v zákonu do vzdělávání proklouzly tzv. tovární školy, které byly určeny pro děti zaměstnané v továrnách. Právě práce těchto dětí oslabovala jejich schopnosti vzdělávat se a to zejména kvůli nedostatku času na výuku a únavě dětí. Motivační faktor vázla na potřebách rodiny – financích, které dítě v továrně vydělalo. Škola měla až druhotný význam.⁷²

Vrcholným orgánem řízení školství za habsburské monarchie od roku 1759 byla „Studijní dvorská komise“, kterou v rámci svých reforem zřídila císařovna Marie Terezie. Od roku 1848 je řízením školství pověřeno „Ministerstvo veřejného vyučování“ a od července roku 1848 je přejmenováno na „Ministerstvo kultu a vyučování“ a to z důvodu převzetí církevních a náboženských se školou souvisejících problematik. Od roku 1860 je toto ministerstvo zrušeno a školstvím se zabývá „Státní ministerstvo“. Po sedmi letech se znovu vláda vrací k již vyzkoušenému pojetí a názvu „Ministerstvo kultu a

⁶⁹ VÁŇOVÁ, R.; RÝDL, K. a VALENTA, J. *Výchova a vzdělání v českých dějinách*; Díl 4, sv. 1. *Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem: obecné školství - 1848-1939: střední školství a učitelské vzdělání - 1914-1939*. s. 14

⁷⁰ EURYDICE. *Organizace vzdělávací soustavy České republiky*, s 1-3. 18 srov. VÁŇOVÁ, R. et al. *Výchova a vzdělání v českých dějinách IV: Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem*, s. 14. 19 srov. tamtéž, s. 60-61. 20 srov. tamtéž, s. 14.

⁷¹ VÁŇOVÁ, R.; RÝDL, K. a VALENTA, J. *Výchova a vzdělání v českých dějinách*; Díl 4, sv. 1. *Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem: obecné školství - 1848-1939: střední školství a učitelské vzdělání - 1914-1939*. s. 60-61

⁷² Tamtéž s. 14.

vyučování“. V této formě se i přes politické a organizační změny ministerstvo udrží do roku 1918, kdy dochází k vzniku samostatného Československého státu.⁷³

I přes zjevné nedostatky bylo školství Rakouska-Uherska první v zavádění povinné školní docházky a progresivní v řešení zavádění školského zákonného systému. Čeští učitelé díky politickým sporům uvnitř monarchie vnímali to, co bylo spojováno se zákonodárstvím jako nebezpečné a svazující. Postoj českých učitelů ke změnám byl spíše plný předsudků, které byly zakotveny díky pocitu neustálého útlaku a vlasteneckého postoje nesvobody.⁷⁴ V tomto přelomovém období se stává ministrem kultu dr. Pavel Gautsch, který v pozdějších předválečných letech působí také jako ministerský předseda. Zavádí do školství nový školní vyučovací řád. Podniká inspekční cesty po monarchii a snaží se být neutrální ve vztahu k národnostním menšinám. Jako jedním z razantních kroků bylo také zrušení neprosperujících středních škol a jejich nahrazení reálnými školami odbornými a řemeslnými, které byly voleny vždy k potřebám daného regionu. Tento krok byl učitelskou i politickou veřejností vnímán jako nepřijatelný, ale později se ukázalo, že byl nadčasově důležitý ve vztahu k získávání pracovních příležitostí absolventů. Působení Gautscheho v oblasti školství bylo také oceněno děkovným listem, který mu věnoval císař František Josef I. jako vděk habsburského domu.⁷⁵ V této době se začíná v pedagogice uplatňovat Herbartismus. Tento pedagogický směr vnímá vyučování jako nejdůležitější prvek výchovného snažení s důrazem na rozumovou percepci osvojování si znalostí. Vedle rozumových schopností klade do popředí také cit a vůli. J. F. Herbart vytvořil pedagogický systém vzdělávání, který pronikl do značné části evropských zemí a samozřejmě ani české země nebyly výjimkou. Tento pedagogický směr je úzce spojován i s utvářením rakousko-uherského školského systému.⁷⁶

2.1.4 Školství za I. světové války

V době, kdy začínáme vnímat snahy evropských mocností o znovurozdělení světa díky připravované světové válce, je školství vnímáno jako výkladní skříň celé společnosti.

⁷³ KLOČKOVÁ, L. 165 let Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy: Ministerstvo školství v habsburské monarchii. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. © 2013-2014 [cit. 2014-03-05]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/165-let-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy>

⁷⁴ VÁŇOVÁ, R.; RÝDL, K. a VALENTA, J. Výchova a vzdělání v českých dějinách; Díl 4, sv. 1. Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem: obecné školství - 1848-1939: střední školství a učitelské vzdělání - 1914-1939. s. 22-174

⁷⁵ MORKEŠ, F. Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích: (období let 1848-2001). 1. vyd. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2002. 122 s. ISBN 80-901461-9-8.

⁷⁶ ZUMR, J. Máme-li kulturu, je naší vlastní Evropa: Herbartismus a česká filosofie, s. 11.

Veřejnost vždy říkala, že na školy je dobře vidět, protože stojí na kopci. Učitelské povolání bylo vždy v obci vážené a uznávané. Učitelé byli s obcí spjati nejen výkonem svého povolání, ale i místní příslušností. Žili tedy v obci a vnímali obec nejen z pohledu katedry ve škole, ale i v rámci společenského života.⁷⁷ V materiálu Fischera je zajímavě popsán systém kolaborace – udavačství. Je zarážející, že veškerá popisovaná udání jsou ve vztahu českého člověka k českému člověku a nejčastějším místem zachycení informace je místní pohostinství. V mnoha případech jde o mstu. Velmi často jsou předmětem udání písň s vlasteneckou tematikou či nesou slovanského ducha.⁷⁸

Právě nově se tvořící politická situace měla tento zaběhnutý styl života zpřetrhat. Došlo k narušení soužití a pevných sousedských vazeb. Začal boj o přežití spojený se závisí a následným udavačstvím vedoucím k perzekucím a pošlapávání lidských práv.

V počátečním období 19. století se zájem o mladého člověka ubíral směrem k jeho osobnosti, nahlížení do jeho světa. Světová válka tento trend objevování dětské duše zcela zastavila. Přerod dítěte z pozice malých dospělých lidí se nepodařilo transformovat do specifických záhybů jejich duší a tedy k rozvoji jejich individualit. Válka vše změnila, dítě již nebylo předmětem jejího zájmu.⁷⁹ Již dlouho před válkou jsou lidem a organizacím sdružujícím mládež předkládány propagandistické myšlenky vedoucí k vnímání monarchie jako jediného jmenovatele vlastenectví bez dílčích národnostních vlivů a názorů. Tlak byl vyvíjen zejména do prostoru lidí, kteří měli intelektuální a celospolečenský vliv. Tvořili je zejména učitelé, novináři, úředníci, duchovní, ale i vojáci, důstojníci, podnikatelé.⁸⁰

Politická situace před první světovou válkou dělila učitelské sbory na dva tábory. Je zajímavostí, že vliv na vytváření těchto táborů mělo i prostředí škol. V Čechách se většina učitelstva hlásila k hodnotám agrárních stran. Na Moravě a také ve Slezsku se učitelé orientovali spíše klerikálně. S ohledem na lokalitu venkova a města lze uvést, že na venkově učitelé více směřovali ke klerikalismu a v městech zejména průmyslových získávali mezi učiteli navrch sociální demokraté. Válka přerušila veškerý politický vývoj v našem národě. Po válce se politikaření mezi učiteli odvíjelo zejména v odborových organizacích.⁸¹

⁷⁷ MOROKES, F. Obce a školy v minulosti. In: Učitelské noviny. Roč. 107, č. 30 (2004), s. 15-16. ISSN 0139-5718

⁷⁸ FISCHER, R. Hrst válečných dokumentů. I. Olomouc: R. Fischer, 1929. 55 s.

⁷⁹ KŮRKOVÁ, Š. Tvrdě zkoušené dětství: Jak se žilo dětem během první světové války. *100+1*[online]. © Extra Publishing, 2016, [cit. 2017-12-19]. ISSN 1804-9907. Dostupné z: <http://www.stoplusjednicka.cz/tvrde-zkousene-detstvi-deti-prvni-svetova-valka>

⁸⁰ JINDRA, Z. První světová válka. 1. vyd. Praha, 1984

⁸¹ ŠÍPEK, Z. Čeští učitelé národních škol a politické strany v letech 1860-1941 In: *Pedagogika*. ISSN 0031-3815. č. 2, (1994) s. 130-134

České školství na prahu Velké války prodělávalo určité změny vedoucí k sjednocení pedagogického myšlení s pedagogickými trendy evropských velmocí jako například Německa. Dochází k hledání nového pojetí systému školství.⁸² Vzdělanost v českých zemích rostla ruku v ruce s rozvojem české vědy a kultury. Učitelé se chtěli dále vzdělávat a budovat nový systém českého školství. Bohužel právě válečný konflikt tyto snahy zastavil a vrátil obrazně až na samý začátek. Právě prvopočáteční rozmach vedl k vytvoření silného sebevědomí a vlasteneckého ducha, kulturního podvědomí a uvědomění si demokratické tradice národa. Právě tyto atributy silně ovlivnily český národ a daly mu sílu k překonání válečných útrap.⁸³

Na počátku první světové války patřil český národ k částem monarchie, kde bylo velmi nízké procento analfabetismu. Povinnou školní docházku, která trvala 8 let, absolvovalo přibližně 100% obyvatel. Po dosažení základního vzdělání již nebylo prioritou tehdejšího systému vzdělávat dále takové množství žáků. Vyšší vzdělání bylo umožněno jen nízkému počtu žáků.⁸⁴ V rámci monarchie bylo hned v obdobích nejen předválečných, ale i v průběhu války možné zaznamenat sílící germanizační snahy, které pronikaly zejména do školství a do úřadů. Již v předválečných politických projevech bylo jasné, že ihned po válce bude monarchie usilovat o reorganizaci nejen v institucích, ale i územních děleních. Cílem bude zavést v rakouském císařství jeden společný jazyk (úřední) a tím bude němčina. Z obecných škol nesmí vyjít žádný žák, který ji nebude ovládat.⁸⁵

Protože se Čechové netajili svými postoji a byli znepokojeni vývojem uvnitř rakousko-uherské říše, dochází hned v počátcích Velké války k zahájení uměle zinscenovaných procesů s velezrádci monarchie. Rakouští politici se netajili řídit heslem „*ausrotten*“ tj. vyhubit. Znamenalo to zlomit občanské sebevědomí Čechů a k tomu cíli je motivovaly počáteční vojenské úspěchy monarchie.⁸⁶

Z oblasti Olomouce je znám případ, kdy německé menšiny svým napadáním již od roku 1913 komplikovaly otvírání českých škol. Zejména v roce 1915 je znám zápis,

⁸² ČENĚK, J. a redakční sbor. Ročenka pedagogická a školská, ročník pátý za léta 1918-1923: Národní školy-Šoupal Rudolf. Praha: Dědictví Komenského, 1925.

⁸³ KOPÁČ, J. *Dějiny školství a pedagogiky v Československu*. Vyd. 1. Brno: Univ. J. E. Purkyně, 1971. 224 S. Spisy ped. fak. Univ. J. E. Purkyně v Brně.

⁸⁴ MICHLOVÁ, M. Byli jsme a budem aneb Česká každodennost 1914-1918. Řitka: Čas, 2013. 133 s. Český čas; sv. 6. ISBN 978-80-7475-024-3.

⁸⁵ JINDRA, Z. První světová válka. 1. vyd. Praha, 1984

⁸⁶ ŽIPEK, A. ed. Domov za války: (Svědectví účastníků). Díl I, 1914. Praha: Pokrok, 1929. 363s.

který říká: „*Němci rozjařeni válečným vítězstvím, slibovali z české školy nadělati záchodků. Několik dětí malomyslných Čechů přestoupilo na školu německou.*“⁸⁷

Právě začátek války vedl k ukončení reformních snah o rozvoj české pedagogiky. Během války se silně projevíly snahy o likvidaci českého školství a to nejen materiálně, ale i personálně. Docházelo k časté změně pracovišť učitelů, učitelé byli využíváni k úřednickým činnostem spojených s vedením soupisů k rekvizicím a agitační činnosti pro válečné půjčky. Výuka dětí byla narušována projevy loajálního postoje k monarchii.⁸⁸

Jak uvádí Nájemník: „*Tlak na celé školství výrazně vzrostl už krátce po vstupu Rakouska-Uherska do války. Značná část učitelstva byla odvedena a budovám škol začalo hrozit, že budou také zabaveny armádou pro válečné účely. Tento trend během celé války ještě narůstal, přičemž odvody se vedle učitelů začaly týkat čerstvých maturantů.*“⁸⁹

Již v srpnu roku 1915 je vydán tajný rozkaz, který nařizuje vyjmutí každého učitele ze služby v kanceláři či v nemocnici a odvezt ho do internačního tábora, kde bude vykonávat těžké práce spojené s těžbou dřeva či kamene v lomech. Monarchie se snažila v učitelích a další slovanské inteligenci vyvolat pocit méněcennosti či přímo pocit zavedení novodobého otrokářského řádu. Internační tábory byly někdy přirovnávány k počátečním koncentračním táborům. I zde česká inteligence strádala nejen materiálně, ale bylo na ni působeno i prostřednictvím psychické zátěže. Byl zde nedostatek léků, hygienických potřeb. Stravování bylo přímo otřesné a oblečení zcela nedostatečné. Do internačních táborů bylo zavlčeno kolem 422 moravských a českých učitelů. Další učitelé, kteří byli původně přiděleni ke zbrani, měli být odesláni k německým či maďarským plukům s okamžitým odchodem na frontu. Jejich návrat byl nežádoucí.⁹⁰

Vládnoucí monarchie a její partner Německo již z předběžného průzkumu situace v českých zemích začaly negativně vnímat sokolské hnutí, které hned od prvopočátku dávalo najevo svůj kladný postoj k Rusku a zemím „Dohody“. Právě proto si armáda o členech sokolské organizace vedla speciální záznam s doložkou: „*Politisch verdächtig*“ tj. v překladu z němčiny: „Politicky podezřelý“. Předpoklad tajné policie se později ukázal jako zcela správný, protože hlavní jádro našich legií v Rusku tvořili přeběhlí vojáci z fronty a ještě navíc právě členové Sokola. V jejich řadách byla spousta učitelů a

⁸⁷ FISCHER, R. Vznik a vývoj českých škol v Olomouci a v německých obcích olomouckého okresu (1873-1930). V Olomouci: Nákladem místního odboru Ústřední Matice

⁸⁸ ČENĚK, J. a redakční sbor. Ročenka pedagogická a školská, ročník pátý za léta 1918-1923: Národní školy-Šoupal Rudolf. Praha: Dědictví Komenského, 1925.

⁸⁹ NÁJEMNÍK, V. Život za 1. světové: Zázemí. *Český rozhlas: Před 100 lety* [online]. 2016 [cit. 2017-12-13]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/pred100lety/zazemi/_zprava/ucitele-a-zaci-ve-velke-valce--1610199

⁹⁰ ŽIPEK, A, ed. Domov za války: (Svědectví účastníků). Díl II, Rok 1915. Praha: Pokrok, 1930. 444 s.

vlastenecky smýšlejících lidí.⁹¹ Vládnoucí monarchie proto již 24. listopadu 1915 svým výnosem č. 25037 rozpustila Sokolské obce.⁹² Rozpuštění Sokola však vedlo k zvýšenému odporu, který dále pokračoval zbíháním jeho členů na frontách v Itálii a Francii. Na francouzské frontě se sdružovali do Cizinecké legie pod názvem: „Compagnie Nazdar“ v překladu z francouzštiny: „Rota Nazdar“. Odtud také pramení Sokolský pozdrav. Ve statistice se uvádí, že celkem bylo v cizineckých legiích po celém světě 100.000 československých legionářů.⁹³ Na konci války vyjádřil sokolský postoj trebičský J. Máchal, který ve svém projevu pronesl: „(...) že český dvojocasý lev sežral dvojhlavého rakouského orla, a není mu z toho pranic špatně.“⁹⁴

Ve školním roce 1914/1915 dochází na našem území k cenzuře učebnic a snaze o germanizaci. Emmerová ve své Kronice Vysočiny popisuje, že byly zakázány celé učebnice a knihy. Vyjmenovává některá slova, která byla v té době nežádoucí jako například slova vypovídající o smrti, nesvárech, nevydařeném bratrství. Nevhodné byly texty o částech českých dějin zejména husitství, vlastenectví a významných osobnostech a buditelích v českých dějinách. Od české literatury a učebnic se očekávalo pozitivní smýšlení, touha po vítězství, morálce, poslušnosti, etice a vzdělanosti.⁹⁵ Texty určené k výuce mládeže byly upravovány či přímo nově vydávány takovým způsobem, aby v žácích nevyvolávaly pocit přináležitosti k určité kultuře a tím výchově k vlastenectví v rámci slovanského vnímání. Jako ukázkou uvádím: „*Dříve se děti učily: Jedu do Prahy. Praha je hlavní město Čech. Jsem Čech. Pak se to změnilo na méně závadné: Jedu do Vídně. Vídeň je hlavní město říše. Jsem Rakušan.*“⁹⁶ Nové či upravené učebnice měly za úkol přiblížit a popsat konkrétní situace na bojištích či prezentovat vládnoucí monarchii v kontextu důvodu vzniku první světové války a její důsledky v průběhu jejího vývoje. Staré učebnice vydané před vznikem velké války musely být cenzurovány a upravovány

⁹¹ Sokol Třebíč pro radost a pro zdraví: Činnost jednoty v období 1. světové války [online]. [cit. 2017-12-14]. Dostupné z: <http://www.sokol-trebic.cz/cinnost-jednoty-obdobi-1-svetove-valky>

⁹² NÁJEMNÍK, V. Sokol proti monarchii: Tělocvičná jednota a její starosta v odboji [online]. Český rozhlas, 28. 12. 2015, [cit. 2018-05-30]. Dostupné z: http://m.rozhlas.cz/pred100lety/odboj/_zprava/1568555

⁹³ BURIAN, M. Sokolský odboj: Stojíme pevně, připraveni s novou silou za lepší příští své drahé vlasti i bojovat ... [online]. 26. 11. 2015 [cit. 2018-05-30]. Dostupné z: <http://www.sokol.eu/obsah/5500/sokolsky-odboj>

⁹⁴ Sokol Třebíč pro radost a pro zdraví: Činnost jednoty v období 1. světové války [online]. [cit. 2017-12-14]. Dostupné z: <http://www.sokol-trebic.cz/cinnost-jednoty-obdobi-1-svetove-valky>

⁹⁵ MICHLOVÁ, M. Byli jsme a budem aneb Česká každodennost 1914-1918. Řitka: Čas, 2013. 133 s. Český čas; sv. 6. ISBN 978-80-7475-024-3.

⁹⁶ EMMEROVÁ, P. Kronika Vysočiny: Být školákem za první světové války [online]. 20.12.2014, [cit.2018-01-14]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/vysocina/kronika/_zprava/byt-skolakem-za-prvni-svetove-valky-1431147

tak, aby napomáhaly výchově a vzdělávání v duchu rakousko-uherských zásad. Podpora vládnoucí monarchii se odrazila i ve výročních školních zprávách.⁹⁷

Ministerstvo kultu a vyučování vydalo také výnos, který pod číslem 4535 z března 1915 umožňoval upustit od pořádání okresních učitelských konferencí. Tyto konference se již nepodařilo během války uspořádat. Důvodem, proč se upustilo od jejich konání, mohla být úsporná opatření, nebo i snaha nevytvářet výbušná prostředí pro vznik nepokojů mezi touto intelektuální skupinou a říšskou vládou.⁹⁸

I přes nově vzniklou situaci nedošlo v průběhu války k přerušení normální výuky. Samozřejmě, že určitá omezení a překážky byly překonávány, ale systém vzdělávání pokračoval. V době války začaly všechny instituce podléhat potřebám a plánům armádně řízené vlády. Odvody učitelů a později i nedostudovaných žáků do armády měly za následek snížení stavu učitelů, do výuky začínají více pronikat ženy a docházelo k navýšení výukových úvazků a suplování. Škola a její aktéři měli za úkol provádět agitaci a tím podporovat vedení války a pomáhat vojákům na frontě prostřednictvím různých sběrových akcí. Pokud úřady vyhodnotily činnost učitele či jeho nadřízeného jako málo loajální k Rakousko-Uherské monarchii, mohli být za trest odvedeni na vojnu.⁹⁹

Začátek školního roku v době vlády monarchie připadal na měsíc září a jeho konec do poloviny července. Tyto milníky školního roku byly vždy spojeny s církevní slavností v podobě bohoslužby. Žáci se museli aktivně účastnit i několikrát v týdnu. V kronikách lze mnohdy zaznamenat, že během bohoslužeb děti kolabovaly z příčiny vysílení. Literatura velmi často uvádí informace o sběrových akcích. Jedním ze zásadních problémů v potravní skladbě vojska byla absence čaje. Tento stav nastal právě přerušením obchodních styků s Ruskem, které bylo výhradním dodavatelem právě čaje. Sběr náhradních rostlin vhodných pro výrobu čaje proto musel zajistit týl – zázemí.¹⁰⁰

Sběrové akce pro armádu a hospodářskou podporu vedení války patřily k běžným činnostem v tomto období. Učitelé, kteří byli sami dozorováni, zda plní své úkoly vůči panovnickému domu, museli podávat hlášení o svých žácích a vlasteneckém chování žáků.

⁹⁷ PÁNKOVÁ, M. ed. a PLITZOVÁ, H. ed. *Odras I. světové války ve škole a ve společnosti*. Vydání první. Ve Středoklukách: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského a Národní institut pro další vzdělávání v nakladatelství Zdeněk Susa, 2015. 166 s., ISBN 978-80-86935-32-4.

⁹⁸ KRAMOLIŠ, Č. *Válečné vzpomínky školního inspektora*. Zábřeh: Společenská knihtiskárna, [1926]. 131 s.

⁹⁹ NÁJEMNÍK, V. *Život za 1. světové: Zázemí*. *Český rozhlas: Před 100 lety* [online]. 2016 [cit. 2017-12-13]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/pred100lety/zazemi/_zprava/ucitele-a-zaci-ve-velke-valce--1610199

¹⁰⁰ EMMEROVÁ, P. *Kronika Vysočiny: Být školákem za první světové války* [online]. 20. 12. 2014, [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/vysocina/kronika/_zprava/byt-skolakem-za-prvni-svetove-valky--1431147

Mezi zcela běžné činnosti patřily sběry listů z různých rostlin pro výrobu čaje. Intenzivní byl sběr kovového odpadu a z kovů vyrobených předmětů. Sbíraly se i drahé kovy a pořádaly se peněžní sbírky. Děti a to zejména dívky vyráběly součásti oděvů a připravovaly vojákům balíčky pro volný čas. Malé děti se podílely výrobou cupaniny z vlny a bavlny.¹⁰¹ Obecně prospěšné práce spojené s výrobou oděvů a jiných součástí oblečení pro armádu byly vyhlášeny výnosem ministerstva kultu 7. srpna roku 1914 pod číslem 38.158. Snad nejzajímavější skutečností tohoto výnosu bylo, že se rodiče mají podílet při této výrobě na nákladech s ní spojených. Řízením a dohledem nad touto činností byly pověřeny industriální učitelky. Mezi lidem panovala nejistota, zda tisíce oděvů z celé Moravy a Čech skutečně doputuje přes Vídeň k našim vojákům. Právě důvěra v konkrétní pomoc byla hnacím motorem v českých rodinách, u kterých ovšem postupně s přibývajících válečnými roky víra v tuto činnost opadala.¹⁰²

Velmi zajímavou náhražkou za bavlnu byly například kopřivy. Žáci také pod vedením učitelů sbírali ratolesti ze stromů, které se měli následně sušit a posílat na frontu jako pícnina pro koně. Aktivita se však minula účinkem, protože sušení těchto ratolestí nebylo jednoduché a celý sběr díky plísní skončil vyhozením. Požadavku na sběr hub ve škole předcházela řádná příprava o druzích hub jedlých a jedovatých.¹⁰³

Žáci byli také v rámci škol vybízeni k peněžním sbírkám pro sirotčí fond a dle doporučení ministerstva kultu nemají být žáci k těmto činnostem nuceni. Odměnou jim má být „Pamětní list“. Pamětní listy byly v dalším průběhu války vystavovány také za různé druhy sběrů. Jednou ze zajímavých netradičních sběrných surovin byli například chrousti a to jako krmivo. Vždy s některým novým nařízením byly také školy a úřady informovány a poučeny, jakým způsobem se sběr bude provádět, jak se budou sběrové komodity uskladňovat a také odevzdávat. Postupně se také sbírala semena rostlin, odpadní textilie všech forem a starý papír.¹⁰⁴

Zahájený válečný konflikt vyvolal obrovskou změnu ve fungujícím hospodářském systému. Začal se projevovat nedostatek potravin, který vyvolával hlad. Zavedení

¹⁰¹ KŮRKOVÁ, Š. Tvrdě zkoušené dětství: Jak se žilo dětem během první světové války. 100+1[online]. © Extra Publishing, 2016, [cit. 2017-12-19]. ISSN 1804-9907. Dostupné z: <http://www.stoplusjednicka.cz/tvrde-zkousene-detstvi-deti-prvni-svetova-valka>

¹⁰² KRAMOLIŠ, Č. Válečné vzpomínky školního inspektora. Zábřeh: Společenská knihtiskárna, [1926]. 131 s.

¹⁰³ EMMEROVÁ, P. Kronika Vysočiny: Být školákem za první světové války [online]. 20. 12. 2014, [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/vysocina/kronika/zprava/byt-skolakem-za-prvni-svetove-valky--1431147>

¹⁰⁴ KRAMOLIŠ, Č. Válečné vzpomínky školního inspektora. Zábřeh: Společenská knihtiskárna, [1926]. 131 s.

lístkového systému v roce 1915 nebylo řešením propukající stravovací paniky. Nikdo i přes tento lístkový systém nezaručil, že bude možné lístky na trhu za potraviny vyměnit, že zboží bude zrovna na stole prodejce. Na trhu se začaly objevovat nekvalitní potraviny. Nedostatek potravin zejména pro děti kojeneckého věku znovu zavedl intenzivnější zájem matek o kojení, což v té době již nebylo příliš módní. V této době také dochází k vyššímu nárůstu úmrtnosti novorozenců. Do podvědomí tehdejší vládnoucí společnosti se vkrádal názor, že si děti nezaslouží zvláštní ohledy v množství potravin, protože jejich činnost je rozumového charakteru, tedy organismus fyzicky odpočívá a to v protikladu k těžké bojové práci mužů na frontě. Těmito názory vybavená propaganda již získávala lepší půdu pro vtažení dětí do válečné týlové mašinérie. Děti se měly organizovaně podílet na sběrových akcích a v rodinném prostředí v době volna se snažily pomáhat rodičům obstarávat zejména na venkově potraviny pro přežití. V té době byl vytvořen také jeden ze sloganů: „*Kdo nebojuje, ať nejí*“¹⁰⁵

Jedním z válečných etických příkázání bylo, aby děti byly střídme při jídle. Měly jíst jen tolik, kolik je přiděleno a dodržovat bezmasé dny. Děti měly dbát na používání a nošení všeho druhu ošacení tak, aby jim dlouho vydrželo a tím se šetřilo materiálů pro jejich opravu nebo novou výrobu.¹⁰⁶

Mládež byla také agitovaná k pomocným činnostem prostřednictvím různých spolků jako například Červeným křížem. Ukázka z letáku, určeného mládeži jasně vypovídá o snaze motivovat tuto věkovou skupinu národa k podpoře armády: „*Tobě platí proto dorůstající mládeži v této době náš hlas, neboť naši vojáci, Tvoji to otcové a bratři, bojují za Tebe venku v poli za větrů a zimy za svatá práva Tvého domova, za nejdražší statky lidstva: náboženství, kulturu a mrav. Proto ty mládeži milá máš především svatou povinnost být vděčnou jim a můžeš vděčnost prokázati, jestli se radostným zápalem k nám přidružíš. Dle hlasu našeho milovaného starého císaře: „Společnými silami“ dokončeme ať mladý ať starý tento společný úkol a vědomí, že jsme přispěli byt' sebe menším dárkem dle nejlepších sil svých šlechetném a vlasteneckém účelu, bude naší nejkrásnější odměnou.*“¹⁰⁷

¹⁰⁵ MICHLOVÁ, M. *Byli jsme a budem aneb Česká každodennost 1914-1918*. Řitka: Čas, 2013. 133 s. Český čas; sv. 6. ISBN 978-80-7475-024-3.

¹⁰⁶ EMMEROVÁ, P. Kronika Vysočiny: Být školákem za první světové války [online]. 20. 12. 2014, [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/vysocina/kronika/zprava/byt-skolakem-za-prvni-svetove-valky--1431147>

¹⁰⁷ NÁJEMNÍK, V. Život za 1. světové: Zázemí. *Český rozhlas: Před 100 lety* [online]. 2016 [cit. 2017-12-13]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/pred100lety/zazemi/_zprava/ucitele-a-zaci-ve-velke-valce--1610199

Jedním ze zcela nových trendů v agitační a přípravné činnosti na válku a její vývoj bylo zavedení přípravy žáků k vojenskému životu. Zejména ve školním roce 1915/1916 byl zaveden v intencích přípravy mladého člověka na válku zcela nový vyučovací předmět Junobrana. Tento předmět byl vyučován na středních školách a gymnáziích. Do výuky se stále více angažovali vojenští specialisté a důstojníci mnohdy s velmi chabou znalostí přednášené látky v oblasti historie a zeměpisu. Jednou ze zavedených dovedností branné výuky byla střelba, která byla zaváděna do výuky již před začátkem války.¹⁰⁸ Žáci se také učili vnímat a poslouchat německé povely a myslet v duchu vojenské taktiky.¹⁰⁹

Příručka „*Škola a světová válka*“ je návodem jak se má mládež a žáci připravovat pro zodpovědný přístup k obraně vlasti a je zároveň příručkou pro výuku v duchu junobrany. Tato příručka má již v úvodu myšlenky vedoucí k popularizaci armády a k mládeži promlouvá: „*Válka jest největším vychovatelem lidstva (...) a na jiném místě vybízí: „(...) aby mládež byla vychovávána ve vlasteneckém smýšlení a cítění a aby byla nejen vzdělávána na zdatné členy státu, ale aby v ní byla též buzena a upevňována láska a příchyllost k vojsku(...)*“.¹¹⁰

Přílišný tlak na mládež v ní vyvolával vlnu odporu, která sílila s přibývajícými válečnými roky. I přes cenzuru tisku si mládež hledala cesty jak zakázanou literaturu získat a číst. Jako odznak odporu nosili na klopách symboly státnosti, rudé karafiáty či kravaty. Vysokým stupněm prokázaného odporu bylo záměrné nezpívání hymny ve významných dnech monarchie. Samozřejmě, že opakem bylo slavení dnů volna vyvolaných některou významnou válečnou událostí či oslavou jmenin či narozenin členů panovnického domu. Zejména vysokoškolská mládež zakládala různé seskupení sympatizující s Ruskem či jiným symbolem či osobností české státnosti.¹¹¹

Policejní perzekuce zasáhly i mezi žáky obecné školy. Příkladem může být odsouzení žáka šesté třídy za zpívání ruské hymny. Ve výjimečných případech mohlo dojít i k popravě těchto dětí.¹¹²

¹⁰⁸ NÁJEMNÍK, V. Život za 1. světové: Zázemí. *Český rozhlas: Před 100 lety* [online]. 2016 [cit. 2017-12-13]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/pred100lety/zazemi/_zprava/ucitele-a-zaci-ve-velke-valce--1610199

¹⁰⁹ EMMEROVÁ, P. Kronika Vysočiny: Být školákem za první světové války [online]. 20. 12. 2014, [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/vysocina/kronika/_zprava/byt-skolakem-za-prvni-svetove-valky--1431147

¹¹⁰ BENEŠ, B. a PFEIFFER, A. *Škola a světová válka: příručka o organizaci naší armády a loďstva, sbírka vojenských a národohospodářských dat a početních příkladů, pokyny pro vojenskou přípravu mládeže*. Praha: Ústřední nakladatelství, knihkupectví a papírnictví učitelstva československého, 1916. IV, 188 s.

¹¹¹ NÁJEMNÍK, V. Život za 1. světové: Zázemí. *Český rozhlas: Před 100 lety* [online]. 2016 [cit. 2017-12-13]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/pred100lety/zazemi/_zprava/ucitele-a-zaci-ve-velke-valce--1610199

¹¹² MICHLOVÁ, M. Byli jsme a budeme aneb Česká každodennost 1914-1918. Řítka: Čas, 2013. 133 s. Český čas; sv. 6. ISBN 978-80-7475-024-3.

Ne zřídka docházelo také k domovním prohlídkám s podezřením na rusofilství. Tento pojem znamenal, že dotyčná osoba či celá rodina sympatizuje s nepřátelským Ruskem. V Hranicích dokonce na základě takovéto prohlídky zemřel Dr. Brzobohatý, který neunesl vyvolaný tlak takovéto perzekuce.¹¹³

V roce 1917 již strádání obyvatelstva a zejména dětí nabylo takových rozměrů, že v zimních měsících žáci nosili do školy vlastní otop. Děti se účastnily demonstrací proti bídě a hladu. Přetížené děti ve škole omdlevaly, usínaly a byly značně unavené. Hygiena byla u dětí velmi často odbyta základním mytím rukou či obličejů. Ve městě mohly školní děti využívat ve vyhrazených dnech veřejné lázně. V případech vzniku epidemií či jiných závažných onemocnění byl problém s léčbou, protože zcela chyběly léky. Je nutné si uvědomit, že chybělo povinné očkování a vše se léčilo na základě podávání rybího tuku. V této době byly zcela běžné epidemie cholery, tyfu či úplavice. Častým byl výskyt tuberkulózy či záškrtu. Jako civilizačním problémem se začala jevit i psychická onemocnění, která byla spojována zejména s vlivem válečných událostí a traumat s válkou spojených.¹¹⁴ Nezastupitelná byla ve válečných letech také funkce učitelek, které nahrazovaly chybějící muže – učitele. Učitelky si samy brzy uvědomily, že v letech války není důležité jen vzdělání a výchova, ale také dodržování hygienických pravidel a s nimi spojených ošetrovatelských znalostí. Byly proto velmi iniciativní v doplňování si znalostí právě v těchto oblastech. Právě díky nim se dostávala osvěta o nákazách a jejich předcházení do rodin a právě ony byly tou hrází bránící šíření nemocí mezi žáky a členy rodin.¹¹⁵ V lednu roku 1915 bylo zakázáno půjčování knížek z důvodu přenosu nakažlivých nemocí. Obezřetně se měly i školy chovat k přijímání cizinců ke vzdělávání či jinému kontaktu s domovskou mládeží. Toto nařízení mohlo mít dva významy. Prvním bylo skutečně omezit přenos nemocí a tím druhým snaha o zvýšení analfabetismu u mládeže zakázáním četby knih. Rakousko-Uhersko se bálo vyzvědačů a špiónů. Právě v kontaktu mládeže s cizinci a uprchlíky vidělo reálné nebezpečí vyzrazení informací o vnitřním životě části říše.¹¹⁶

Nebezpečím šíření nemocí byly zejména neustálé transporty zraněných vojáků do týlu. Ze strachu z šíření nákazy bylo vedení škol instruováno, aby mezi mládeží zavedlo

¹¹³ KRAMOLIŠ, Č. Válečné vzpomínky školního inspektora. Zábřeh: Společenská knihtiskárna, [1926]. 131 s.

¹¹⁴ NÁJEMNÍK, V. Život za 1. světové: Zázemí. *Český rozhlas: Před 100 lety* [online]. 2016 [cit. 2017-12-13]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/pred100lety/zazemi/_zprava/ucitele-a-zaci-ve-velke-valce--1610199

¹¹⁵ KODEDOVÁ, O. *Učitelé v práci a v boji. Sborník vzpomínek a studií 1848-1918*. [Přípr.]: [Red. kol.]: Cach, J., Hanuš, K., Holancová, A., Charous, J., Muchka, L., Uherek, Zdeněk. Praha: Práce, 1971. 367 s. + 24 obt. příl.

¹¹⁶ ŽIPEK, A. ed. *Domov za války: (Svědectví účastníků)*. Díl II, Rok 1915. Praha: Pokrok, 1930. 444 s.

osvětlu a poučení o hygieně a způsobu šíření nemocí. Bylo také nařízeno, aby se občané a děti nepřibližovaly k nemocným. Toto nařízení bylo podpořeno vypsáním sankcí ve formě pokuty a vězení.¹¹⁷

Válečná léta se společensky nesla v neustálé obavě o morální rozpad společnosti a to zejména u dětí. Celkově vládly obavy, zda vtažení dětí do válečných událostí či velmi rychlý duševní vývoj dítěte nespustí nechtěný morální úpadek a vlnu agrese. Tento pohled byl navíc umocněn nedostatkem autorit v rodinách, kdy otcové a synové museli narukovat do války. V domácnostech bez manželů a otců musely na jejich místa nastoupit děti, které matkám pomáhaly s těžkou prací a to i na úkor docházky do školy. Tímto způsobem byl určitým způsobem ovlivněn normální vývoj. Děti se mnohdy nezastavily ani před krádeží jídla či otopu, což lze s určitou shovívavostí pokládat za vyhocené činy vlivem touhy po přežití.¹¹⁸

Při posuzování dětské kriminality je nutné si uvědomit, že v roce 1914 byl podíl mladistvých na celkové kriminalitě přibližně 21% a na konci války a v průběhu roku 1918 narostl na celých 41%. S jistotou lze říci, že v době Velké války vytvořené sociální zázemí vtahovalo mládež spíše k oblasti udržení základních životních potřeb a mládež i díky pracovnímu vypětí neměla příliš volného času k vytváření skupin, které ke kriminálním činům vybízely. Doba byla navíc protkána blízkým kontaktem se smrtí a trestem za činy, které do té doby nebyly vnímány jako významné (politické názory a postoje).¹¹⁹ Děti se také krádežemi snažily zajistit otop pro rodinu. Přezdívalo se jim „uhlobaroni“. Pojmenování souviselo s činností, kterou děti prováděly a tou byly krádeže uhlí na skladech nebo přímo ve vagonech na železnicích. Mimo časté úrazy docházelo také k úmrtím způsobených pády pod kola projíždějících souprav či zranění při střelbě ostrahy. Zajímavou informací je, že stříleli nejčastěji maďarští vojáci.¹²⁰

Jedním z opačných pohledů na tento stav byl názor Aloise Rašina, jenž v roce 1915 uvedl: „*Dětem neuškodí, když život se vážně na ně podívá a ony se vážněji pro život budou připravovat (...)*“, či dále: „*Uvidí před sebou život a celou jeho vážnost. Pak budou vždy gentlemany, nikdy ne podlí, záludní a sprostí.*“¹²¹ V každodenním pohledu na tuto situaci

¹¹⁷ KRAMOLIŠ, Č. Válečné vzpomínky školního inspektora. Zábřeh: Společenská knihtiskárna, [1926]. 131 s.

¹¹⁸ MICHLOVÁ, M. Byli jsme a budem aneb Česká každodennost 1914-1918. Řitka: Čas, 2013. 133 s. Český čas; sv. 6. ISBN 978-80-7475-024-3.

¹¹⁹ ŠEDIVÝ, I. Češi, české země a Velká válka 1914-1918. 2., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014. 493 s. Česká historie; sv. 7. ISBN 978-80-7422-302-0.

¹²⁰ LENDEROVÁ, M. *Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918* / Milena Lenderová, Martina Halířová, Tomáš Jiránek Praha; Paseka, 2015. ISBN: 978-80-7432-499-4 (váz.)

¹²¹ RAŠÍN, L. Paměti Dr. Aloise Rašina, BonusA, Brno 1994, s. 122

uvádí Kučera, že zájmem společnosti nejen v průběhu přípravy na válku, ale i v samotném válečném období dochází k nepřetržitému vědeckému bádání, které směřuje k nalezení systému jak překonat únavu a vysílení. U mládeže bylo zjištěno, že děti již ve školním věku musí být fyzicky připravovány na strádání a větší fyzickou námahu. Prostředkem k získání takovéto fyzicky zdatné mládeže je cvičení a sportovní příprava, která musí být zavedena do každodenní činnosti žáka a školy.¹²²

Dětská práce byla jedním z nových a později velmi ceněných prostředků ve výrobních podnicích. Nutnost zavádění dětské práce bylo podloženo absencí mužů v produktivním věku. Dětská práce byla tolerována i v rámci školní výuky, kdy žáci museli být nápomocni při zemědělských činnostech a práci v domácím hospodářství. Dá se tušit, že tento systém zcela narušil pravidelnost docházky do školy.¹²³

Samotný průběh výuky ve škole lze vnímat jako přísný až drsný. Lze říci, že ačkoliv fyzické trestání žáků bylo zakázáno tak i přesto ve školních lavicích vládla rákoska. Udělování trojky z mravů bylo velmi časté a to i navzdory tomu, že děti musely v době, kdy měly absenci většinou velmi tvrdě pracovat zejména v zemědělství. Domácí tresty za různé přestupky v chování byly zase pomocí výplaty řemenem či rákoskou. Mezi lehčí tresty patřilo vyhrožování a zavírání do tmavého sklepa. Děti ovšem nebyly jen trestány, ale i odměňovány a to zejména sladkostmi. Vybavenost učeben byla v tomto období velmi nedostačující. Přetrvával nábytek sloužící k ukládání potřeb učitele. Učitel vyučoval ze stupínku a žáci většinou používali lavice pro čtyři osoby se zeleným nátěrem. Život v zemědělských rodinách měl svá pravidla. Většinou se ráno poklízěl dobytek a pak byly děti poslány do školy. Jako školní svačinka sloužil nejčastěji chléb se sádlem, i když skladba potravin se s průběhem válečných let značně měnila a zhoršovala. Děti musely po návratu ze školy vykonávat různé domácí práce.¹²⁴ Žáci byli skutečně značně vysílení a špatně živeni. Jedinou útechou proti únavě a hladu jim byl spánek. I tato poslední radost jim však byla odebrána zavedením letního času v roce 1916. Děti musely chodit do školy o hodinu dříve a tím se jim krátil čas na spaní. Zároveň tím u žáků došlo k zhoršení školních výsledků.¹²⁵

¹²² KUČERA, R. *Život na příděl: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914-1918*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. 213 s. Knižnice Dějin a současnosti; sv. 49. ISBN 978-80-7422-232-0.

¹²³ ŠEDIVÝ, I. *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. 2., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014. 493 s. Česká historie; sv. 7. ISBN 978-80-7422-302-0.

¹²⁴ MICHLOVÁ, M. *Byli jsme a budem aneb Česká každodennost 1914-1918*. Řitka: Čas, 2013. 133 s. Český čas; sv. 6. ISBN 978-80-7475-024-3.

¹²⁵ ŽIPEK, A. ed. *Domov za války: (Svědectví účastníků)*. Díl III, [Rok 1916]. Praha: Pokrok, 1930. 431

Válečná léta neumožnila rodinám a dětem v nich vnímat určitou úlevu ani o vánočních svátcích. Vánoce se nesly zcela v duchu šetření a úspor. Hned první vánoční svátky měly zcela charitativní charakter. Nesly se v duchu sběrových akcí pro frontu. Lidé věnovali převážně teplé oblečení. Další Vánoce již byly nejen o úsporách, ale i přímo o zákazu produkce pečiva a to zejména vánoček a cukroví. Vánočky jako symbol vánočních svátků se nahrazovaly vdolky posypanými mákem. V průběhu vánoc nebylo dětem umožněno spatřit na náměstích vánoční stromy a v rodinách vládla tísnivá a smutná nálada pramenící buď ze ztráty někoho z rodiny, či smutných vyhlídek na dobu následnou.¹²⁶

Zemské školní rady měly za úkol uctít památku padlých moravských učitelů a to tím, že jejich jména uvedly ve vládním Věstníku a podobně také uvedly jména vyznamenaných učitelů. Bohužel právě data uvedená ve Věstníku dala statistický důkaz rivality mezi Čechy a Němci. Zatímco v kolonce padlých bylo uvedeno 90% Čechů, tak v kolonce vyznamenaných bylo uvedeno 90% Němců. Samozřejmě tato data musela opět vyvolat vlnu odporu k vládnoucí monarchii a zároveň vyvolat nedůvěru v další poválečný vývoj vztahů mezi oběma národy.¹²⁷

Koncem roku 1917 již každý tušil, že válka musí co nejdříve skončit. Vojenští veteráni vracející se zmrzačení z fronty vyprávěli o hrůzách prožitých na územích, kde stála fronta. Vyprávěli o spouště mrtvých, zdevastovaných městech, bídě a hladu. Jako jeden z poznatků se dalo uvést, že ve válce není nikomu nic svaté a nejvíce jsou postiženi zase hlavně ti obyčejní nemajetní lidé. Lidé byli války přesyceni a stále více se ozývalo: „*Nic jim nedávejte, ať už je konec*“. Bohužel na školy a jejich učitele byl stále vyvíjen tlak k organizaci podpory pro vojsko.¹²⁸ Součástí života v týlu byly také slavnosti, které se musely slavit vždy na základě narozenin či jmenin některého z monarchů vládnoucího rodu nebo při vojenských úspěších. Oslavy měly takovou důležitost, že když v Olomouci vznikl obrovský požár a lehla popelem celá ulice a lidé byli bez přístřeší, tak i přesto muselo dojít k oslavě znovudobytí Lvova. Lidé zmrazení neštěstím kráčeli ulicí a nebylo jim do smíchu.¹²⁹

¹²⁶ EMMEROVÁ, P. *Kronika Vysočiny: Vánoce za první světové války* [online]. 27. 12. 2014 [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/vysocina/kronika/zprava/vanoce-za-prvni-svetove-valky--1431161>

¹²⁷ KRAMOLIŠ, Č. Válečné vzpomínky školního inspektora. Zábřeh: Společenská knihtiskárna, [1926]. 131 s.

¹²⁸ ŽIPEK, Alois, ed. *Domov za války: (Svědectví účastníků)*. Díl. IV, [Rok 1917]. Praha: Pokrok, 1931. 475 s.

¹²⁹ *Deset let trvání první české měšťanské školy chlapecké v Olomouci: 1918-1928*. [V Olomouci: Česká měšťanská škola chlapecká v Olomouci, 1929]. 40 s.

Konec války přinesl našemu školství značnou úlevu. Na institucích došlo k okamžité likvidaci symbolů připomínajících monarchii. Školní objekty potřebovaly údržbu spojenou s čištěním, úklidem a opravou. Smutnou skutečností patrnou ve školních kronikách byly záznamy o úmrtích odvedených učitelů, absolventů, ale i žáků.¹³⁰

Učitelé byli za Velké války vnímáni jako nespolehlivý, podvratný živel, který je nutné neustále kontrolovat a sledovat. Není tedy divu, že ačkoliv různé obce žádaly navrácení učitelů z fronty zpět do výuky, tak nebyly vyslyšeny. Docházelo dokonce k založení trestaneckých kolonií z řad učitelů a profesorů. Jak uvádí školní inspektor Kramoliš: „*Abych zmírnil jeho předpojatost vůči učitelům, kteří trpěli pro své české přesvědčení, rozhodl jsem se posílat zemské školní radě i presidiu, tj. kanceláři místodržitele, seznam veškeré práce, co učitelé pro občany a pro vojsko v minulém roce vykonali.*“ Bohužel ani tyto snahy nevedly k nápravě pohledu na učitelkou inteligenci. Po krátké nemoci umírá 21. listopadu roku 1916 císař František Josef I. ve svých 86 letech. Na jeho místo je právem dědičným ve svých 29 letech ustanoven arcivévoda Karel I. synovec zavražděného Františka Ferdinanda d'Este. Tento okamžik vnímá české učitelstvo jako možný zásadní zlom pro svoji existenci. Nový císař se nezdráhá při určitých příležitostech hovořit česky. V říjnu 1917 vychází výnos, který vyzývá učitele k podání žádosti o zproštění vojenské služby a to i těch, kteří již jednou o ni požádali. Učitelská veřejnost vnímá tento krok jako nový směr k nahlížení na české učitele.¹³¹

Je zde nutné podotknout, že obavy monarchie směřující k postoji učitelů a jejich zapojení do boje proti ní byly oprávněné.

Na konci války a zejména v prvních poválečných letech se projevil vliv útlaku české inteligence a to zejména učitelů a státních úředníků. Snahy o reformní kroky a budování nového řídicího systému mnohdy narážely na nízkou energii učitelstva, které léta zápasilo spíše o přežití než o cílený rozvoj. Válečná léta si také vzala svoji daň v množství zabitých učitelů a učitelského dorostu.¹³²

V Olomouci a jejím širším regionu se začínají na konci války objevovat snahy německé menšiny o získání výchozí pozice pro osamostatnění částí regionů, které jsou převážně německy mluvící. Jsou pořádány schůze, kde se německá menšina snaží předkládat veřejnosti svá práva pro získání většího respektu a zákonného ukotvení

¹³⁰ NÁJEMNÍK, V. Život za 1. světové: Zázemí. *Český rozhlas: Před 100 lety* [online]. 2016 [cit. 2017-12-13]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/pred100lety/zazemi/_zprava/ucitele-a-zaci-ve-velke-valce--1610199

¹³¹ KRAMOLIŠ, Č. Válečné vzpomínky školního inspektora. Zábřeh: Společenská knihtiskárna, [1926]. 131 s.

¹³² NOVOTNÝ, J. ed. aj. Učitelé v práci a v boji: Sborník vzpomínek a studií. 1914-1945. 1. vyd. Praha: Práce, 1968. 363 s., Kroniky práce a bojů; sv. 40.

svébytnosti. Přímo nadčasově se projevuje snaha Němců o získání území – provincie, která by se jmenovala Deutch-Mähren.¹³³

2.1.5 Školský legislativní rámec v období I. světové války

Již v období před politickou krizí vedoucí k zahájení 1. světové války se formovaly zákonné normy, které zásadně ovlivnily nejen vývoj naší školské politiky, ale evropské školské politiky vůbec. Je nutné si uvědomit, že zákony vydávané před rokem 1900 byly základem a stabilní legislativou až do roku 1919. V některých evropských zemích se jejich legislativní páteř používala až do nedávné doby.

Právě Hasnerův zákon byl postupně doplňován ministerskými nařízeními. Jedním z velmi důležitých nařízení byla norma č. 131 ř. z., která byla vydána 11. 7. 1869 instruuje školní inspektory a to ať už zemské či okresní ve vztahu k nejnižším článkům na úrovni kontrolních orgánů školy. Tyto články tvořili tzv. místní dozorcí, kteří měli za úkol provádět kontrolu a dozor nad konkrétní vzdělávací institucí a svůj mandát získali prostřednictvím školské rady, která je zvolila. Od místních dozorců se očekávala spolupráce mezi školní institucí a školskou radou jako kontrolním a správním orgánem.¹³⁴

Legislativní tvůrci také začali hledat prostor pro zajištění vzdělanosti učitelů na úrovni, která by umožnila jednotnost znalostí a i systém jejich předávání žákům. Tento důraz je možné vysledovat v třetí části Velkého říšského zákona z roku 1869. Je zcela patrné, že tato zákonná úprava zohledňuje již počátky snahy Marie Terezie o zvýšení vzdělanosti nejen žáků, ale i těch, kdo učí či vychovávají.¹³⁵

Hned následující nařízení č. 132 vydané v červenci téhož roku tj. 1869 se zabývalo a prohlubovalo systém vzdělávání pedagogů a dále kodifikovalo systém pro vzdělávání žáků v obecních školách. Zde je také zaznamenáno zavedení konkrétních vzdělávacích cílů, rozvrhu hodin či vzdělávacích plánů. K vzdělávání učitelů a jejich kvalifikaci bylo vydáno následné nařízení č. 133, které již specifikovalo vše, co se vztahovalo k pedagogickému sboru. Zabývalo se personální politikou uspořádání školy, požadavky kladenými na kvalifikaci učitelů a stanovilo podmínky s nároky na žáky vzdělávacích ústavů. Do tohoto období spadá i zrušení konkordátu. Konkordát byl zrušen na základě

¹³³ FISCHER, R. *Hrst válečných dokumentů. II.* Olomouc: R. Fischer, 1934. 11 s.

¹³⁴ KÁDNER, O. *Vývoj a dnešní soustava školství.* 1. díl. Praha: Sfinx, 1929, s. 155.

¹³⁵ VÁŇOVÁ, R. et al. *Výchova a vzdělání v českých dějinách IV: Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem,* s. 6-11.

usnesení habsburské monarchie dne 30. 6. 1870. Díky tomuto usnesení ztratila církev vliv a kontrolu nad školstvím.¹³⁶

Naplňování požadavků jednotlivých nařízení či zákonných norem kontrolovali okresní inspektoři, kteří byli přímo povinni komunikovat s dozorčími či řídicími školskými orgány. Prodloužené ruky inspektorátů tzv. dozorců kontrolovali nejen přímo obecnou školu, ale jejich činnost se opírala i o pravidelnou kontrolu cvičných škol či školských vzdělávacích ústavů. Oblasti školské ekonomiky a řízení školy patřily do gesce zemských školních inspektorů. Důležitým ukazatelem dobře fungující školské instituce bylo zjištění, že se škola svojí činností nenechává ovlivňovat intervencemi z prostoru politiky, církve či národnostních požadavků.¹³⁷

V roce 1870 dochází také k vydání zemských zákonů českých, slezských a moravských, které doplňovaly velký říšský zákon v oblastech zřizování veřejných škol, jejich finančních zajištění a podmínky pro docházku do školy. V tomto přelomovém roce také došlo k vydání „*Řádu školního a vyučovacího pro obyčejné školy obecné*“ pod číslem 105 ze srpna 1870. Tento řád vymezoval, jak se mají žáci chovat ve škole, zakazoval výkon tělesných trestů ve školských institucích. Výnos ministerstva č. 603 z července roku 1871 upravoval písemnou formu úředního jazyka a komunikační prostor mezi školskými orgány. Zvláštností bylo ustanovení, že okresní rady podávaly písemné zprávy v jazyce, ve kterém se v daném okrese úředně hovořilo. Pokud nebylo možné stanovit jazykovou majoritu, tak se zprávy musely posílat ve všech zemských používaných jazycích.¹³⁸

České školství se správně dělilo před rokem 1873 do 107 okresů venkovských a 15 okresů městských. Po tomto roce došlo ke změně členění a to zejména v důsledku jazykového dělení na 49 okresů s německy mluvícím obyvatelstvem a na 60 českých okresů.¹³⁹

¹³⁶ ČELAKOVSKÝ, J. *Zákony a nařízení u věcech obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v království Českém. Třetí rozmnožené vydání.* Praha 1886, s. 8 - 9. Vnesení ministra záležitostí duchovních a vyučování z dne 31. července 1871, č. 603. v příčině jazyka při úřadování u věcech školních.

¹³⁷ KOPÁČ, J. *Dějiny české školy a pedagogiky: v letech 1867-1914.* 1. vyd. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně, 1968, s. 116.

¹³⁸ ČELAKOVSKÝ, J. *Zákony a nařízení u věcech obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v království Českém. Třetí rozmnožené vydání.* Praha 1886, s. 8 - 9. Vnesení ministra záležitostí duchovních a vyučování z dne 31. července 1871, č. 603. v příčině jazyka při úřadování u věcech školních.

¹³⁹ ŠAFRÁNEK, J. *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů.* 2. díl. Praha: Matice česká, 1914, s. 239-240.

Zemské rady se v období devadesátých let také začaly členit dle úředního jazyka na odbor hovořící německy a odbor hovořící česky. Začlenění do jednotlivých odborů se vázalo na používaný vyučující jazyk ve škole.¹⁴⁰

Zemský zákon z roku 1875 v §51 části čtvrté hovoří o celibátu učitelů. Dá se zde zcela legálně hovořit o přímé diskriminaci žen ve vzdělávání a výchově. Ženy byly v této pracovní pozici trpěny zejména pro industriální výuku.¹⁴¹

Situace žen se nezměnila ani na počátku roku 1900, kdy dokonce došlo k přesunutí celibátu i na industriální učitelky, které byly původně z obecného ustanovení celibátu pro ženy ve školství vyňaty.

V rozmezí let 1879 až 1883 se začíná stupňovat tlak vyvolaný církví, která si uvědomuje, že nemá téměř žádný vliv na výchovu a vzdělávání a to zejména ve směru výchovy žáka či studenta v křesťanských naukách a k získávání sympatizantů směrem k církvi. S těmito názory se ztotožňují určité radikální politické směry zejména v konzervativních politických kruzích. Prostřednictvím memorand se snažila církev získat zpět svůj vliv na řízení školy a navrácení se k systému konfesijní školy.¹⁴²

Na své schůzi 26. června roku 1919 se problematiky zákonných změn vedoucích k návratu vlivu církve ve školství rozproudila debata, která zcela pojmenovala tento stav jako snahu o návrat z prostředí interkonfesijního do zpět předreformně zavedeného konfesijního systému. Konfesijní systém školství znevýhodňoval žáky s jiným druhem vyznání, než s jakým se v rámci výuky měli setkávat. Tyto tlaky vyvolávaly nesvobodu vyznání jak u žáků, tak u učitelů. Jako reformně stěžejním se jevil učitelům a politikům výrok zákona z roku 1869 §1 kde citují: „ *Nejvyšší řízení veškerého vyučování a vychování a dohlížení k němu přísluší státu a vykonáváno bude zákonem k tomu ustanovenými.*“ Tento výrok zákona byl osvobozující normou pro první demokratické snahy zákonodárců.¹⁴³

Snahy zákonodárců o revizi školského zákona z roku 1869 naplno propukly znovu roku 1880. Sami zástupci vlády se již snažili reagovat na revizní snahy vlastní přípravou návrhu změny zákona. Poslanecká sněmovna o změnách rokovala v dubnu roku 1883 a po nátlaku na pravicově orientované členy vlády nakonec novelu těsnou většinou schválila.

¹⁴⁰ HLEDÍKOVÁ, Z.; JANÁK, J.; DOBEŠ, J. Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 284.

¹⁴¹ ČELAKOVSKÝ, J. Zákony a nařízení u věcech obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v království Českém. Třetí rozmnožené vydání. Praha 1886, s. 695. Zákon zemský ze dne 19. prosince 1875, č. 86 ř. z., kterým se upravují právní svazky učitelstva veřejných škol národních v království Českém.

¹⁴² KUZMIN, M. N. Vývoj školství a vzdělání v Československu. Praha: Academia, 1981, s. 109.

¹⁴³ 60. schůze Národního shromáždění československého 1918-1920: Čtvrtek 26. června 1919[online]. Poslanecká sněmovna parlamentu české republiky, 1919 [cit. 2017-10-24]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/060schuz/s060007.htm>

Novelizovaný zákon pod č. 53 ř. z. a prováděcí nařízení k tomuto zákonu vyšlo v červnu 1883. Novela zákona snižovala obsahy učiva a zohledňovala výjimky v docházce žáků do školy. V zákoně se sice církvi nepodařilo prosadit všechny své požadavky, ale samotný zákon již nebyl interkonfesiální. Vliv církve zde byl patrný. Proti této novele zákona se začala veřejnost jak laická tak odborná stavět nepřátelsky. Byly podávány petice a úroveň vzdělávání zejména na venkově nabyla rozměrů předreformních.¹⁴⁴ Zákon zaváděl úlevy zejména pro žáky chudé, životně orientované převážně ve venkovském prostoru. Povinná docházka byla šestiletá a po jejím skončení již žák do školy docházel v režimu, který mu vyhovoval. Byly zde možnosti dopoledního vyučování, vyučování v určité dny v týdnu a z důvodu zejména sezonních prací i v určitých částech roku. Výjimkou bylo zohledněno i omluvení docházky žáků v celých mikroregionech tedy vícero obcí. Zcela výjimečný byl zákon také ve svém znění §48, kdy bylo umožněno způsobilému občanovi dle zákona vykonávat učitelské povolání a v další části pak vymezoval zvládnutí výuky náboženství tímto občanem. V této novele se navzdory značným nedostatkům podařilo vydefinovat a vymezit měšťanské školy z vlivu škol obecných a umožnil jim zařazení do vyšších škol se směrem k přípravě žáků pro vzdělávání pro zemědělskou oblast a průmyslovou oblast. Možné bylo také studium žáků v učitelských ústavech a specializovaných odborných školách bez požadavku absolvování přípravy na středních školách.¹⁴⁵

I když novela zákona přinášela spoustu rozporuplných pohledů na řízení a organizaci školství, tak gramotnost obyvatel stále rostla. Od roku 1880 do roku 1910 se zvýšila o 13,1%.¹⁴⁶ Do roku 1918 v Čechách nedochází k další úpravě této novely. Výjimkou snad byla pouze úprava osnov pro měšťanské školy v roce 1914 po jednání zemských učitelů. Tato odchylka však přináležela pouze českým školám. Kádner poukazuje na určitou odlišnost v česky mluvících zemích, kde zejména na Moravě byla stále ožehavější situace v řešení národnostní otázky Čechů a Němců. V roce 1905 dochází k vydání čtyř stěžejních právních norem, které se též někdy nazývají moravský pakt či vyrovnání a směřují k uklidnění a vymezení soužití česky a německy mluvících občanů v oblasti zemí moravských a slezských. S ohledem na řízení školství se jeví jako nevíce významný Perkův zákon, který řešil institucionální správu škol, financování a navštěvování škol. Zákonem se také dělily školské rady dle mateřského jazyka na české a

¹⁴⁴ KUZMIN, M. N. Vývoj školství a vzdělání v Československu. Praha: Academia, 1981, s. 109.

¹⁴⁵ ČELAKOVSKÝ, J. Zákony a nařízení u věcech obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v království Českém. Třetí rozmnožené vydání. Praha 1886, s. 63-66. Zákon říšský ze dne 2. května 1883 č. 53 ř. z. kterýmž se mění některá ustanovení zákona ze dne 14. května 1869 č. 62 ř. z.

¹⁴⁶ KUZMIN, M. N. Vývoj školství a vzdělání v Československu. Praha: Academia, 1981, s. 122.

německé. Díky tomuto zákonu mohly vznikat české školy v oblastech německých. Žáci navštěvující národní školy museli učivu rozumět ve své mateřtině. Bohužel díky vlivu německé strany zákon brzy pozbyl praktičnosti a slezské školství se například až do roku 1919 potýkalo s jazykovou obojetností.¹⁴⁷

2.1.6 Školství na Bouzovsku za I. světové války

Před první světovou válkou se na škole v Bouzově vyučovalo až 238 žáků. Bohužel stávající škola nezvládala tuto kapacitu a byla proto přestavěna. Kolem roku 1892 již škola byla trojtřídní. Po velké válce se stav žáků rapidně snížil. V meziválečném období se zde již učilo kolem 115 dětí.¹⁴⁸ Před první světovou válkou dochází k nevoli bouzovských radních k vyškolení obce Podolí. Řídícím se zde stal A. Hlavinka, který vedl neustálý spor s duchovní správou vztahující se ke hře na kostelní varhany. O vyškolení obce Podolí zřejmě rozhodl i neutěšený stav školních budov na Bouzově, kde chyběla vodovodní instalace ve školních budovách. Žáci museli vodu nosit z vodovodního rozvodu na náměstí, který byl však značně poruchový. V Podolí byla postavena nová škola. V předválečném období také dochází ke zřízení živnostenské pokračovací školy, která neměla podporu obce ani místního živnostenského spolku. Zajímavým je, že pro nedostatek odborných pedagogů zde učili učitelé z obecné školy. Pro odborné školství a jejich absolventy mělo zřízení školy značný význam. Umožnilo tak žákům místního regionu si doplnit vzdělání a tím i lepší startovací čaru pro profesní růst. Jako velký problém v tomto období před první světovou válkou byla i absence místního lékaře. Tento stav byl velmi nebezpečný zejména pro žáky školy v době epidemií, které byly velmi běžné.¹⁴⁹

Vzpomínky na předválečná léta ve školní lavici uvádí Jan Švec. Na přelomu prvních válečných let se děti v jednotlivých obcích zabývaly nejen učením, ale i pomocí v rodinném hospodářství. Starší chlapci byli také žádáni učitelem, aby mu vypomohli při přípravě otopu či práci na školní zahrádce. Někdy také hlídali učitelovi děti či mu krmili drůbež nebo králíky. Některé děti takto pomáhaly i na úkor výuky. Na vsi jako byl Blažov se učilo ve třídě, kde sedělo 5 dětí v jedné lavici. Touhou učitele bylo děti naučit číst, psát

¹⁴⁷ KÁDNER, O. Vývoj a dnešní soustava školství. 1. díl. Praha: Sfinx, 1929, s. 140-173.

¹⁴⁸ KRCHŇÁK J.; KOUDELKA, M. Ke zpřístupnění archiválií Osmileté střední školy v Bouzově. In: KAŇÁK, B. ed. Olomoucký archivní sborník 7. Olomouc Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv v Olomouci, 2009, s. 24-29. ISSN 1214-4711, ISBN 978-80-86388-74-8.

¹⁴⁹ TRAPL, M. a kolektiv. *Bouzov minulost a současnost hradu, obce a JZD "Mír"*. 1. vyd. Praha: TEPS, 1990, s. 35. ISBN 80-7065-013-3.

a počítat. Prostředkem udržujícím kázeň byla jeden palec silná lískovka, která musela být vždy syrová. Výsadu pro pořízení kvalitních lískovek měli žáci z Kadeřína, kteří je vybírali a nařezali kolem cesty do školy. Někdy také provedli na lískovce tzv. *nářez*, což znamenalo příčný řez ve středu hole a ta se po úderu přelomila. Po nevydařeném aktu trestání se ve škole řešilo, kdo způsobil tuto sabotáž. Většinou se viník nenašel. Škola v Blažově byla v centru vesnice a před začátkem výuky stál učitel před školou, kouřil dlouhou fajfku a vyhlížel děti či jinak pozoroval, co se na vsi děje.¹⁵⁰

Situace na obci v době války byla tragická. Na frontu jsou odváděni všichni bojeschopní muži a všechnu práci musí zastávat ženy a děti. V průběhu války byla obec sužována válečnými půjčkami, sběrovými akcemi a rekvizicemi potravin. V roce 1915 vstupuje do obce transport vystěhovalců z Tyrolska. Po ukončení prázdnin jsou děti uprchlíků vzdělávány v místní škole v oddělené třídě pod vedením italské učitelky Viktorie Martinelli. Oživení ve vsi nastává v období roku 1917, kdy se do obce dostávají informace o probíhajících revolucích v Rusku. V červnu roku 1918 se učitelé z Bouzova a okolí účastní manifestace litovelského okresu, která je vedena za lepší ekonomické podmínky.¹⁵¹

V roce 1914 nejsou pro výuku včas připraveny učebnice a to kvůli stávce sazečů. V témže roce iniciuje školní správce elektrifikaci školy a tím rozjíždí celkovou elektrifikaci Bouzova. Kronikář pouze jednou větou informuje v kronice o atentátu na následníka trůnu. Dochází k branným odvodům a také odvodům koní pro válečné účely. Ve škole se pod vedením industriální učitelky připravují textilie pro bojiště, vyrábí se cupanina, obvazy, pletivo na oděvy. V obci vládne značná dražota a kronikář ji ironicky připodobňuje heslu té doby: „*Vše vlasti a císaři.*“ Rok 1915 je ve znamení modliteb a eucharistií za konec války a mír ve světě.¹⁵² Tato iniciativa je produktem papežského stolce, na který usedá v roce 1914 nový papež Benedikt XV.¹⁵³ V tomto roce dochází na

¹⁵⁰ Ženožička J. *Kadeřín 1382-2012*. Kniha vydána obcí Bouzov u příležitosti 630 let založení obce Kadeřín. Bouzov 2012, 56. s

¹⁵¹ TRAPL, M. a kolektiv. *Bouzov minulost a současnost hradu, obce a JZD "Mír"*. 1. vyd. Praha: TEPS, 1990, s. 36 ISBN 80-7065-013-3.

¹⁵² Kronika školy v Bouzově 1869-1933. Značka L5-7. NAD1451. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

¹⁵³ Papež Benedikt XV vlastním jménem Giacomo markýz della Chiesa po svém pontifikátu roku 1914 vyhlásil v období I. světové války neutralitu papežského stolce a celého Vatikánu. Neustále vybízel k zastavení války a nastolení celosvětového míru. Za tento postoj nebyl ani jednou z válčících stran považován za vhodnou osobu pro zastávání této vysoké církevní i politické pozice. Až pozdější pohled na dějiny ukázal a postavil tuto osobnost celosvětové politiky do nového světla a vysoce hodnotil jeho postoje a mírové snahy. Ještě těsně před koncem války jeho snahy nepřijali ani monarchové Rakouska ani Německa a to i přesto, že se jednalo o silně katolické vládnoucí země. Převzato: iDNES.cz., *Před 100 lety: Papež Benedikt XV. volal po míru, Němci ho za to kritizovali* [online]. In: 11. září 2018.iDNES, 2018 [cit. 2019-01-06]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/technet/pred-100-lety/benedikt-xv-volat-mir-nemci-ho-odsuzovat.A180905_185859_pred-100-lety_heli

Bouzově k očkovaní všech žáků a celého učitelského sboru. V okolí Bouzova se začíná lichvařit s moukou. V roce 1916 se částečně ustupuje od školní docházky a žáci jsou vybízeni k práci v hospodářství. Dne 15. 7. 1916 jsou zavedeny bezmasé dny a od 21. 9. 1916 se omezuje i výčep v hospodách a na společenských akcích. Vánoční nadílka v roce 1917 je ve znamení ovoce a omezeně uzeniny. Projevuje se značný nedostatek všeho zboží. V následujícím roce je v plném proudu pokoutný obchod s moukou a omastkem.

Na konci roku 1918 po ukončení války je svolána na 11. 12. do Litovle okresní školní konference, na které učitelstvo skládá slib nové republice. Kronikář si v závěrečném zápise posteskuje: „*Žel, že do tohoto slavnostního roucha zalehá hydra bolševismu.*“¹⁵⁴

V soukromé kronice Josefa Kupky ze Svojanova je školství za období 1908-1917 shrnuto do jedné kapitoly. Žáci z této obce navštěvovali kozovskou dvoutřídní školu. Po jejím ukončení někteří žáci docházeli do měšťanky v Lošticích. Cesta trvala dvě hodiny tam a večer dvě hodiny zpět. Děti si v průběhu zimních měsíců přivydělávaly při těžbě ledu z nedaleké řeky Třebůvky. Rodiče, a to zejména maminky, pokud měli více dětí, vždy ráno přerozdělovali oblečení a obutí dle počasí a počtu dětí jdoucích do školy. Děti spaly společně s rodiči většinou v jedné místnosti. Děti nejprve musely pracovat a pak se připravovat do školy.¹⁵⁵ Ve svých pamětech J. Slouka uvádí, že při mobilizaci v roce 1914 chlapům všechno odpadlo přímo od ruky a pospíchali na vojnu. Ve vsi dochází k zabavení koní, které rukují na vojnu také. Na bouzovském statku dokonce armáda zabavila všechny koně. Dochází také k rychlému stahování stříbrných platidel. Každá rodina, která je vlastnila, se snažila je uschovat, protože neztrácela na své hodnotě. Dochází následně k zákazu nákupu a obchodování s benzínem. Brzy se projevil i nedostatek soli. Vojáci obývají školy a vznikají v nich i lazarety, protože školské budovy nabízely spoustu volného prostoru, který se dal rychle vyklidit a proměnit v ubikace či operační sály. Bývá zde přívod tekoucí vody a posílené sociální zázemí. Rodiny s dětmi, ve kterých po odvodu nezůstal žádný muž, dostávaly vyplacenou podporu. Bez těchto financí by nešlo přežít válečné útrapy. Každý den jsou slouženy bohoslužby za vojáky a vládnoucí rod. Z fronty přichází zprávy, že Rusové šetří české vojáky. Stále častěji se objevují epidemie úplavice, záškrtu, tyfu a jiných vážných epidemických chorob. Uprchlíci, kteří k nám pronikají, mají přednost při získávání zaměstnání. V roce 1917 je tak markantní nedostatek potravin, že se mnozí lidé vrací k prapočátkům způsobů obživy. Vaří se cikorka, místo zelí se vaří řepa

¹⁵⁴ Kronika školy v Bouzově 1869-1933. Značka L5-7. NAD1451. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

¹⁵⁵ KUPKA, J. 1983. *Kronika Svojanova*. Soukromý archiv Jiřího Ženožičky, Bouzov, s. 59-66.

apod. Pro děti je nedostatek ošacení a obuvi. Docházka do školy je sporadická, rozrůstá se tlak na dětskou práci.¹⁵⁶ Bída v obchodech a v rodinách je tak veliká, že se lidé téměř bijí o jídlo ve frontách. Děti si nosí jako svačinu i oběd suchý chléb případně jablko či hrušku.¹⁵⁷

V kozovské kronice se uvádí, že se u žáků objevují mravní problémy. Děti musely více pomáhat v hospodářství a podílet se na chodu domácnosti. Aby bylo umožněno ženám či oboum rodičům déle pracovat, byly zřizovány opatrovny či útulky pro malé děti. Z důvodu nedostatku různých druhů kovů jsou z oběhu stahovány niklové dvacetihaléře a jsou nahrazovány železnými platidly. Papírové dvoukoruny mohly být děleny na dvě půlky a měly pak sníženou nominální hodnotu.¹⁵⁸

V roce 1917 se zavádí vedle sešitů i opětovné používání břidlicových tabulek. Za likvidované závadné učební materiály jsou do škol dodávány nové učebnice. Učitelé vybízí žáky k větší aktivitě při pomoci rodičům (matkám) a svým sourozencům. Z nedaleké lokality kolem obce Luká přichází do Kovářova cikáni, kteří zde loupí zejména drůbež, králíky a jiné potraviny. Časté jsou také loupeže ošacení a jiného majetku. Dochází k omezení svícení jak ve škole, tak v domácnostech. Velmi často jsou zaváděny uhelné prázdniny. V kronice se často hovoří o nepříznivém počasí a teplotních výkyvech, což mělo vliv na úrodu a přitěžovalo to lidské psychice. V roce 1918 se uvádí, že sběrové akce zejména finanční se prováděly i při oslavách dne dětí. Po skončení války jsou děti i zaměstnanci školy vyzváni k účasti na oslavách a projevech konaných na hradě Bouzově.¹⁵⁹

V průběhu války byly zavedeny bezmasé dny, což znamenalo, že dva dny v týdnu přesně určené se nesmělo vařit maso ke konzumaci. Na obci byli zřízeni dozorcí, kteří měli za úkol kontrolovat, zda je nařízení dodržováno. Z důvodu odevzdávání různých druhů kovů se snažili obyvatelé vsi ukrývat pro ně významné nástroje a předměty z těchto kovů. Nejlepším úkrytem bylo tyto předměty zakopat do země.¹⁶⁰

V roce 1915 jsou v obci Kovářov umístěny uprchlické rodiny z italských Tyrol. Děti z těchto rodin sice dochází do školy, ale zde plní jen úkoly vztahující se ke kreslení,

¹⁵⁶ SLOUKA, J. Svojanovská historie od roku 1913 do roku 1921. Svojanov 1921. Nepublikováno, s. 0-19

¹⁵⁷ SDH Svojanov. Svojanov v dokumentech a pramenech. Vydáno ke 100. výročí činnosti SDH ve Svojanově. Červenec 2010. Svojanov, s. 5-22

¹⁵⁸ Kronika školy v Kozově 1863-1924. Značka č. L5-24. NAD 1468. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

(Niklové dvacetihaléře byly dány do oběhu za Rakouska Uherska a staženy byly v roce 1915, znovu se objevují jako platidlo 1. 6. 1922 s nominální hodnotou 1 koruny – poznámka autora této práce).

¹⁵⁹ Kronika školy v Kovářově 1917-1932. Označeno jako II. Značka L5-23. NAD1467. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

¹⁶⁰ Hvozdečko 2008. Bylo vydáno u příležitosti sjezdu rodáků a oslav 120 výročí založení SDH Hvozdečko. 2008, s. 3-10

počítání a industriálním činností. V roce 1916 se již kronikář zmiňuje o morálním úpadku mládeže, dochází ke zvýšené kontrole, zda se někde neprovádí lichva nebo nepředražuje zboží. Žáci školy jsou stále častěji uvolňováni pro práci v domácnosti a zemědělství. V této školní kronice jsou téměř s denní přesností popisovány bojové události na frontě.¹⁶¹

Ve školní kronice obce Podolí jsou válečné dny velké války popisovány necenzurovaně, což je s ohledem na podepisování kroniky školním inspektorem velmi zajímavé. Kronika uvádí, že v řadách vojska je mnoho učitelů, kteří zde plní své vlastenecké povinnosti k panovníckému domu. Tato skutečnost je patrna ve věstnících, kde jsou uváděna jména vyznamenaných a zabitých vojáků. V roce 1915 probíhá v Podolí očkování nejen žáků, ale jako nová informace je i očkování učitelů. Pokud se učitel-voják dostal jako v případě učitele z Podolí na dovolenku domů, tak vypráví o moderním vedení války a různé příběhy z bojů. Šedí prokvetlé vlasy u takto mladého učitele dávají tušit, že prožité válečné útrapy jsou otřesné. Učitelé, kteří měli to štěstí a mohli vyučovat žáky, mají také za úkol plnit obecně prospěšnou úřední práci jako pořizování zápisu o zásobách, soupisy osevních ploch. Ve spojení s více školami dochází k pořádání několikadenních válečných průpravných akcí. Cílem je mobilizovat v mladém člověku vztah k armádě a k sebezáchově. Akce většinou řídí někdo z invalidního armádního sboru. Rok 1916 je ve znamení revizí a vyřazování nevhodných učebnic. Knihy jsou buď upravovány či stahovány k likvidaci. Žákům jsou rozdávány pamětní listy za příkladný sběr různých materiálů prospěšných pro vedení války. Žáci jsou uvolňováni pro potřeby domácích hlavně zemědělských sklizňových prací. Ze 70ti žáků školy jich je z docházky uvolněno 52. Vztah učitele k žákům a občanům je obsažen v citaci části kroniky: „*Učitel radí, těší, stírá tu a tam slzu, nabádá mnohé k soucitu s druhými opuštěnými. Je tím - zapomenutým pracovníkem na poli lidskosti (...)*“. V roce 1917 bývá škola často uzavřena a to zejména v zimních měsících, kdy nedostatek otopu brání ve výuce. Žáci dostávají soupis úkolů pro domácí přípravu. Vyznamenání nedostávají pouze vojáci. V tomto roce obdržel oblastní školní inspektor Vladimír Novotný vyznamenání za válečné civilní zásluhy v podobě „Válečného kříže“. V tomto roce již bída dosahuje takových rozměrů, že jsou pořádány demonstrace. Jedna z nich, která byla krvavě potlačena, se konala v Prostějově dne 26. 4. 1917. Po střeleckém útoku olomouckého pluku zůstává na dlažbě 54 mrtvých žen, dětí a mužů. Dalších 100 je zraněno. Kronikář si poznamenal do kroniky k datu oslavy narození

¹⁶¹ Kronika školy v Kozově 1863-1924. Značka č. L5-24. NAD 1468. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci, s. 130-192.

mocnáře i tuto oslavnou informaci: „*Dítky šly právě ze školy; jejich ručky snad ještě před tím horlivě přispívaly pro veřejnou péči, nyní poklesly – více je nezvednou! Srdce si stýská, kde byl rozum v té chvíli? Kdo nese zodpovědnost?*“ V této době dochází k vydání amnestie pro politické vězně. Díky této akci se hromadí útoky Němců a Maďarů na české obyvatelstvo. Počátek roku 1918 je spojen s informací o upadajících mravech dětí a žen. Jsou zde pořádány akce, kde část výdělků je poskytována na národní účel. Setkávají se zde mladiství (bezvouší) a starší ženy. Tento vzájemný kontakt končí velmi často mimo morální zásady společnosti. Pisatel je přímo nazývá státem řízenou prostitucí. Na hradě Bouzově (autorem uváděný jako křížácký) zavlály trikolórní prapory symbolizující samostatný Československý stát. Na nádvoří hraje hudba a poslanec Charvát z Litovle pronáší plamennou řeč a vyzývá občany k přísaze státu na národní prapor.¹⁶²

Konec války je ve znamení likvidace všeho, co připomínalo monarchii. Dne 8. listopadu roku 1918 se v obci odehrává manifestační oslava pod vedením podolského učitele Sedláčka, který požadoval po účastnících slib věrnosti osvobozené republice. V obci se postupně vzmáhá politický boj mezi agrárníky a lidovci. Lidová strana jednoznačně vítězí a na dlouhá léta upevňuje svoji moc. Obec byla silně katolická. Komunistická strana v obci neuspěla. V průběhu roku 1933 dochází k zavedení autobusového spojení s Litovlí a Lošticemi. Tato novinka stojí život řídicího učitele Josefa Prucka s chotí, kteří jsou autobusem srazeni při jízdě na motocyklu.

V roce 1925 dochází k redukci obecní školy na Bouzově na dvoutřídní, což souviselo s poklesem žáků nejen díky vyškolení některých obcí, ale i úbytkem rodin. Ve dvacátých letech řídil školu Karel Trčka a po něm se stává řídicím Václav Chadima a to až do okupace. Učitel Chadima vedl také školní kroniku a pamětní knihu školy. Učitelé se v této době velmi angažovali ve veřejném životě. Vedli obecní knihovnu, přednášeli veřejnosti, vedli obecní kroniky, hráli divadlo. Žáci byli v roce 1925 s ohledem na kvalitu písemností a výkresů přizváni k účasti na velké hospodářsko-průmyslové výstavě v Litovli. V roce 1935 se s ohledem na výchovu obyvatelstva objevuje tzv. putovní lidová škola, která si klade za cíl organizování tematických přednášek pro širokou veřejnost.¹⁶³

Zdá se, že český národ vnímá pád monarchie jako důležitý a osvobozující krok k vývoji našeho státu. Profesor Josef Kočí, rodák z nedalekého Slavětína ve svých pamětech tento předpoklad zcela nenaplnuje. Vzpomíná, na rok 1921, kdy začíná chodit do

¹⁶² Kronika národní školy v Podolí u Bouzova. Inv.č. XVII./7. Uloženo na OÚ v Bouzově, s. 39-74

¹⁶³ TRAPL, M. a kolektiv. *Bouzov minulost a současnost hradu, obce a JZD "Mír"*. 1. vyd. Praha: TEPS, 1990, s. 44-48. ISBN 80-7065-013-3.

obecné školy. Píše, že nástupem do školní lavice skončily veškeré příjemné chvíle dětství a začali vnímat nastavení pravidel školní docházky a i jeho táta používal v případě řešení drobných školních deliktů výprask k utvrzení autority školy a pana učitele. Prof. Kočí píše: „*Tatínek, který byl spravedlivý, ale velmi přísný, mi několikrát nařezal řemenem nebo něčím, co měl právě po ruce.*“ Dále pak ve svých pamětech uvádí, že je vzdělával v první a druhé třídě řídící učitel Havlíček, který patřil mezi průměrně vzdělané učitele. Vysmíval se a ponižoval žáky, kteří chodili do náboženství a do kostela. Tropil si posměch i z pana faráře. Zajímavé je, že přitom měl doma za ženu hluboce věřící katoličku. Prof. Kočí také uvádí, že: „*Tehdy ovládala naši republiku židozедnářské heslo: Pryč od Říma! Bylo to heslo proti katolické církvi a proti křesťanské Evropě. Naše ubohé učitelstvo toto myšlení akceptovalo.*“ Prof. Kočí shrnuje, že právě v tomto období sehrálo učitelstvo svoji neblahou roli pro vymezení se z křesťanské Evropy a stali jsme se jedním z nejvíce ateistických států nejen Evropy, ale i světa. Na řídícího učitele Havlíčka si ještě vzpomíná v okamžiku, kdy odchází do Litovle, kde vstupuje do komunistické strany jako mnozí další učitelé té doby. Velmi pozitivně vzpomíná na dobu vlády monarchie a to zejména s ohledem na morální vlastnosti panovnického domu v oblasti udržování pořádku ve světě. Lidé dle jeho názoru měli také ke komu vzhlížet.¹⁶⁴

2.1.7 Vzpomínky na školu z období I. světové války

Na vývoj svého mládí v době první světové války vzpomíná Václav Procházka, rodák z Bouzova. Narodil se zde v roce 1902 na Štědrý den tj. 24. prosince. Ačkoliv jeho otec patřil k mistrům bednářským, byla rodina spíše chudá. Do školy Procházka nastoupil v Bouzově až s ročním zpožděním a na rozdíl od zámožnějších spolužáků nebyl v době pozdější přijat na měšťanskou školu do Loštic. V době, když začala válka, již nebyla školní docházka přísně kontrolována, žáci méně navštěvovali školu, protože tátové a dospělí muži byli odvedeni. Chlapec si vzpomíná, že musel začít pracovat a pomáhat matce živit rodinu. Téměř mu nezbyval čas na přípravu do školy. Pokud učitel ve škole udělil trest, tak se většinou jednalo o spoustu domácích úkolů či sezení po škole. Bohužel ani poručník ani jeho matka nebrali zřetel na chlapcovy potřeby či touhy jít studovat. Místo navštěvování měšťanské školy ho čekala zase jen práce. Rodina od něj čekala příjem, aby přežila. Sám autor napsal, že v roce 1916 dostal za vyučenou, což znamenalo, že ukončil školní docházku. Dosáhl čtrnácti let a byl mu vykázán školní čas, který strávil v trojtřídce na

¹⁶⁴ KOČÍ, J. Svědectví jednoho života. Slavětín. 1990. Nepublikováno. Nečíslovaný strojopis.

sedm let, tři měsíce a dvacetčtyři dny. Sám pak uvádí, že: „*Toto byl však pouze úředně vykázaný školní čas. Když k tomu porovnáme třikrát úleva po jednom měsíci a zkrácení školního vyučování třikrát i čtyřikrát týdně po dvou hodinách za jeden úřední den, vyjde nám číslice závratná, na které je vidno, že jsem do školy nechodil ani plných šest roků. A toto byla ta křivda největší.*“ Autor pak na závěr uzavírá své vzpomínky na školní léta slovy: „*V pozdějších letech jsem poznal, co škola a vůbec pro dělního člověka měšťanka znamená. A to se mne dotklo nejvíce.*“ Autor se stal za „Velké války“ válečným sirotkem, protože jeho otec hned v prvních letech války padl. Jeho nadání pro kresbu a rýsování se zúročilo až v pozdních letech po druhé světové válce, kdy žil v Mladé Boleslavi.¹⁶⁵

Významnou osobností veřejného života byl kněz Jindřich Slouka. Díky svolení rodinného kronikáře jsem mohl nahlédnout do soukromé kroniky rodu Slouků z Blažova, což je jedna z obcí patřící ke správě obce Bouzova. Zde mě zaujalo několik vět, které Jindřich Slouka píše o obecné škole v Blažově jako o „UNIVERZITĚ“, díky které se po jejím absolvování dovedl stěží podepsat. I přes tato počáteční úskalí byl později na gymnáziu a v semináři na bohoslovecké fakultě jedním z nejlepších studentů prospívajících s vyznamenáním. Vzpomíná na obě války jako na období bídy a hladu. V těchto těžkých dobách vystupoval v Bouzově před omladinou a vedl velikášské řeči a později se divil, že za ně nebyl postihován. Rodina, ve které měl kořeny, byla vždy silně katolická a řídila dění v obci. Farář Slouka si vzpomíná, že v době strávené na bohosloveckém semináři měl takový hlad, že když jednou za čas obdržel pecen chleba, tak jej jedl bez příloh, které stejně nebyl schopen sehnat, s obrovskou úctou a chutí.¹⁶⁶

O konkrétních prožitcích v období „Velké války“ hovoří Jan Čuřík. Říká, že ve Svojanově se setkávali učitelé z blízkého okolí a debatovali o předválečných událostech. Velkým tématem byl dluh Srbska k monarchii způsobený politickými neshodami. Pohled učitelů byl nejen vlastenecký, ale i ekonomický. Zcela novou informací byla reakce občanů na konec války, kdy autor uvádí, že: „*Ze školy byl vynesena rakouský prapor s orlicí – obraz rakouského císaře – průvod šel dál, až přešel celou obec.*“ Dále je pak popisováno místo kam průvod směřoval. Cílem bylo symboly monarchie spálit. Autor uvádí, že: „*Do hranice byly upevněny všechny věci: obrazy, vyhlášky a nařízení z válečných let, obraz císaře visel na vršku smrku hlavou dolů.*“ Slavnostní řeč pronášel místní učitel a připomínal v ní hlavní atributy a události českého národa. Zazněla hymna

¹⁶⁵ PROCHÁZKA, V. Život rodiny Procházkovy: Dětství. Stará Boleslav - Domov důchodců. 1980.

¹⁶⁶ SLOUKA, J. Rodina Sloukova z Blažova č. p. 9, na památku 40. výročí uspořádání naší kroniky strýčkem P. Jindřichem Sloukou. Blažov. 1962. Nepublikováno. Nečíslovaný strojopis.

„Kde domov můj“. Dále pak uvádí, že se na základě tragických událostí světové války značná část obyvatel rozhodla opustit své náboženské vyznání. Přisuzovali Bohu, že je neochránil před válečnými útrapami. Nepomohly ani velmi úzké a bezproblémové vztahy s místním knězem, který měl spoustu přátel i mezi místními učiteli.¹⁶⁷

Informace o ludmírovské obecné a národní škole doplňuje Josef Kubíček, který zde prožil začátek druhé světové války. Obec Ludmírov byla autorem považována za podhorskou vesnici, kde v inkriminované době pracoval jako ředitel učitel Zlámal. Tento řídící byl velmi důsledný, ale milý člověk, se kterým si učitel Skopal brzo rozuměl. Učil v dvoutřídní škole se žlutou fasádou. Jeho třída měla 30 žáků tj. v každém ročníku deset. Když musel opustit tuto školu na základě přerazení, tak toho velmi želel. Učitel Skopal považoval jako nejdůležitější a stěžejní smysl svého života vzdělávání dětí a to napříč všemi situacemi a to jak politickými či válečnými. Nenechal se vtáhnout do víru různých událostí, protože si uvědomoval, že jim děti taktéž nerozumí a je nutné rozvíjet jejich znalosti odborné a ne politické. Učitel Jan Skopal je pseudonym pro autora knihy Josefa Kubíčka, kniha je tedy jeho autobiografií.¹⁶⁸

Těmito několika výše uvedenými slovy je popisován pohled začínajícího učitele na školu v Ludmírově. V Ludmírově fungovala obecná škola od roku 1887 do roku 1948, kdy byla vyškolená do nedalekých Kladek. Tuto školu navštěvoval v období první světové války i Adolf Zapletal. Tento člověk byl blízkou osobou autora této rigorózní práce. Narodil se 24. 5. 1907 v Ludmírově a zemřel 20. 9. 1998 v Bouzově po dvaceti letech společně stráveného života v rodině autora této práce. Při vzájemných rozhovorech bylo velmi zajímavé, že A. Zapletal nikdy nekritizoval monarchii. Mnohdy používal příměr: „*Není jak za doby císaře pána. Nebylo tolik krádeží, lidé si víc vážili společného soužití, a protože byla doba chudobná, tak i více drželi pohromadě a pomáhali si. Scházeli jsme se na společných sedánkách a vyprávěli si novinky ze života či příběhy z historie.*“ Dobře si vzpomínám, jak vyprávěl o době, kdy docházel na obecnou školu do Ludmírova. Jeho život nebyl jednoduchý, patřil mezi děti z chudé nemajetné rodiny silně křesťansky založené. I přes tento hendikep byl vychováván k čestnosti, pravdomluvnosti a měl vybudován pevný morální charakter. Vyprávěl, jak ho obecná škola ovlivnila v přípravě na budoucí povolání truhláře. Výuka počtů nebyla jako dnes. Velmi silně se opírala o

¹⁶⁷ ČUŘÍK, J. První světová válka a český venkov aneb Lidstvo se nepoučilo. *Česká pozice*[online]. 28. 6. 2014 [cit. 2018-05-01]. Dostupné z: http://ceskapozice.lidovky.cz/prvni-svetova-valka-a-cesky-venkov-aneb-lidstvo-se-nepoucilo-p5k-/tema.aspx?c=A140626_195715_pozice-tema_lube

¹⁶⁸ KUBÍČEK, J. Nezáviděníhodná pracovní pout' učitelského praktikanta, výpomocného a nakonec definitivního učitele. Šternberk, Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 2003, s. 4-29

příklady z praxe. Ukazovala žákům, jak mají vnímat čísla v rovině životních situací a jak si všímat, co popisují a vytvářet tak představu o novém světě, který poznávali. Již zde se mu pod čísla tvořily tvary a geometrické obrazce. Věděl, že chce něco tvořit, co je hmatatelné a krásné. Měl rád kreslení a zde si vytvářel prostorovou přirozenou realitu. Měl štěstí, že dokázal logicky usuzovat o vlastnostech látek, materiálů a různých situací. Již v té době bylo jasné, že rodina nemá prostředky a i doba tomu nepřála, aby dále studoval. Upřel tedy své snažení k praktické odborné činnosti. V útlém dětství byl konfrontován s válečnou realitou první světové válce nejen díky neudržitelné bídě, ale i smrtí nevlastního sourozence Aloise, kterého měla jeho maminka rozená Volková za svobodna dříve, než si ji vzal jeho pokrevní otec Zapletal. Alois Volek padl v první světové válce a Zapletalova maminka se s touto ztrátou těžce vyrovnávala. Říkal, že tyto ztráty na životech v rodinách vedli rodiče k větší péči o zbylé děti, i když v tak velké bídě bezvýhodně. Rodiče v dětech viděli pokračování svého rodu. Na školu měl dobré vzpomínky. Chodil do ní rád, i když zejména v pozdějších letech musel hodně vypomáhat v domácnosti na úkor učení. Uměl spoustu naučených textů básní a říkadel vesměs s národní či vesnickou tematikou. Je pravda, že nikdy nehovořil o tom, že přečetl nějakou knihu a neměl k nim přílišný vztah. Vždy, když někoho viděl v domácnostech s policemi plnými knih rád říkal: „ *Byl jeden mnich, měl spoustu knih a nevěděl, co je v nich.* “ Velice pěkně a rád zpíval. Byl také předzpěvákem liturgických písní při procesích a poutích. Měl úctu k lidem, kteří něco znali a stejně tak si vážil svých učitelů, což potvrzovala jeho slova: „ *Až budeš mít vystudované co pan učitel nebo farář, tak o něm můžeš takto mluvit. Ten musel přečíst knih, než začal učit či kázat.* “

Měl určitou vlastivědnou představu o svém okolí, ale v dětství zejména spojenou s místním okolím a regionem. Později pokračoval na základě absolvovaných představení na obecné škole v tzv. ochotničení a láska k hraní a obecnímu divadlu ho provázela až do svatby. Nikdy nehovořil o výprasku rákoskou či jiných trestech z dětství. Nevnímal ani germanizační snahy v období první světové války. Sběrové akce vnímal jako povinnou součást té doby. Všichni si přáli konec nejen Velké války, ale i té následné II. světové. V pozdějších etapách života se projevil i dobrý základ v podnikavosti, který získával od obecné školy přes výuční list a tovaryšské zkoušky. Nejen, že se přiženil do nového prostředí Vojtěchova, ale začal zde i budovat nový domov a zúročovat šikovnost svých

rukou, nikdy nezhálel a neznal odpočinku. Z chudého chlapce se tak stal slušně majetný otec rodiny. Jeho životem byla rodina, práce a víra. Svě rodiče měl v obrovské úctě.¹⁶⁹

Závěrečné shrnutí

První světová válka tzv. Velká válka byla obdobím stagnace kulturního vývoje českého národa. Byla ale také spouštěčem odboje proti monarchii a buržoazii. Již v jejím průběhu bylo všem jasné, že v jejím středu stojí inteligenční jádro tvořené úředníky, učiteli a vojáky, kteří jsou ochotni částečně ohnout svůj hřbet, ale pouze natolik, aby se dokázali opět narovnat a postavit společně svému nepříteli. Byli také aktivní při zakládání spolků a zájmových organizací, kterým vdechli vlasteneckého ducha. Bohužel v českém národě existuje také nešvar zvaný kolaborace či snad určitý pocit sebezáchovy. Skupinky kolaborantů se snažily najít v systému světové války prostor pro přežití a to i za cenu smrti či věznění druhých spoluobčanů. V tomto období se začíná také projevat vlastenecká sounáležitost se slovanskými národy, na jejichž špici stálo Rusko. Právě učitelé byli pilířem, který sdružen v tělovýchovném spolku Sokol bojoval v utvářených legiích proti svému utlačovateli tedy Rakousko-Uherské monarchii. I přes stále sílící odpor proti utlačovateli a germanizátorovi v podobě německy mluvících menšin a vládnoucímu panovnickému domu byli zejména lidé na vesnicích semknuti k podpoře vítězství Rakouska, ale to zřejmě s ohledem na bojující své otce, syny a další členy rodin. Dětská práce oslabovala následný dorost českého národa a i určitý morální úpadek mohl působit negativně pro další očekávaný vývoj českého národa ve výhledu nových státotvorných tužeb. V učitelských sborech přetrvávala víra v nový začátek a slovanský duch pro nové politické a školské zřízení. Důležitým historickým mezníkem ve směru k ukončení Velké války byla i výměna císaře, kdy po smrti císaře Františka Josefa I. nastupuje k moci možná změkčilý, ale jistě mírotvorný, ale přitom poslední císař Habsbursko-lotrinské dynastie Karel I. Právě tento vládce dokázal ustoupit z válečného konfliktu a dokonce propouštět na svobodu vězněné politiky či učitele. Právě díky amnestiím bylo možné státu zachovat důležité jádro pedagogů potřebných pro nový politicky i inteligenčně státotvorný start českého národa. Zajímavým údajem byla také skutečnost, že v oblasti Bouzovska nebyly po válce zaznamenány perzekuční snahy občanů proti německému obyvatelstvu. Bouzovští učitelé byli opět loajální k novému státnímu zřízení. Na Bouzově v době nové republiky působil Řád německých rytířů.

¹⁶⁹ ŽENOŽIČKA, J. Interview s Adolfem Zapletalem. Téma: Jak se žilo za I. světové války. Bouzov 1995. Rukopisný záznam uložen u autora práce.

V období světové války by se dal vývoj v regionu, kam patří i Bouzov a jeho okolí, považovat za oblast podobnou okolním obcím a celému českému národu. I zde působila silná sokolská organizace i zde byla bída, organizovaly se sběrové akce. Snad zde chyběl vliv průmyslových podniků a žilo se zde více zemědělsky. Ale tento život byl dozorován německy mluvícími úředníky a vrchností sídlící na hradě Bouzově mající ve svém středu habsbursko-lotrinského řádového velmistra Evžena. Je možné vnímat s nadsázkou řečeno vliv staletého poddanství, které bylo ale opět pouhou snášenou porobou čekající na impuls k procitnutí. Dřímající vlastenecký duch se objevil na sklonku této války a zejména v další historii obce a jejího blízkého regionu. Bouzovské školství si napříč tak silnému germanizačnímu vlivu zachovalo vyučující jazyk češtinu jako prvořadou a německy smýšlející učitelé či rodilí němečtí učitelé se historicky na místních školách neuchytili a odcházeli.

2.2 Meziválečné období roku 1918 – 1939 a reformy školství

Po kapitulaci Rakousko-Uherské monarchie se ujal vlády v Čechách Národní výbor, který v Praze 28. 10. 1918 vyhlásil samostatný československý stát. Zasedání pléna Národního výboru se účastnila i slovenská strana. Národní výbor jako legislativní orgán přijal na základě předlohy Rašína zákon č.11/1918 Sb. z. a. n., o vzniku samostatného československého státu, který nese také někdy název recepční zákon. Dle zákona byl náš stát v této podobě ustanoven lidem a Národní výbor byl vykonavatel státní moci s legislativní pravomocí. Na vytvoření československého státu se v přípravné fázi podíleli T. G. Masaryk, E. Beneš, M. R. Štefánik a další osobnosti, které později tvořily páteř československé vlády.¹⁷⁰

Tímto historicky významným milníkem se podařilo vytvořit stát Čechů a Slováků, kteří na základě dualistického pojetí spojení dvou národů naplnili rozhodnutí, se kterým již vstupovali do válečných událostí „Velké války“. Na základě státovědy a ve vazbě na ústavní a mezinárodní právo dualistické pojetí: „ (...) *plní důležitou roli v souvislosti se vznikem států, kdy určité lidské společenství na určitém území, deklaruje vůli vytvořit jednotku a dále pak žádá jiné jednotky a mezinárodní asociace o uznání.*“¹⁷¹ Na základě

¹⁷⁰ MALÝ, K. a kolektiv autorů, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 3. Přepřacované vydání, Linde Praha a.s., Praha, 2005, ISBN 80-7201-433-1, část C, kapitola 2. Vyhlášení československé samostatnosti, str. 328

¹⁷¹ KLÍMA, K. a kolektiv, *Státověda, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 2006, ISBN – 80-86898-98-9, kap. 2.2. Různé pojetí státu v historii a současnosti, str. 27*

této definice vzniká stát, který je vymezen teritoriem tedy územím, mezinárodněprávním uznáním a existencí vlády s pravomocemi danými obyvatelstvem na tomto území žijícím.

Prostřednictvím recepčního zákona byly převzaty rakousko-uherské právní normy a veřejnosprávní úřady. Došlo k zřízení Úřadu pro správu vyučování a národní osvětu. Tento úřad mohl být zřízen na základě zákona č.2/1918 Sb. a díky tomuto zákonu mohla být budována státní správa a správní úřady.¹⁷² Velkým poválečným problémem ve školství Československého státu byla existence dvou samostatně se vyvíjejících proudů vzdělání a výchovy. Český národ dosahoval poměrně značně rozvinuté školské úrovně. Na Slovensku byla situace ztížena špatným ekonomicko-hospodářským vývojem. Bylo nutné hledat a stavět novou celostátní koncepci a na těchto základech školství reformovat.¹⁷³ Na tvorbě nového školského systému pracoval jeden z nejschopnějších pedagogů té doby profesor František Drtina. Právě jeho koncepce rozdělení ministerstva na jednotlivé funkční články měla vést k naplnění koncepce tvorby nového školského systému. Do těchto týmů Drtina vytipoval schopné a zkušené učitele. Podporu měl i v osobě tehdejšího ministra školství a národní osvěty Gustava Habrmana, který ho z pozice vědeckého pracovníka k této činnosti povolal. Po roce 1921 Drtina z ministerstva odchází zpět ke své vědecké práci a tím ministerstvo přichází o člověka s místním i zahraničním přehledem o stavu a vývoji školské politiky. Bohužel na ministerstvu se neudrželi také někteří učitelé z expertního týmu kolem Drtiny, protože někteří neměli vysokoškolské vzdělání, což bylo pro jejich práci kvalifikačně nutné.¹⁷⁴

Brzy po zřízení „Úřadu pro správu vyučování a národní osvěty“ dochází k jeho přejmenování na „Ministerstvo školství a národní osvěty“. Přesné vymezení pravomocí tohoto ministerstva spadají do intencí zákona č. 292/1920 Sb. z dubna roku 1920. Ministerstvo spravovalo všechny druhy škol, mimo zemědělské školy, které spadaly pod Ministerstvo zemědělství. Toto ministerstvo vydrželo v nezměněné podobě až do března 1939, kdy dochází na našem území k vytvoření jiného státního zřízení tzv. protektorátu.¹⁷⁵

Jednou z velkých změn bylo v roce 1919 zrušení celibátu učitelek (zákon č. 455/1919 Sb. o zrušení celibátu literních a industriálních učitelek ve školách) a rok na to

¹⁷² SCHELLE, K. a kolektiv. *Dějiny české veřejné správy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 91- 107

¹⁷³ KOPÁČ, J. *Dějiny školství a pedagogiky v Československu*. Vyd. 1. Brno: Univ. J. E. Purkyně, 1971. 224 S. Spisy ped. fak. Univ. J. E. Purkyně v Brně.

¹⁷⁴ MORKES, F. Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích: (období let 1848-2001). 1. vyd. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2002. 122 s. ISBN 80-901461-9-8.

¹⁷⁵ KLOČKOVÁ, L. 165 let Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy: Ministerstvo školství v období samostatné Čs. republiky. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. © 2013-2014 [cit. 2017-03-05]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/165-let-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy>

došlo k pozměnění školské správy (zákon č. 292/1920 Sb.), kde v §1 tohoto zákona se hovoří o tom, že stát má nejvyšší patronaci nad výchovou, vyučováním a provádí jeho dozor. Další zákonná norma, která řeší dílčí úpravy ve školství z roku 1922 je tzv. malý školský zákon (zákon č. 226/1922 Sb.). Dochází k zavedení osmileté školní docházky, dochází k snížení počtu žáků na vyučujícího a zejména zrovnoprávnění mužů a žen pedagogického stavu. Dále pak znovu zavedl výuku tělesné výchovy u dívek a začaly se vyučovat nové předměty: ruční práce, občanská výchova.¹⁷⁶ Na podporu českých menšin v oblastech s převahou německy mluvících obyvatel byl vydán tzv. zákon o menšinových školách, který měl zabránit poněmčování českého obyvatelstva neboli tzv. germanizaci a umožňoval budování menšinových škol (tam, kde se vyskytovalo alespoň 40 jinojazyčně mluvících dětí).¹⁷⁷

Po skončení války dochází na našem území k otvírání nových českých škol a to zejména tam, kde došlo k odlivu německy mluvícího obyvatelstva nebo opačně českého obyvatelstva přibýlo. Dochází k vytváření nové školní sítě. Do školního života začíná stále více zasahovat politika.¹⁷⁸ V lokalitách, kde působilo smíšené školství, se začíná používat pro označení našich krajanů Čechů označení „hraničáři“, což bylo v přeneseném slova smyslu to samé jako menšiny. Tyto ostrůvky českého jazyka byly podporovány a chráněny prostřednictvím sdružených občanů a učitelů v „Obranné jednotě“, nebo „Ústřední matici školské“. Členové těchto spolků se považovali za nepolitické organizace silně národně smýšlející a snažící se o podporu a obranu česky mluvícího obyvatelstva zejména v příhraničních oblastech. Někdy silné komunity cizojazyčně mluvících obyvatel vznikaly i separovaně v centrální části republiky.¹⁷⁹

Statistické výkazy z roku 1927 dávaly možnost srovnávat některá data v rámci jednotlivých národů žijících v Československém státě. Například v českých školách působilo dvakrát tolik učitelek jako ve školách německých. V německých školách se hlásilo ke katolické církvi 92 % žáků a v českých školách přibližně 60 % žáků. Statistika dále srovnává úbytek žáků katolické církve v porovnání s rokem 1921. Pokles činil necelé 4 %. Při posouzení stavu německých dětí k českým dětem na moravských školách jsou

¹⁷⁶ VALIŠOVÁ, A.; KASÍKOVÁ, H. a kolektiv. *Pedagogika pro učitele – Školský systém v českých zemích*. Praha: Grada Publishing, 2007, str. 79

¹⁷⁷ HLEDÍKOVÁ, Z.; JANÁK, J.; DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*. Praha: NLN, 2007, s. 284-285.

¹⁷⁸ ČENĚK, J. a redakční sbor. *Ročenka pedagogická a školská, ročník pátý za léta 1918-1923: Národní školy v jazykovém území Čech, Moravy a Slezka-Stránský Rudolf*. Praha: Dědictví Komenského, 1925.

¹⁷⁹ SPURNÝ, M. V zájmu národa a jeho dětí. Z bojů o české menšinové školství mezi dvěma světovými válkami. In: *Časopis Národního muzea. Řada historická*. – ISSN 0139-9543. 173, č. 3-4, (2004), s. 191-211

čísla zcela jednoznačná. K německému národu se hlásilo 19 % dětí a k českému národu 81 % dětí, Číslo u Německé národnosti je ještě navíc zkresleno cizinci, kteří jsou zde započítáni. Tato statistika zcela zpochybňuje pozdější Hitlerovy výroky o 22 % zastoupení německých dětí v českém školství, kde strádají pod českou nadvládou.¹⁸⁰

Ti učitelé, kteří válku přežili a vrátili se k výkonu svého povolání, toužili tvořit novou společnost tak, aby se již nikdy prožitá válečná léta nemohla opakovat. Válka je zocelila a nastavila jim zcela nové sociální pohledy. Na těchto učitelích a státních úřednících bylo postupně možné stavět a s jejich pomocí tvořit reformní kroky vedoucí k znovuoobnovení prestiže školy jako nezastupitelné a moderní instituce.¹⁸¹

Již před I. světovou válkou se začaly projevovat reformní snahy o změny ve školství. Právě válka tyto aktivity přerušila a na základech nově vznikajícího státu se znovu začalo hovořit o reformách vedoucích ke zkvalitnění a modernizaci školského systému. Významná reformní situace nastala na přelomu třicátých let. Potřeba změny vedla k intervenci a vyslovení poselství prezidenta republiky T. G. Masaryka, který řekl: „*V celém světě se volá po reformách školy a vychování – co my, národ Komenského? Obávám se, že jiné země nás předešly.*“ Prezident osvoboditel dále na jiném místě uvádí: „*Tak jako nový stát má nové složité úkoly, tak též škola přeměnami společností a její složitostí je nucena k reformám.*“¹⁸² Potřebu reformy školství ještě navíc umocňoval tehdejší filozofický směr tzv. pozitivismus, který považoval prvorepublikový herbertismus za přežitý, bez kontextu s vědeckým pojetím nové pedagogiky a s tím spojeného pohledu na pojetí výuky. Kritiku prvorepublikových systémů ve školství nelze přiřazovat národní nenávisti k tomu, co bylo vytvořeno za monarchie, ale kritika se snášela v celosvětovém měřítku. Právě rozvoj genetického východiska v pedagogických vědách a tím pozitivistického systému směřovala k myšlence danosti, existenciality, hmatatelnosti a všeho, co se dá dokázat. V popředí tohoto pokrokového myšlení v té době stály pilíře československé pedagogiky T. G. Masaryk, F. Drtina, O. Kádner, J. Úlehla, F. Čada, O. Chlup a další.¹⁸³ Právě O. Kádner začíná kritizovat vývoj nacistického školství v Německu

¹⁸⁰ ČAPEK, E. *Národní školství v ČSR = Elementary schools in Czechoslovakia: statistická studie ke školské reformě*. V Praze: Nové Čechy, 1930. 68 s. Knižovna pokrokové revue ; roč. 1930, seš. 4. Rozšířený otisk z XL. ročníku "Pedagogických rozhledů" se souhlasem Dědictví Komenského, literár. sdružení učitelů v Praze.

¹⁸¹ NOVOTNÝ, J. ed. aj. *Učitelé v práci a v boji: Sborník vzpomínek a studií. 1914-1945*. 1. vyd. Praha: Práce, 1968. 363 s., Kroniky práce a bojů; sv. 40.

¹⁸² HRONEK, J. *Reforma národní školy československé*. Praha: Cyrilometodějské knihkupectví G. Francla, 1935

¹⁸³ VÁŇOVÁ, R. *Vývoj počátečního školství v českých zemích*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1986.

a to zejména v osobě Ernsta Kricka, který převzal hlavní nacistický směr vzdělávání a započal rozvoj tohoto proudu. Kádner si uvědomoval, že nacistický pedagogický směr není pro Československý stát tím správným směrem. Zejména reformní snahy hodnotí jako potřebné, i když v té době se již Kádner začíná zabývat spíše teoretickým hlediskem problému a postupně ve svých dílech stále více směřuje k demokratickým ideám, které postupně přerůstají až k přijetí komunistického pohledu na problematiku pedagogiky.¹⁸⁴ V některých případech byly reformní snahy chápány špatně a spousta pedagogů se snažila ve svých mikro podmínkách vytvářet reformní kroky odlišné od celorepublikového vnímání nové školské koncepce. I Kádner v té době přirovnává tyto reformy k „hospodským tlachám“ určeným pedagogickým alchymistům. Nadčasově se jeví projev prvního československého prezidenta T. G. Masaryka, který zdůrazňuje, že není nutné hledat novou pedagogiku, ale uzpůsobit současnou novým myšlenkám a tím ji reformovat.¹⁸⁵ V červenci roku 1920 dochází k významné události pro československé školství. V tomto období se sešel Sjezd československého učitelstva a přátel školství. Akce byla přípravným výborem uspořádána v Praze a to za účasti nejen přibližně 5000 učitelů, ale záštitu nad akcí přijal tehdejší prezident T. G. Masaryk a další významní politici československého státu. Na sjezd přijeli i zástupci učitelů ze zahraničí. Prezident T. G. Masaryk zde přednesl úvodní řeč a nastínil svůj program slovy: „*Cítím odpovědnost s vámi a vy ji musíte cítit se mnou. Když jste postavili kantora v čelo republiky, tož všichni kantoři mají povinnost trochu mu pomáhat. My získáme každého, uděláme-li z každé školy i z poslední školičky kulturní ústav. Vyspělá škola má být to, co dříve býval kostel.*“ Výsledkem tohoto sjezdu bylo působit jako jednotná celostátní organizace s jasně stanovenými záměrem rozvoje jak kulturního, tak školského života. Byl vypracován program jak tohoto dosáhnout. Tyto revoluční myšlenky byly velkou přidanou hodnotou k budování pevného školského systému v našem státě a to zvláště i s kladením důrazu na proniknutí do mezinárodního školského hnutí. Veřejnost vítala tyto cíle, i když bylo všem jasné, že některé zejména mezinárodní snahy nebudou vyslyšeny a realizovány. Dá se však říci, že i přesto jednotlivé školské organizace věřily v jejich využitelnost v letech pozdějších. Významným příslibem, který přednesl na tomto sjezdu tehdejší ministr školství

¹⁸⁴ CACH, J. ed. OTAKAR, K.: pedagogika, školství a jejich dějiny. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. 197 s. Z dějin pedagogiky; sv. 18. (Dějiny školy a výchovy).

¹⁸⁵ MORKEŠ, F. Jak vnímali reformy naši předkové. In: Moderní vyučování. ISSN 1211-6858. Roč. 13, č. 5 (2007), s. 9-10.

a národní osvěty G. Habrman, byla příprava: „(...) *základního školského zákona a úprava učitelského vzdělání*.“¹⁸⁶

Skutečný problém nastává po roce 1921, kdy se do konceptu nové školské politiky začíná angažovat názorový proud právě vzniklé Komunistické strany Československa. Vznik této strany začíná stále více štěpit i pedagogickou veřejnost, tedy učitele. Nejvíce je tento stav vnímán v době, kdy buržoazně smýšlející politici usilují o porušení paritního zákona na pozadí nastávající hospodářské celosvětové krize. Učitelstvo se částečně ztotožňuje s dělnickým protikrizovým hnutím, které představují komunisté. Právě dělnické hnutí nabízí skupině učitelů východisko, vlnu odporu a novou cestu k řešení problémů.¹⁸⁷ V roce 1930 uvádí školní inspektoři, že stav našich školních budov je žalostný, není příliš dbáno o hygienu žáků. Ačkoliv školy vyvěšují hesla podporující zdravý životní styl, tak v praxi silně zaostávají. Tímto dávají najevo zcela nedostatečnou a málo progresivní reformu školství, která měla modernizovat nejen přístupy k výchově a vzdělávání, ale i vzdělávací prostředky a objekty.¹⁸⁸

Pokud se mělo dítě vzdělávat, potřebovalo mít nejen domácí zázemí, ale muselo být i zdravé. Ne každá škola se v této otázce mohla upnout ke školnímu lékaři. Existovaly proto dobročinné organizace jako například Dorost Československého Červeného kříže, který se staral zejména o prevenci v oblasti hygieny jak žactva, tak školní. Prováděl prohlídku zraku, chrupu a výživových ukazatelů.¹⁸⁹

Reformní snahy v letech 1918 – 1939 se dají rozdělit do dvou časových období. Prvním obdobím je rozpětí let 1918 – 1928, kdy hovoříme o nápravném období. Cílem bylo dosáhnout kvalitnějšího obecného školství. Tato snaha však ztroskotala na zákonodárcích, kteří nový zákon nevydali. Problémem byla také špatná finanční situace státu, která neumožňovala zlepšit platové podmínky učitelů a zafinancovat notné moderní vybavení škol. Některé myšlenky se později podařilo prosadit v tzv. malém školním zákoně, jako bylo například snížení počtu žáků na jednoho vyučujícího. V letech 1928 – 1939 se uskutečňuje druhé období reformních snah pod taktovkou dr. V. Příhody, které

¹⁸⁶ NOVOTNÝ, J. ed. aj. *Učitelé v práci a v boji: Sborník vzpomínek a studií. 1914-1945. 1. vyd. Praha: Práce, 1968. 363 s., Kroniky práce a bojů; sv. 40.*

¹⁸⁷ NOVOTNÝ, J. ed. aj. *Učitelé v práci a v boji: Sborník vzpomínek a studií. 1914-1945. 1. vyd. Praha: Práce, 1968. 363 s., Kroniky práce a bojů; sv. 40.*

¹⁸⁸ KRIEBEL, O. *Co schází naší škole národní: (kus retrospektivy a hrst zkušeností)*. Brno: Ústř. spolek jednot učit., 1930. 58 s.

¹⁸⁹ NEMEŠKAL, C. *Národní školy ve školním okrese litovelském*. In: *Litovel, Konice a okolí*. Brno: Národohosp. propagace ČSR, 1938. s. 57-59.

mělo vésti k přestavbě celého školského systému československého státu.¹⁹⁰ Toto období se později nazývá tzv. Příhodovou reformou. Autor této reformy čerpal pro své navržené změny materiál zejména z cest po Americe. Reforma měla za úkol postihnout jak vnější, tak vnitřní část školského systému. Příhoda razantně odsoudil žákovskou nerovnost, která se utvářela majetkovými poměry žáka. Žák si nemohl demokraticky volit školu, kam chtěl nastoupit. Pracoval s pojmem diagnostiky žákovy nadání a inteligence. Diferencoval tyto schopnosti a žáky dle nich rozděloval do odpovídajících stupňů. Pro různé úrovně žáků připravoval vzdělávací programy.¹⁹¹ Ačkoliv reformní snahy nabíraly na síle, neustále docházelo ke konfrontacím s opozičním názorovým proudem soustředěným kolem Otokara Chlupa, který odsuzoval kvantitativní empirické pojetí pedagogického přístupu k žákovi a nesouhlasil s testováním žáků jako rozhodujícím faktorem určujícím nadání. Chlup chtěl k žákovi přistoupit jako k individu, které má šanci se rozhodnout a vyvíjet v čase. Empirický systém považoval za psychologický výběr spojený s potřebami společnosti v liberálním duchu. Jeho pojetí si kladlo za cíl v dítěti najít vlohy sdílením svého života ve společnosti, volnosti se rozhodnout a hledat svoji cestu životem. Příhoda zase kritizoval nesystémovost výuky bez postupných kroků vedoucích k dosažení potřebného vzdělávacího cíle.¹⁹² Moravský pedagog Otokar Chlup měl být členem komise expertů, která se měla na žádost ministerstva zabývat přípravou reformy národního školství. Chlup na základě písemné žádosti odstoupil z této komise a chtěl se na reformách podílet jako nezávislý kritik. Po jeho odstoupení již pak Morava neměla žádné zastoupení v těchto komisích.¹⁹³ Chlup se snažil zavést do reformy pedagogiky nekvantifikované posouzení žáka na základě jeho okamžitého psychického vývoje a rozpoložení.¹⁹⁴ Příhodovy reformní snahy se z části uskutečnily. Rozhodnutím ministerstva školství došlo k testování tohoto systému na pokusných měšťanských školách. Výsledky z těchto pokusných škol měly vést k akceptaci reformních změn ve školském systému státu. Zejména vývoj politické situace zabránil jejímu realizování.¹⁹⁵ Myšlenky Příhodovy reformy jsou patrné i v dnešní době a zejména po druhé světové válce byly považovány za model pro nastartování ekonomické

¹⁹⁰ VÁŇOVÁ, R.; RÝDL, K. a VALENTA, J. *Výchova a vzdělání v českých dějinách*; Díl 4, sv. 1. *Problematika vzdělávacích institucí a školských reforem: obecné školství - 1848-1939: střední školství a učitelské vzdělání - 1914-1939*. s. 90-91.

¹⁹¹ VALIŠOVÁ, A.; KASÍKOVÁ, H. a kolektiv. *Pedagogika pro učitele - Školský systém v českých zemích*. 1. vyd. Praha, Grada Publishing, a.s., 2007. s. 81 - 83

¹⁹² VÁŇOVÁ, R. *Československé školství ve 30. letech (Příhodovská reforma)*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1995, 40 s.; *Studia pedagogica* 10

¹⁹³ PŘÍHODA, V. *Školská reforma: polemické stati*. Praha: Orbis, 1931. 46 s.

¹⁹⁴ CHLUP, Otakar. *O školu měšťanskou*. Brno: Společ. nových šk., 1931. 54 s. *Knih. nových šk.*, sv. 7.

¹⁹⁵ KASPER, T.; KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada Publishing, 2008, str. 205

prosperity na základech rovného vzdělávání celého národa.¹⁹⁶ Příhodovské reformě bylo také často vytýkáno, že: „(...) *zaváděná reforma je americká reforma nerespektující domácí tradice* (...). Tento pseudoargument podněcoval v učitelích a laické veřejnosti odpor a nechuť respektovat nové myšlenky stvořené v jiné zemi a kultuře.¹⁹⁷ V rámci reformy se měla také škola osamostatnit od náboženského vlivu. Výuka náboženství měla být postavena mimo hlavní výukový proud a nahradit ji měla občanská nauka. Právě otázka náboženské výuky byla řešena na obou stranách jak německé reformy, tak i české.¹⁹⁸

Tak jako v českých školách, tak ve školách Německých dochází k reformním snahám. Německá strana již dlouho před konfrontací Příhody a Chlupa odmítla „Příhodovskou reformu“. Německé školy neuznaly pokusné školy a tím i bojkotovaly zavádění neověřených nových osnov. Dva proudy reformy se tak nikdy nespojily v jeden a to i z důvodu počínajících třenic s politickým podtextem a blížícím se fašistickým pohledem nadřazenosti německé rasy.¹⁹⁹

V období předmnichovské republiky dochází také k neustálému hodnocení kvality učitele. Schopnosti a růst učitele byly vpisovány do hodnotících tabulek, které přesně vyhodnocovaly vzdělávání učitele, jeho odbornost, schopnost učit a práci se žáky, svědomitost, úspěchy při výuce, chování a jeho možnosti v rámci postupu na vyšší pozici. Hodnotící výkaz provázal učitele až do věku 50 let. Do zápisu se nesmělo nic dopisovat, v něm upravovat či měnit bez zdůvodnění. Zápis se nesměl zničit a ztratit. Můžeme tedy směle říci, že učitel byl těmito prostředky udržován v určitém napětí a v neustálé snaze o výbornou pedagogickou kondici.²⁰⁰

V přechodném období mezi dvěma válkami se o problematiku školství zajímala významná osobnost našeho státu a zároveň první československý prezident T. G. Masaryk. Jeho pozice byla nejen burcující k vytváření nových struktur, ale i stmelující a propojující napříč společenským spektrem. Prezident Masaryk byl vnímán jako osobnost a autorita, která udávala a podněcovala nové společenské směry. „*Reforma školy, problémy*

¹⁹⁶ VÁŇOVÁ, R. Československé školství ve 30. letech (Příhodovská reforma). Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1995, 40 s.; *Studia pedagogica* 10

¹⁹⁷ VÁŇOVÁ, R. Příhodovská reforma 30. let. In: *Pedagogická orientace*. -- ISSN: 1211-4669. -- č. 7 (1993), s. 17-22

¹⁹⁸ PÁNKOVÁ, M.; KASPEROVÁ, D. a KASPER, T. et al. *Meziválečná školská reforma v Československu*. Vydání 1. Praha: Academia, 2015. 326 s. Historie. ISBN: 978-80-200-2496-1 (Academia). ISBN: 978-80-86935-30-0 (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského).

¹⁹⁹ KASPER, T. Německá školská reforma v Československu v letech 1918-1933. In: *Pedagogika*.-- ISSN 0031-3815 CZ Roč. 57, č. 2 (2007), s. 114-131

²⁰⁰ MORKES, F. *Postavení učitele v předmnichovském Československu*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 1994. 26 s. Aktuality - informace ; Č. 2/94. ISBN: 80-211-0182-2.

*lidovýchovy byly pro Masaryka nejpodstatnějšími otázkami, neboť vzdělání lidu, národa bylo podle jeho názoru nejdůležitějším prostředkem k získání duchovní svobody, bez ní nemůže být svobody politické ani sociální“.*²⁰¹

Vývoj legislativy elementárního vzdělávání v meziválečném období (1918 – 1938)

Po ukončení první světové války došlo k rychlému vytváření nových struktur na základech rozpadlé monarchie. Již dne 28. 10. 1918 dochází v Praze k veřejnému prohlášení svrchovanosti československého státu. Samotné spravování školských institucí se příliš nezměnilo. Dochází ke schválení recepčního zákona č.11/1918 Sb., který ve svém druhém článku říká, že všechny nařízení a zákonné normy mají zůstat stále v platnosti. Mají zůstat funkční všechny struktury definované zákony a mají podléhat Národnímu výboru jakožto vrcholnému orgánu státní správy. Tento stav určuje recepční zákon ve svém třetím článku. Jinými slovy se dá říci, že zůstávají v platnosti říšské zákony, nařízení a regionální zákony územních celků Moravy, Slezska a Čech včetně jejich novelizací z roku 1883. Až zákon č.2/1918 Sb. od data 2. listopadu definoval, že přebírající Úřad pro správu vyučování a osvěty se stává nejvyšší správou nad školskými institucemi. Již následná úprava ze 14. listopadu téhož roku přejmenovává tyto úřady na ministerstva. Tím se opět vracíme k zvyklostem z doby monarchie. V návaznosti na tuto změnu se úřad přejmenovává na Ministerstvo školství a národní osvěty pod taktovkou prvního ministra Československé republiky Gustava Habrmana.²⁰² Aby nebyly narušeny vnitropolitické vazby ve vztahu k německé menšině a naopak, požadovala vláda ministerským výnosem z 27. listopadu roku 1918 složení služebního slibu učitelů, kterým se zavazovali k věrnosti nového státního zřízení. Mnozí němečtí učitelé však toto nařízení bojkotovali. Z tohoto důvodu vláda vydává 12. února roku 1920 zákon č. 103 Sb. s názvem Služební slib učitelstva škol obecných a občanských. Nesplnění ustanovení tohoto zákona znamenalo pro učitele opuštění tohoto zaměstnání. Tento zákon snad nezpůsobil tolik rozruchu jako zákon o menšinách, který byl rázně odsouzen německou stranou.²⁰³

V roce 1918 se objevují tendence k oddělení církve od státu. Na tento stav reaguje olomoucký arcibiskup vydáním petice jako prostředku proti těmto politickým snahám.

²⁰¹ VESELÁ, Z. *České pedagogické myšlení mezi dvěma světovými válkami*. 1. vyd. Brno: Masarykova univ., 1992. 154 s. ISBN: 80-210-0376-6.

²⁰² VALIŠOVÁ, A. a KASÍKOVÁ, H. *Pedagogika pro učitele*. 2. vyd. Praha: Grada, 2011, s. 79.

²⁰³ TRAPL, M. *Ke školské legislativě obecných a občanských (měšťanských) škol a jejímu uplatňování v českých zemích v letech 1918-1922*. [Praha: Stát. ped. nakl.], 1970. S. 5-67. Zvl. ot.: Acta Univ. Palackianae Olomucensis. – Paed. – Psychologica. 11. 1970.

Petice putuje obcemi arcibiskupství. Někde se setkává s pochopením, jinde naopak vyvolá vlnu odporu. Zejména učitelstvo vnímá tento krok jako podstatný a pojmenovává ho jako: „ (...) *otročení ducha pod kněžskou kutnou.*“ V prosinci roku 1918 vychází výnos ministerstva školství a národní osvěty pod č. 214, jimž se prohlašuje, že: „ (...) *účast žáků při náboženských úkonech je dobrovolná.*“²⁰⁴ Vliv církve na vzdělávání je tímto krokem odstraněn.

Velmi kladně byl v této době vnímán zákon č. 420 ze dne 17. 7. 1919, který upravoval dětskou práci. Zejména podával výčet pracovišť, kde nesmí dítě pracovat a stanovuje mu věk pro některé druhy práce a počet odpracovaných hodin.²⁰⁵

V následujícím roce 1919 dochází v české legislativě k určitému uvolnění a to zejména v oblasti školství. Byly vydávány právní normy, které měly řešit národnostní problematiku soužití menšin a to zejména mezi Čechy a Němci. V této době byl dán v platnost tzv. Metelkův zákon pod č.189/1919 Sb., jenž se zabýval zřizováním škol pro národy hovořící cizím jazykem a to zejména v oblastech, kde převládala jedna z národností. Tento krok byl zlomový zejména v částech československého státu, kde za vlády Rakouska – Uherska nebylo možné české školy zřizovat a začalo se takto dít i navzdory zřízeným německým školám.²⁰⁶

Zřizování škol podléhalo podmínce, která se vztahovala k počtu žáků dle tříletého průměru s minimálním počtem čtyřiceti žáků. Na území obce však již taková škola nesměla být zřízena. Zákon v podstatě nahrával české národnostní menšině v oblastech s majoritním obyvatelstvem německy mluvícím. Další možností bylo, že na škole, kterou navštěvovalo minimálně 400 žáků, mohla vzniknout měšťanská škola. Hospodářsky se o tyto školy staral stát, který měl pravomoc je také zřizovat. Zřizování nových škol do roku 1920 bylo v pravomoci předsedy zemské školské rady, nebo jeho zástupce. Později toto právo převzala ministerstva. V této době dochází postupně k revizi stávajících zákonů z doby vlády monarchie. Palčivou otázkou bylo zajištění životních podmínek a úrovně zaměstnanců školy. Jednou z klíčových otázek vyřešených v zákoně č. 205/1919 Sb. byla nutnost dosaženého vzdělání učitelů bez kladení důrazu na náboženské vyznání. V podstatě se dá říci, že se tato zákonná úprava velmi ztotožňovala s obsahem Hasnerova zákona, kterým se školství řídilo od roku 1869. Důležitým krokem k zrovnoprávnění mužů a žen

²⁰⁴ Kronika národní školy v Podolí u Bouzova. Inv.č. XVII./7. Uloženo na OÚ v Bouzově, s. 39-74

²⁰⁵ ADÁMEK, J. upr. Nejdůležitější předpisy školní (zákony a nařízení) se zřetelem ke škole obecné a občanské v Čechách: pro kandidáty učit. i soukromou potřebu učit. České Budějovice: K. Ausobský, 1924. 98 s.

²⁰⁶ KÁDNER, O. Vývoj a dnešní soustava školství. 2. díl. Praha: Sfinx, 1931, s. 25., potvrzeno v: VALIŠOVÁ, A. a KASÍKOVÁ, H. Pedagogika pro učitele. 2. vyd. Praha: Grada, 2011, s. 79.

bylo zrušení celibátu učitelek a to díky zákonu č. 455/1919 se zpětnou platností od listopadu roku 1918. V roce 1920 dochází k úpravě systému řízení školství, kdy na základě zákona č. 292/1920 Sb., Ministerstvo školství a národní osvěty nahradilo ve věcech rozhodovacích a řídicích instituci zemských školských rad. Ministerstvo tak bylo svrchovaným orgánem pro řízení školství. V této době dochází také k návrhu reorganizace systému školství do podob politických župních okresů, kde by zaniklé okresní školní rady byly nahrazeny okresními školními výbory. Okresní školní výbory by byli řízeny okresním hejtmanem tedy přednostou okresního politického úřadu. Členy výboru by byly okresní školní inspektoři, osoby zastupující občany a vybraní učitelé. U statutárních měst by se úřad jmenoval „*Městský školní výbor*“ a předsedal by mu starosta města. Tento systém byl zaveden jen na Slovensku.²⁰⁷

V prosinci roku 1920 byly prováděcím předpisem č. 605/1920 Sb., k zákonu č. 292/1920 rozpuštěny v místě pracující školní rady. A následně byly ustanoveny nové místní školní rady a to jako jeden z veřejných úřadů. V radě nezasedal duchovní a předsedou se nestával starosta obce. V radě zasedali zvolení zástupci z řad zastupitelů a učitelského sboru. Školní rada měla čtyřletý mandát a podléhala kontrole školního inspektora a to buď zemského, nebo okresního. Vznikaly také újezdní školy a to pro několik obcí dohromady. Pokud vznikla menšinová škola tak ji řídil místní výbor s prostupností na orgány ministerstva. U menšinových škol však všechny náklady spojené s provozem školní instituce hradil stát z prostředků ministerstva školství a národní osvěty.²⁰⁸

Se školskou meziválečnou legislativou je úzce spjat systém zavedení osmiletého povinného vzdělávání a dalších významných změn, které byly předmětem tzv. Malého školského zákona č. 226/1922 Sb. Tento zákon zrušil novelizovaný říšský zákon. Zákon zrušil nastavená pravidla pro úlovy ze školní docházky, stanovil nižší počet žáků ve třídách a zároveň umožnil společné vzdělávání chlapců a dívek tzv. koedukaci s platností jak pro obecné, tak i měšťanské školy. Byla stanovena rovnost mezi učiteli a učitelkami a to včetně právní odpovědnosti. Výuka náboženství se stala nepovinným předmětem. Rodič se mohl rozhodnout, zda bude jeho dítě navštěvovat tento předmět či nikoliv. Z pohledu zajištění určité životní úrovně učitelů byla významná novela zákona č. 251/1922 Sb., která

²⁰⁷ PLACHT, O. a HAVELKA, F. (ed.). Příručka školské a osvětové správy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1934, s. 170-172.

²⁰⁸ HLEDÍKOVÁ, Z.; JANÁK, J. a DOBEŠ, J. Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 357.

měnila zákonnou noru č. 274/1919 Sb. a narovnávala výši platů učitelů s platy státních úředníků.²⁰⁹

Díky zákonu č. 86/1929 Sb., nazývaného „*Speciální školský zákon*“, dochází k převratnému vybudování speciálního školského systému pro školy pomocné, které se dále dělily na obligatorní a fakultativní. V zájmu těchto institucí stálo vzdělávání a výchova dětí: „(...)slepých, hluchoněmých, slabomyslných, mravně vadných a tělesně zmrzačených (...)“.²¹⁰ Právě díky tomuto zákonu lze společnost vnímat jako zodpovědnou a morálně na výši. Právě starost o děti potřebující speciální přístupy staví náš národ na vysokou úroveň společenské vyzrálosti. Ačkoliv základní rysy fungování škol byly zákony nastaveny, tak stále chyběly zákonné úpravy pro samotnou výuku. Na lepší časy se začalo blýskat v roce 1930, kdy ministerským výnosem č. 47.415 byly dány do chodu učební osnovy směřované do prostoru obecného školství. Výchova a vzdělávání tak byly jednotně unifikovány. Žáci měli být respondenty jednotného vzdělání se zcela základním rámcem. Školní inspekce měla dohlížet na vžití těchto osnov do jednotlivých školních sboroven, kde mělo dojít k upřesnění a nastavení normálních osnov a z nich k vytvoření učebních plánů, které podléhaly schvalovacímu procesu ve školských radách. Tyto snahy pak dále směřovaly do prostoru jednotlivých tříd. Osnovy měly celorepublikový rámec s možností drobných regionálních úprav. Osnovy nebyly v kontextu k v té době probíhajícím reformním snahám.²¹¹ Reformní snahy Příhodovy komise vyústily v roce 1929, kdy uviděl světlo světa „*Organizační a učební plán reformních škol*“. Podle tohoto plánu byly zřizovány pokusné školy (reformní školy). Tyto reformní snahy se po II. světové válce staly spíše směrníkem k východnímu systému vzdělávání a reformem.²¹² V roce 1930 dochází také k zásadnímu průlomů do uzavřeného prostoru školních institucí, kdy je ministerským výnosem zřízeno rodičovské sdružení. Na podporu učitelů byl také v tomto roce poprvé a za dva roky naposledy vyplácen třináctý plat tzv. vánoční příplatek. Tento příplatek činil 70 % z platu.²¹³

V době, kdy dochází k vytváření Československého státu, se na pomezí okolí Bouzova uskutečňují pokusy o nové státotvorné uspořádání, kde zejména na Šumpersku

²⁰⁹ PLACHT, O. a HAVELKA, F. (ed.). Příručka školské a osvětové správy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1934

²¹⁰ HRONEK, J. Česká škola národní v historickém vývoji a v dnešní podobě. Praha: G. Francl, 1932. 131 s.

²¹¹ PLACHT, O. a HAVELKA, F. (ed.). Příručka školské a osvětové správy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1934

²¹² JÚVA, V. a JÚVA, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. 5. rozš. vyd. Brno: Paido, 2003. 91 s. ISBN 80-7315-062-X.

²¹³ MOROKES, F. Učitelé a školy v proměnách času: (Pokus o základní chronologii 1774 - 1946). Plzeň: Pedagogické centrum, 1999. ISBN 80-7020-051-0.

propukají snahy o odtržení německy mluvících oblastí tzv. Sudet od Československa. Má zde vzniknout německé Rakousko. Tento stav bere možnost rychlému vzniku českých škol na tomto území a musí zde dojít k zásahu nově se formující Československé armády. V době pozdější nacistické intervence se tyto snahy znovu dostávají do pochodu. Tato oblast je výbušnou půdou se značným podílem občanů hlásících se k Německu. Důležitým krokem pro uklidnění situace a vytvoření podmínek pro vývoj našeho státu bylo zavedení legislativní moci.²¹⁴ Rozpravy o školní meziválečné reformě se Bouzova příliš nedotýkaly. Pouze v kronice školy na Bouzově najdeme zmínku, že 8. 9. 1929 byla uspořádána v učitelském sboru anketa k reformě školství, kterou řídil školní inspektor. Rozpoutala se zde bouřlivá debata, ale tím vše skončilo. V této reformní době 16. 6. 1929 navštěvuje Bouzov první československý prezident T. G. Masaryk. Prezident je na Bouzově vítán žáky školy a jejím ředitelem. Po prohlídce obce jde navštívit na pozvání tehdejšího velmistra řádu Německých rytířů Norberta Kleina hrad Bouzov. V témže roce dne 21. 9. 1929 bylo na bouzovské obecné škole založeno rodičovské sdružení za značné podpory a zájmu rodičů.²¹⁵

Zvláštním prvkem ve vzdělávání obyvatel Bouzova byla akce s názvem: „*Putovní škola*“, kterou organizovala osvětová komora v Bouzově. Tématem vzdělávací akce bylo hospodářství, vlastivěda a zdravotnictví. Akce proběhla 2. - 4. 2. 1935 za hojné účasti občanů místních i přespolních.²¹⁶

Závěrečné shrnutí

Přechodné období v našem novém státě mezi dvěma světovými válkami se neslo v duchu hledání nových vzdělávacích koncepcí. Tento nesoulad v pedagogickém prostředí byl do jisté části způsoben také tříštěním politického spektra. Vládnoucí buržoazní vláda se navíc snažila pozměňovat zákonné normy v neprospěch učitelstva. Právě tento krok do značné míry ovlivnil rozkol mezi inteligencí, která nesla v době války značný útlak a přitom se snažila i v tomto těžkém období, co to jen šlo, vzdělávat budoucí generaci, která měla právě v následných poválečných letech tvořit nový stát. Jako země uprostřed Evropy jsme byli zmítáni rozhodováním o přiřazení našeho státu směrem k Rusku, které

²¹⁴ HUŠKA, J. 100 let od 1. světové války: Sbohem, monarchie: Vznik Německého Rakouska a situace na Šumpersku na podzim 1918. In: KROK Kulturní revue Olomouckého kraje. Ročník 15., číslo 2. Olomouc: Vědecká knihovna, 2018, s. 29-32. ISSN 1214-6420.

²¹⁵ Kronika školy v Bouzově 1869-1933. Značka L5-7. NAD1451. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

²¹⁶ Pamětní kniha městečka Bouzova 1924-1950. Značka č. L1-62. NAD1260. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

na pozadí velkých politických a státních změn začalo budovat socialistickou podobu demokracie nebo směrem k západní buržoazii nově se utvářejícím státům, které postupně tvořily určitý počátek nastupujícího kapitalismu. Poválečné Evropě ovšem bylo zcela jasné, že v německém státě dřímá ukřivděná silná moc, která bude v blízké době chtít získat opět dominantní postavení a bude jej budovat na základech propukající celosvětové krize.

V českém státě rostly nepokoje spojené s bojem menšin o svoji svébytnost, která se promítla i v oblasti školství a právě zde začali čeští učitelé budovat vlnu odporu a silně propuklé vlastenectví nastartovalo silnou opozici proti německy mluvícím menšinám. Právě tento krok později využil Hitler pro rozpoutání záboru českého státu. V regionu Bouzovska se se setkávali majetkově blízké oblasti německého zájmu. Hrad Bouzov patřil německému církevnímu řádu a v nedalekých Žádlovicích žila prorakouská a proněmecká rodina hrabat Dubských. Loštická německá židovská obec toužila po své německé škole a zábřežští podnikatelé toužili využít nezaměstnanosti v tomto regionu pro budování svého podnikatelského záměru s tendencí germanizovat místní obyvatelstvo. Lokalita Bouzov v této době neměla židovské osídlení a počty Čechů vysoce překračovaly osadnictvo s německy mluvícími kořeny. I školské reformy zde nenašly živnou půdu pro rozbití pedagogických sborů regionálních škol Bouzovska. Samozřejmě, že učitelé o této problematice jednali či rokovali, ale jako prvořadé bylo vzdělávat. Z tohoto důvodu nebyly v této lokalitě zaznamenány nepokoje spojené se školskou politikou.

2.3 Vývoj školství v období II. světové války

„Vždy je těžší bojovat proti víře, než proti vzdělání.“²¹⁷

(Adolf Hitler)

Oblast Bouzovska byla svojí podnikatelskou činností vždy směřována k zemědělství. Před první světovou válkou a během ní začínající průmyslové podniky zanikají a téměř vždy jde u těchto firem o pokusný stav. V roce 1909 chce na Bouzovsku začít podnikat Hermann Brass, který pochází ze Zábřeha na Moravě. Tato osobnost je považována za nejpilnějšího germanizátora a zakladatele německých škol. Proti tomuto nebezpečí okamžitě stoupá vlna veřejného odporu. Rodina Brassů proto od tohoto záměru

²¹⁷ SVOBODA, M. Citáty slavných osobností: Adolf Hitler [online]. citaty.net: Martin Svoboda, 2017 [cit. 2017-08-05]. Dostupné z: <http://citaty.net/vyhledavani/?h=Hitler>

ustupuje.²¹⁸ Vrstevník H. Brasse, Richard Indra o něm řekl: „*Využije kdejaké příležitosti k založení německé školy pro hrstku dětí, které pak musí shánět po celém okolí*“. Dále se o něm uvádí, že byl členem Deutsche Nationalpartei (česky: Německá národní strana) a Sudetendeutsche Heimatsfront (česky: Sudetoněmecká přední strana). Nedožil se vzniku protektorátu, zemřel roku 1938. Pro kolaboraci s Němci byl rod Brassů ihned po roce 1945 vysídlen do Německa.²¹⁹ Osoba Hermanna Brasse se objevuje na politické scéně také v okamžiku, kdy vrcholí spor o výstavbu nového matičního gymnázia v Zábřehu (české gymnázium). Německou stranu tehdy zastupoval právě H. Brasse, který mimo své podnikatelské aktivity byl samovládcem zábřežských Němců, zasedal v říšské panské sněmovně ve Vídni a byl spoluzakladatel Deutscher Schulvereinu (česky: Německý školní spolek) a zakladatel Bundu der Deutschen Nord-Mährens (česky: Spolek severomoravských Němců). Autor článku píše: „*(...) proslul náruživostí zakládat německé školy a posílat do nich (mnohdy pod ekonomickým nátlakem) české děti.*“²²⁰

Lze předpokládat, že právě průnik takto politicky i ideologicky směřovaného člověka jakým byl Hermann Brass do oblasti Bouzova, by znamenalo podporu již tak silných germanizačních snah z nedalekých Loštic a německé správy sídlící na hradě Bouzově. Pro Brasse byl Bouzov nejen zdrojem volných pracovních sil, ale i pohraničním městečkem blízkým sudeťácké oblasti spojené s obcí Žádlovice a profašistickým rodem Dubských, kterým tamní panství patřilo.

V samotném úvodu je nutné podotknout, že na Bouzovsku nežil ani jeden občan židovského původu. Tento stav trval do 1. 8. 1939, kdy se do Bouzova stěhuje veterinář Dr. Berthold Drucker, který ve svých pamětech považuje Bouzov za odříznutý od protektorátu na pomezí Sudet, kde je možný kontakt s okolním světem pouze autobusem či vlastním povozem. Kraj považuje za krásný do okamžiku, kdy i on a jeho rodina dostávají přídomek „JUDE“ a na svém domovním zvonku má vedle svého jména napsáno „*Judische Veterinär*“. I on je odvečen do Terezína. Válku přežije a ihned po ní se nechává přejmenovat na Oldřicha Svobodu. Tento člověk se stává významným

²¹⁸ TRAPL, M. a kolektiv. *Bouzov minulost a současnost hradu, obce a JZD "Mír"*. 1. vyd. Praha: TEPS, 1990, s. 34. ISBN 80-7065-013-3.

²¹⁹ ŠIMEK, R. Německý průmyslník se zasloužil o rozvoj Zábřehu. *EURO : BYZNYS* [online]. Mladá fronta, 5. 3. 2009 [cit. 2018-04-24]. Dostupné z: <https://www.euro.cz/byznys/nemecky-prumyslunik-se-zaslouzil-o-rozvoj-zabrehu-893081>

²²⁰ BALÍK st., S. *Národní jednota pro východní Moravu místní odbor Bludov a Matice školská pro Bludov a okolí: Soužití Čechů a Němců* [online]. Bludov, 2006 [cit. 2018-04-24]. Dostupné z: <https://www.bludov.cz/Webove-stranky/Mapa-stranek/Narodni-jednota-pro-vychodni-Moravu-mestne-odbor-Bludov-a-Matice-skolska-pro-Bludov-a-okoli.html>

reformátorem vysokého veterinárního školství. Po jeho smrti v roce 1986 se s profesorem Oldřichem Svobodou loučí také rektor VŠ veterinární v Brně.²²¹

2.3.1 Historický vývoj naší země v době II. světové války

Počátek zahájení příprav druhé světové války lze vypočítávat v období následujících dvaceti let po ukončení 1. světové války. Dominovala zde zejména nespokojenost s vývojem posledního světového konfliktu a to zejména zostuzení velkého Německa prostřednictvím Versailleské mírové smlouvy. Dalším problémem pak bylo neuspokojení mocenských ambicí Itálie. Důvodem na sudu válečného konfliktu byla touha Japonska po nadvládě a kontrole Číny a pro Maďarsko necitlivá ztráta území Podkarpatské Rusi a zejména Slovenska.²²²

Na druhé straně považoval Sovětský svaz za nutnost šíření ideji komunismu v rámci celého světa a jeho vedoucí orgány byly značně znechuceny ztrátou části území Polska, Ukrajiny, pobaltských států a Běloruska. Dochází k rozmachu totalitních snah různých států a to díky silící hospodářské krizi. Problémem byla také národnostní otázka v Polsku a Československu, kde docházelo k nepokojům a demonstracím s národnostním podtextem nesnášenlivosti. V rámci celosvětového měřítko zahajuje USA politiku izolace od zbytku světa. Amerika si začala budovat vlastní zahraniční politiku a vytvářet obraně taktický prostor.²²³

V roce 1923 se na politické scéně Německa objevuje osoba Adolfa Hitlera, který zakládá a stává se vůdcem Národně socialistické německé dělnické strany (NSDAP) a postupně se propracovává až na pozici vůdce a kancléře Německa, do jehož čela je zvolen roku 1933. V této době se již v jeho hlavě tvoří myšlenky jak vytvořit nové a silné Německo s ambicemi na ovládnutí celé Evropy. Své ideje a představy shrnul ve svém díle *Mein Kampf* (Můj boj).²²⁴

Hitlerovy plány o postupném obsazení Evropy byly těsně spjaty se získáním území Rakouska a Československa. Zejména Československo bylo nutnou metou pro získání kontaktu na hranice dalších významných evropských zemí. Pro plánovanou intervenci bylo

²²¹ SVOBODA, V. *Vzpomínky*. Autobiografický strojepis zapůjčený rodinou Oldřicha Svobody – Druckera. Zkompletoval, přepsal a doplnil jeho syn Vladimír k 10. výročí úmrtí prof. MVDr. Oldřicha Svobody. Brno. 1996. Nepublikováno.

²²² ČORNEJ, P. *Kdy, kde, proč & jak se to stalo v českých dějinách: sto událostí, které dramaticky změnila naši historii*. Praha: Reader's Digest Výběr, 2001. ISBN 80-86196-33-x, s. 370-371

²²³ *Kronika druhé světové války*. Praha: Fortuna Print, c2000. ISBN 80-86144-61-5; s. 7-8

²²⁴ BULLOCK, A. *Hitler a Stalin: paralelní životopisy*. Praha: Levné knihy KMa, c2005. ISBN 80-7309-264-6; s. 81-94, 303-339.

nutné si vytvořit záminku a to nejlépe takovou, která v rámci celé Evropy bude stavět Německo do pozice zachránce či spasitele utlačované menšiny. Pro tento cíl se Hitlerovi velmi hodily nacionalistické třenice v pohraničí Německa s Československem v otázce sudetských Němců.²²⁵

Na jaře roku 1938 se Hitler zmocnil Rakouska a poté obrátil své dobovačné síly k Československu. Díky agresivní mezistátní politice byl brzy považován za jednoho z oprávněných řešitelů problematické situace v československém pohraničí a veškeré politické snahy československých politiků rázem definoval jako provokaci a nedůstojný tah české vlády proti utlačované sudetské menšině. Na přetřesu politických kauz označoval Hitler českou vládu jako uzurpátora, který touží utrhnout od Německa část jejich historicky prokazatelných území. Přitom už celý svět začal vnímat hrozící nebezpečí další světové války. Světové velmoci a to zejména evropské byly připraveny na základě ústupků a politických machinací bojovat o čas a doufaly v brzké zastavení Hitlerových expanzních snah. Pro vyřešení situace byly ochotny obětovat i mírové smlouvy a dohody. Mezi tím sudetští Němci připravovali československé pohraničí pro rychlý vpád německých vojenských sil.²²⁶ Pokud se podíváme na celkovou problematiku soužití sudetských Němců v rámci hranic Československého státu, tak je nutné vnímat již historicky budovanou nenávist mezi německým a českým národem pramenící již z hluboké historie a umocněné nedávnou I. světovou válkou, kde právě německá a rakouská strana těžce utlačovala nejen českou inteligenci, ale i přímo pošlapávala občanskou svěbytnost a důstojnost českého člověka. Jsou zde již patrné i germanizační snahy tedy poněmčování Čechů v sudetském pohraničí. Tyto snahy byly po roce 1919 i potlačeny silou.²²⁷ Invazní snahy a útoky na československý národ nebyly vedeny jen vně hranic, ale i uvnitř, kde za podpory Adolfa Hitlera prosazovala jeho zájmy politická menšinová Sudetoněmecká strana (SdP – Sudeten deutsche Partei) pod vedením Konráda Henleina. I když se československá politická veřejnost snažila stranu postavit mimo zákon a tak snahy Němců o rozpoutání konfliktu eliminovat, narážela na odpor významných českých vládních špiček a to i v osobě T. G. Masaryka, který v jejím postavení mimo zákon viděl nedemokratické postupy proti národnostním menšinám. Tento krok se později historicky projevil jako chybný.²²⁸

²²⁵ ČAPKA, F. a LUNEROVÁ, J. *Tragédie mnichovské dohody*, Computer Press, a.s., Brno, 2011, ISBN 978-80-251-3376-7

²²⁶ GOEBBLES, J. *Deníky 1935 – 1939 svazek 3.*, Naše vojsko, s.r.o., Praha, 2009

²²⁷ ČAPKA, F. a LUNEROVÁ, J. *Tragédie mnichovské dohody*, Computer Press, a.s., Brno, 2011, ISBN 978-80-251-3376-7

²²⁸ DUFFACK, J. J. *Psywar 1938 První psychologická válka moderní doby Sudetská válka*, nakladatelství Naše vojsko, s.r.o., Praha, 2010

Česká veřejnost na destabilizační snahy v pohraničí reagovala velmi disciplinovaně a doslova jednotně, což se projevilo i v květnu roku 1938, kdy česká vláda zahájila částečnou mobilizaci branných sil jako reakci na pohyby německých vojsk v pohraničí. Během tří dní bylo ve zbrani připraveno hájit svoji vlast 190 tisíc odhodlaných vojáků a velitelů.²²⁹ V lokalitě obce Bouzova v nedalekých Lošticích byla na základě hrozícího nebezpečí okupace německých vojsk svolána Stráž obrany státu (SOS), která byla připravena se zbraní v ruce bránit spolu s vojenskými jednotkami náš stát.²³⁰ Mezi dobrovolnými organizacemi, které sdružovaly občany našeho státu, vynikali Sokoli. Tato tělovýchovná organizace nejen že sdružovala sportovce z řad občanů, ale burcovala stát k vyšším vlasteneckým hodnotám, což se mělo v pozdějším vývoji našeho státu potvrdit. Na X. sokolském sletu v Praze zazněla mezi jinými píseň: „Přísaha republiky“. V této skladbě Františka Pecháčka byl shrnut postoj sokolské organizace, kdy: „(...) celý slet se stal pro národ symbolem připravenosti k obraně státu. Na jiném místě Burian uvádí: „Byli to opět sokolové, kdo se od prvních dnů po vzniku Protektorátu Čechy a Morava zapojili do činnosti prakticky všech odbojových organizací“.²³¹ Ovšem mimo pozitivní ohlasy na vlastenectví a odhodlanost Čechů se na světové politické scéně objevily také ohlasy o nepřiměřené reakci na nepodložené provokativní přesuny německých vojsk. Politické špičky Evropy pohlížely na českou reakci jako na další destabilizující prvek ponižující německou menšinu. Reakce některých evropských vládních představitelů byla ale pro českou vládu pozitivní. Dokonce se v té době hovořilo o tom, že prezentace branných složek českého státu uchovává, nebo spíše prodlužuje mír v Evropě a možná na celém světě. Tyto pozitivní ohlasy směřovaly zejména z Ruska, Anglie a Francie.²³² Hitler byl odhodlaností českého národa zaskočen a tak znovu a zcela podrobně vypracoval plán na řešení československé otázky. Byl také stanoven termín pro její řešení.²³³

Na pozadí této historické kulisy se začíná odvíjet scénář mnichovské dohody, která byla Hitlerem i Mussolinim (italským premiérem, diktátorem a politikem) připravována jako postupný bezválečný vstup německých vojsk do prostoru Československého státu. Zájmem nacistických a fašistických velmocí pak nebylo pouze pohraničí, ale celý stát Čechů a Slováků jako odrazový můstek pro napadení Francie a následně států celé

²²⁹ ČAPKA, F. a LUNEROVÁ, J. Tragédie mnichovské dohody, Computer Press, a.s., Brno, 2011

²³⁰ FISCHER, R. ed. Památník 4. sjezdu loštických rodáků ve dnech 14.-17. srpna 1947 v Lošticích. V Olomouci: R. Fischer, 1947. 58 s.

²³¹ BURIAN, M. Sokolský odboj: Stojíme pevně, připraveni s novou silou za lepší příští své drahé vlasti i bojovat ... [online]. 26. 11. 2015 [cit. 2018-05-30]. Dostupné z: <http://www.sokol.eu/obsah/5500/sokolsky-odboj>

²³² BENEŠ, E. Dr. Mnichovské dny, Naše vojsko, Praha, 2003

²³³ ČAPKA, F. a LUNEROVÁ, J. Tragédie mnichovské dohody, Computer Press, a.s., Brno, 2011

Evropy.²³⁴ Mnichovskou dohodu či jinak řečeno diktát podepsali zástupci čtyř evropských velmocí: Německa, Spojeného království, Itálie, Francie. Loutkově byli přizváni k jednáním i zástupci československé vlády, naopak jednání se neúčastnila vláda Sovětského svazu, která byla rozhodnuta nenarušit tímto jednáním smlouvy s Československem a měla zájem uplatnit svůj vliv i na dodržení smluv s Francií. Dne 29. 9. 1938 byla zpečetěna otázka českého pohraničí a československý stát se otevřel německé expanzi, která následovala a připravila půdu pro celosvětový konflikt.²³⁵ Český národ byl informován o výsledku mnichovské dohody prostřednictvím rádiového přenosu, který hovořil o totálním okleštění českých hranic. Emoce československých politiků, ale i občanů vůbec byly značné. Vláda nicméně musela podmínky přijmout a to i z důvodu vyvolaného tlaku evropských velmocí. Situaci nepomohly vyřešit protesty a ani pokus o vojenský puč, který skončil neúspěšně. Československo tak prakticky bez možnosti diplomatického, ale i vojenského odporu bylo jednostranně zraženo a vydáno napospas hitlerovské z vůli.²³⁶

Téměř bezprostředně po mnichovské konferenci se již Hitler začal zabývat směrnicí pro vojenskou likvidaci zbytku Československé republiky, kde bylo nejdříve nutné oddělit národy Čechů a Slováků. K tomuto stavu došlo pod taktovkou Německa 14. 3. 1939, kdy došlo k vytvoření samostatného Slovenského státu. Následně byl dne 16. 3. 1939 Hitlerem zveřejněn „*Výnos o vytvoření protektorátu Čech a Moravy*“, čímž byl český národ svěřen do komplexní péče Německa. Protektorát neměl svoji autonomii a mezinárodní subjektivitu, byl řízen a spadal pod vládu říšského protektora, který byl zástupcem říšského kancléře. Správa země fungovala dvoukolejně, vznikly říšské úřady vrchních zemských radů, kteří byli německou vládou ovlivňováni a to zejména v oblasti postupné germanizace – arizace.²³⁷

Jako jediný legitimní reprezentant českého národa se stalo Národní souručenství, které mělo nejen právní subjektivitu, ale zároveň to měla být organizace nahrazující politické strany na našem území. V čele Národního souručenství stanul státní prezident Emil Hácha. Mezi jinými aktivitami mělo za úkol provádět kontrolu a korekci celého protektorátního tisku. Lidé si původně mysleli, že toto souručenství pomůže vymanit český

²³⁴ HEYDUK, M. a KVAČEK, R. Československý rok 1938, nakladatelství Polart, Praha, 2011

²³⁵ KVAČEK, R. Poslední den Mnichov – Praha, konec září 1938, nakladatelství Epoque, Praha, 2011

²³⁶ KUKLÍK, J.; NĚMEČEK, J. a ŠEBEK, J. Dlouhé stíny Mnichova. Nakladatelství Auditorium, Praha, 2011, ISBN 978-80-87284-18-6

²³⁷ NĚMEČEK, J. Československo a svět ve druhé světové válce. *České národní listy* [online]. Přednáška se symposia na téma „Období 15. 3. 1939 - 8. 5. 1945“, uspořádané Kruhem občanů České republiky vyhnaných v r. 1938 z českého pohraničí dne 27. 3. 2010, 2010, 14 s., [cit. 2018-01-02].

Dostupné z: <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/ceskoslovensko-svet-druha-svetova-valka.html>

národ z rukou Německa, ale opak byl pravdou. Tato organizace byla pouze trpěnou zálepkou zničeného politického života naší společnosti.²³⁸

Obsazení a okupace české kotliny vedly sice k rezignaci, potlačení národnostní otázky, pošlapání cti českých občanů, ale zároveň vytvořily základ pro protiněmecký odpor. V té době dochází k vytváření odbojových skupin, které byly mnohdy organizovány a řízeny českou inteligencí, do které patřily umělci, učitelé, vojáci a politici. Odboj se také štěpil na dvě větve. Jedna větev směřovala k ideálům komunismu a druhá k buržoazně smýšlející části obyvatel. V pozdější době se oba proudy nakonec spojily a vystupovaly jednotně s cílem zbavit se německého vlivu a útlaku. Vedle organizovaného odboje zde ještě fungoval takzvaný spontánní odpor, který měl své kořeny v přímých reakcích na konkrétní podněty a to zejména formou demonstrací a veřejných proslovů na obranu českého národa. Největší hrozbou pro český národ bylo mimo germanizaci i vysídlování českých vesnic za účelem vytváření německých koridorů, žup či vojenských prostorů. Takto bylo v letech 1940 – 1945 vysídleno jak na Moravě, tak i v Čechách minimálně 98 obcí, které muselo opustit na 48.000 lidí. Problémem pro český národ bylo také pracovní nasazení v německých továrnách a to jak u nás tak v Německu. Celkově se situace v protektorátě k horšímu změnila v roce 1942 po zdařilém atentátu na říšského protektora Reinharda Heydricha. Tato akce byla považována v průběhu světové války za nejúspěšnější akci k přímé likvidaci takto vysoce postaveného představitele výkonné moci fašistického Německa a na druhé straně jako spouštěč represálií, které na sebe nedaly dlouho čekat. Ať už to bylo vyhlazení Lidic a Ležáků, či zavedení stanného práva a zesílení útlaku a zatýkání českých obyvatel.²³⁹

Celé období druhé světové války bylo ve znamení útlaku a fyzické likvidace etnických menšin a to ať již Židů tak Cikánů. Těmto menšinám bylo během války odpíráno vše potřebné a lidské a jejich životy končily na popravišti, v koncentračních táborech či přímo v jejich bydlištích. Protivahou českému odboji byla silná skupina kolaborantů. Jako její symbol čněl do popředí bývalý československý důstojník a v té době i kritik mnichovské kapitulace Emanuel Moravec. Tento důstojník se po vzniku protektorátu zcela oddal myšlence nacistického Německa a jako svoje životní krédo si zvolil dovést český národ zcela oddaně a odevzdaně pod nadvládu Německa. Proti osobě Emanuela Moravce

²³⁸ GEBHART, J. *Dramatické i všední dny protektorátu*. 1. vyd. Praha: Themis, 1996; s. 315; sv. 2. ISBN 80-85821-35-4.

²³⁹ NĚMEČEK, J. *Československo a svět ve druhé světové válce. České národní listy* [online]. Přednáška se symposia na téma „Období 15. 3. 1939 - 8. 5. 1945“, uspořádané Kruhem občanů České republiky vyhnaných v r. 1938 z českého pohraničí dne 27. 3. 2010, 2010, 14 s., [cit. 2018-01-02]. Dostupné z: <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/ceskoslovensko-svet-druha-svetova-valka.html>

zcela nečekaně vystoupil i toho času úřadující prezident Emil Hácha. Osobnost Emanuela Moravce byla všemi vlastenci vnímána jako opovržením hodnou, nepřátelskou a vrcholně kolaborantskou. Moravec si zvolil jako místo svého působení v protektorátu práci s mládeží, protože právě působení na nastupující generaci bylo dle jeho názoru nejlepší cestou k bezproblémovému přijetí Německa jako nástupnického státu. Právě zvnitřnění nacismu a německého nacionalismu v průběhu výuky a výchovy mládeže mohlo vést k tíženému cíli. Byl iniciátorem a zakladatelem Kuratoria pro výchovu mládeže, které mělo být institucí právě pro germanizaci české mládeže v duchu představ představitelů německé říše.²⁴⁰

Po skončení války v květnu 1945 došlo k vyčíslení válečných ztrát a vzniku nového Československa pod prezidentskou taktovkou Eduarda Beneše, který řídil odboj na území protektorátu z Londýna. V druhé světové válce zahynulo dle odhadu 340.000 lidí z Československa. Z toho občanů židovské národnosti a cikánů položilo životy na 240.000 lidí. Na popravištích, v koncentračních táborech či na pochodech smrti zemřelo 36.500 československých občanů. Na bojištích zahynulo přibližně 13.000 vojáků. Dalšími oběťmi byli civilní obyvatelé.²⁴¹ Snad největším překvapením pro nacisty bylo odhodlání členů Sokola, kteří svým postojem a odbojovou činností spojenou se sebeobětováním, kladli německým okupantům největší odpor. V průběhu druhé světové války položilo na 3.400 sokolů své životy při obraně státu, nebo byli umučeni v koncentračních táborech zejména v Osvětimi, kam přicházeli po výsleších a věznění z Terezína. Vězněno a vyslýcháno bylo kolem 12.000 členů sokolských organizací.²⁴²

Nacistům bylo již dobře známo z událostí první světové války, že Češi se budou snažit po zabrání jejich území a vytvoření protektorátu vstoupit do ilegality a založit odbojové hnutí, které se bude následně snažit o odvetné akce proti říši. Němci se rozhodli akci Albrecht der Erste zaútočit na české představitele politických stran a inteligenční špičky našeho státu. Žili v přesvědčení, že právě tito lidé jsou schopni burcovat národ a dávat mu příklad. V tomto ohledu se však Němcům akce nevyvedla. Podařilo se jim sice odstranit významné osobnosti Českého společenského života, ale ty paradoxně vůbec nepatřily k organizátorům ilegálního odboje. Dalo by se říci, že se tímto v žádném případě

²⁴⁰ NĚMEČEK, J. Československo a svět ve druhé světové válce. *České národní listy* [online]. Přednáška se symposia na téma „Období 15. 3. 1939 - 8. 5. 1945“, uspořádané Kruhem občanů České republiky vyhnaných v r. 1938 z českého pohraničí dne 27. 3. 2010, 2010, 14 s., [cit. 2018-01-02].

Dostupné z: <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/ceskoslovensko-svet-druha-svetova-valka.html>

²⁴¹ Tamtéž

²⁴² BURIAN, M. Sokolský odboj: Stojíme pevně, připraveni s novou silou za lepší příští své drahé vlasti i bojovat ... [online]. 26.11.2015 [cit. 2018-05-30]. Dostupné z: <http://www.sokol.eu/obsah/5500/sokolsky-odboj>

ilegální odboj nezastavil, spíše naopak, byl to jeden z dalších důvodů, proč se nevzdávat a bojovat.²⁴³ V době akce Albrecht der Erste (v překladu z němčiny „Albrecht první“, někdy se také uvádí název „Akce A“) bylo pozatýkáno téměř 2000 českých občanů. Tito občané byli převážně významní duchovní, politici, legionáři, vysokoškolští učitelé a vědci, ale také představitelé zájmových organizací jako byl například Sokol. Spousta z těchto zatčených byla deportována do koncentračních táborů v Dachau a později v Oranienburgu. Na zatýkání se podílely jednotky gestapa pod vedením jejich velitele říšského vůdce SS Heinricha Himmlera. Tito zatčení nebyli určeni k likvidaci, ale byli považováni za rukojmí. Tato akce měla vést k narušení zřizování odbojových buněk v zemi.²⁴⁴

Nacisté předpokládali český odboj zcela správně. Po rozpadu Československa se začínají u nás utvářet ilegální organizace, které měly za úkol narušovat německé snahy o zotročení českého národa. Češi velmi těžce nesli germanizační snahy v podobě dvojjazyčných označení institucí, ulic a obchodů, kde na prvním místě dominovala němčina a na druhém místě teprve český název. Jako prostředek vzdoru volili zejména projevy nespokojenosti formou hlasitých projevů, kašlání a dupání například při veřejných představeních v kinech a divadlech, což vedlo Němce k ustanovení tzv. dohlížitelů. V období českých státních svátků, které byly zakázány slavit, byli lidé vybízeni k nošení černých pásek na rukávech či nošení černého odějí. Muži chodili s klobouky v ruce, nebo šat vyzdobovali v barvách trikolory. Na veřejných vystoupeních se používalo v textech skrytých významů. Zajímavou formou vyjádření odporu bylo ve velkých městech vyhlášení dní, kdy Češi neměli jezdit veřejnou dopravou, nebo se vybízelo k nošení pokrývky hlavy tzv. masaryčky, která se podobala ruské vojenské čepici.²⁴⁵

Konkrétní podobu ilegálního odporu vůči německému vetřelci zhmotnila odbojová organizace s názvem Obrana národa. Tato organizace původně vznikla na popud českých vojenských důstojníků a civilních dobrovolníků. Měla být funkční jen několik měsíců, protože se předpokládalo, že v Čechách a na Slovensku vznikne převrat, který sesadí nacisty a vlády se ujme radikální strana odporu vůči německé diktatuře. Bohužel i německá strana se vznikem takovéto organizace počítala a hned v zárodku ji násilně zlikvidovala.

²⁴³ PEŠIČKA, V. a KOURA, P. Dnešní výročí: 1. 9. 1939: Zatýkáci akce Albrecht der Erste v Protektorátu. *ČRo Rádio Česko* [online]. 2008 [cit. 2018-01-10]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/radio_cesko/vyroci/_zprava/1-9-1939-zatykaci-akce-albrecht-der-erste-v-protektoratu--489597

²⁴⁴ ŠMEJKAL, P. Albrecht der Erste. *Hospodářské noviny* [online]. 2009 [cit. 2018-01-10]. ISSN 1213-7693. Dostupné z: <https://ihned.cz/c1-45961000-albrecht-der-erste>

²⁴⁵ TURKOVÁ, M. *Jan Opletal známý či neznámý hrdina*. 1. Olomouc: Baštan, 2011. ISBN 978-80-87091-26-5.

Obrana národa se pak přesunula z velkých řízených center do menších regionálních skupin, které byly řízeny armádními důstojníky. Tito důstojníci měli za úkol podávat zpravodajské informace do centra v Praze a Brně. Postupem času se tato organizace začíná věnovat i odbojovým sabotážním činnostem.²⁴⁶

Nejsilnější zásah proti odbojovým organizacím proběhl v roce 1942 po zdařilém atentátu na říšského protektora Reinharda T. E. Heydricha. Došlo k hromadnému zatýkání a popravám. V síti gestapa uvízlo mnoho učitelů a jejich žáků. Mnozí z nich se již nikdy nevrátili.²⁴⁷

Na Moravě se od poloviny roku 1942 (tedy po atentátu na R. T. E. Heydricha) začínají tvořit ozbrojené odbojové skupiny tzv. partyzáni. Tyto skupiny tvořili vojenští zběhové, civilní občani na útěku, výsadkáři a velitelé určení pro přípravu a organizaci odboje ze zahraničí a to převážně ze Sovětského svazu, který upřednostňoval plošné rychlé osvobození státu. Západní odboj byl více směřován na celonárodní povstání.²⁴⁸

Ačkoliv v protektorátě sílil odbojový duch, tak ne všichni občané byli ochotni nasazovat své životy. Mnozí měli strach z násilí a perzekucí v případě prozrazení vůči svým blízkým. Mnozí se báli fyzické a psychické likvidace. Na jedné straně stál odboj, na druhé straně ti, kteří mněli oprávněný strach a někde nahoře se krčila skupina kolaborantů, neboli lidí, kteří z různých příčin sympatizovali s nacistickým režimem. Ty důvody byly různé. Na jedné straně to byl strach, na druhé straně touha po výhodách a majetku. Kolaborace se dotkla širokých vrstev v rámci celé sociální sítě občanů. Kolaboranti měli spolu s nacisty za úkol přivést společnost k přijetí nadvlády Německa nad českou zemí. Tyto snahy byly postupně korunovány úspěchem.²⁴⁹ Němcům se podařilo díky kolaborantům z řad Čechů infiltrovat do odbojových a partyzánských organizací své konfidenty. Tito konfidenti gestapa pak velmi úspěšně předávali informace o členech odboje a jejich podporovatelích. Zřejmě hlavně díky těmto činnostem bylo gestapo tak úspěšné při likvidaci odbojových snah a to zejména v době roku 1941-1942 a zejména ke konci války. V oblasti Českomoravské vysočiny jen včasným varováním a zásahem došlo k odhalení takovéto skupiny kolaborantů pod vedením O. Chalupy. Tito konfidenti byli

²⁴⁶ KOKOŠKA, S.; MAREK, J. a UHLÍŘ, B. J. *Obrana národa* [online]. ČT24, 6. 10. 2009 [cit. 2018-01-07]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1381165-obrana-naroda>

²⁴⁷ NOVOTNÝ, J. ed. aj. *Učitelé v práci a v boji: Sborník vzpomínek a studií. 1914-1945*. 1. vyd. Praha: Práce, 1968. 363 s., Kroniky práce a bojů; sv. 40.

²⁴⁸ MICHLOVÁ, M. *Protentokrát, aneb, Česká každodennost 1939-1945*. Řitka: Čas, 2012. 119 s. Český čas; sv. 2. ISBN 978-80-87470-60-2

²⁴⁹ MARŠÁLEK, P. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002; 347 s., ISBN:80-246-0302-0.

souzení po konci války stejně jako váleční zločinci a při jejich objevení členy odbojových organizací v době války byli okamžitě popravováni.²⁵⁰

V protektorátě dochází ihned po jeho zřízení k dělbě obyvatelstva do tří základních proudů. Privilegovanou vrstvu tvořili říšští občané, mezi které patřili Němci žijící na území protektorátu. Tito občané měli dvojí občanství a vztahovaly se na ně všechny výhody jak protektorátní, tak říšské. Byli vyňati z protektorátního řízení. Další vrstvou byly občané protektorátu, tedy všichni ostatní mimo třetí vrstvu a tu tvořili Cikáni a Židé, kteří byli bez nároku na jakékoliv výhody a práva.²⁵¹

Hospodářská likvidace majetků českých firem a bank propukla jejich konfiskací a u podniků i s malou židovskou účastí dochází k arizaci, což znamenalo, že Židé neměli nárok na majetek a možnost řízení firem. Intervence nacistů do českých podniků byla prováděna řízeným nátlakem a to zejména politickou konfiskací majetku osob nařčených z podvracení německé říše. Zcela transparentním převzetím podniků bylo i zkupování akcií a tím získání vlivu pomocí majoritního vlastnictví.²⁵²

Protože byl v protektorátě nedostatek odborných pracovních sil, dochází zejména v průběhu roku 1943 k zavírání živností a takto vzniklé odborníky bez práce nutili nastoupit do továren na výrobu vojenského materiálu. Tento tlak byl navíc podpořen zrušením svátků a tím k prodloužení počtu pracovních dní. Velmi brzy také dochází k zavedení pracovní povinnosti. Tato úprava nařízená ministerstvem práce se vztahovala na muže od 17 až 65 let. Ženy pak měly tuto povinnost od 17 až do 45 let věku. Pro navození dobré, nejen pracovní atmosféry, ale i lepšího snášení útlaku zavedli nacisté propagandistickou kinematografii, sportovní akce a začali vydávat oddechový zábavný tisk. Tato propagandistická snaha měla vést také ke ztrátě zájmu českého obyvatelstva o oblast politiky a zabránit protinacistickému smýšlení.²⁵³

Druhá světová válka a v podstatě již její počátek tedy zřízení protektorátu vedl k zavedení přidělového systému zejména potravin. Tento krok umožňoval německé říši regulaci nejen potravin, ale i spotřebního zboží na trhu. Lidé v protektorátu měli možnost si potraviny objednat, ale s dlouhou čekací lhůtou a to až čtyř týdnů. Děti do 10 let měly

²⁵⁰ HORČICA, L. Zemřeli pro vlast: občané okresu Brno-venkov padlí, popravení a umučení v letech 1939-1945. Brno: V nakl. Šimon Ryšavý vydal OV-ČSBS Brno-venkov, 2014, s. 12-13. Brněnský legionář. ISBN 978-80-7354-131-6.

²⁵¹ GEBHART, J., KUKLÍK, J.: Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XVa, 1938–1945. Praha 2006, 624 s., ISBN: 80-7185-582-0

²⁵² BARTOŠ, J., TRAPL, M. Dějiny Moravy, díl 4. Svobodný stát a okupace. 1. vyd. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2004, 287 s., ISBN 80-7275-044-5.

²⁵³ MARŠÁLEK, P. *Pod ochranou hákového kříže: nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*. Praha: Auditorium, 2012. 20. století. ISBN 978-80-87284-20-9.

nárok pouze na snížené dávky potravin. Větší důraz byl kladen na občany, kteří vykonávali těžkou práci. Protože zavedený systém nebyl pružný a dostatečně rychlý, donutil občany protektorátu ve vazbě na nedostatek zboží vytvářet černý trh. Samozřejmě nedostatek zboží vedl na černém trhu k nadměrnému růstu cen. Bohužel zásadní dopad měl tento systém na chudé sociální vrstvy, které nemohly na černém trhu na některé produkty dosáhnout. Černý trh měl nejen funkci zrychlující a zkvalitňující přísun potravin, ale měl také funkci spekulativní.²⁵⁴

Se vznikem protektorátu se objevuje také systém vázaného hospodářství, což znamenalo, že některé hospodářské a technické produkty byly na přidělový systém přes nákupní lístky či zvláštní povolení. Do této kategorie spadal i provoz motorových vozidel a nákup benzínu. Dále se musela zatemňovat okna a to zejména z důvodu nebezpečí bombardování. Kontrole a schvalovacímu procesu podléhalo také mletí obilí. Obyvatelé vesnic se snažili pomáhat obyvatelům měst. Neznamenal to, že dostávali potraviny zadarmo, ale nebyli odírání. V roce 1942 se obyvatelům ukládá zrušení okrasných zahrádek a předzahrádek. Tyto plochy mají být osety konzumovatelnými plodinami. Na sklonku války 1944/1945 odchází někteří mladí lidé k partyzánům a snaží se tak urychlit konec války.²⁵⁵

Exilová vláda v Londýně velmi brzy začala aktivizovat podávání informací o průběhu války do protektorátu. Mimo ilegální tiskoviny a shazování letáků patřilo mezi nejčastější mediální formy té doby používání rádia a poslech stanice BBC. Němci si velmi brzy uvědomili, že informace snižující autoritu německé říše živí v občanech protektorátu touhu po svobodě, která může vést až k otevřenému boji semknutých ilegálních skupin. Z tohoto důvodu bylo poslouchání ilegálního rozhlasu velmi silně trestáno a to těmi nevyššími tresty tj. trestem smrti²⁵⁶

V květnu roku 1942 vyšlo v platnost nařízení vlády pod č. 154/1942, které opravňovalo pracovní úřady odvést na práci do Německa kohokoliv a to zejména s ohledem na potřebu obrany státu a všech činností, které měly vést k rozvoji říše. Mladí lidé se velmi bránili tomuto stavu a mnohdy využívali úhybných manévřů, které je z odvodů na nucené práce vyřadily. Patřily sem sňatky a očekávání rodiny. Dále byly

²⁵⁴ GEBHART, J., KUKLÍK, J.: Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XVa, 1938–1945. Praha 2006, 624 s., ISBN: 80-7185-582-0

²⁵⁵ Kronika obce Kovářov 1938-1971. Značka L1-26. NAD1224. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

²⁵⁶ GEBHART, Jan. Dramatické i všední dny protektorátu. 1. vyd. Praha: Themis, 1996. 287 s., ISBN 80-85821-35-4.

vyřazeny z nucených prací svobodné matky, vdané těhotné ženy a jejich manželé. Představa říšské vlády posílat za prací měsíčně až 10.000 mužů a žen nebyla i tak reálná.²⁵⁷

Život za protektorátu byl složitý nejen svojí podstatou tj. obdobím II. světové války, ale zejména strachem. Obavy ze zatčení a smrti přetrvávaly na území našeho státu až do posledních válečných dnů. Občané se nebáli jen nacistů, ale měli strach i z nebezpečných dotykových území probíhajících válečných tedy fronty. Nevěděli, jak na našem území proběhnou osvobozovací boje, čeho budou svědky a kolik si vezmou lidských životů.²⁵⁸

Osvobozené armády po vzájemné dohodě přeřaly naše území demarkační linií. Tato linie se stala místem styku dvou osvobozených armád. Touto dohodou a tímto krokem se již předem začal řešit bod vlivu a závislosti na osvoboditelích. Akt konce války na našem území byl podepsán 8. května 1945. A zdálo se, že vše bude jiné, nové a demokratické.

2.3.2 Školství v období protektorátu

České školství se v těsně předválečné době jednoznačně snažilo ztotožnit a reformně rozvíjet v souladu s evropským školským modelem. Zejména vícenárodnostní složení obyvatel Československého státu v rámci Masarykovských demokratických linií určovalo národnostní snášenlivost. Naše školství tedy umožňovalo: „*Stejnou příležitost ke vzdělávání všem dětem bez rozdílu stavovských, sociálních, náboženských a jiných*“. Snad jediným zásadním problémem byla neustálá snaha o návrat náboženských tendencí do výchovy a vzdělávání. Učitelský tisk na rozdíl o běžné žurnalistiky nekritizoval vývoj mezi dvěma válkami. Jediným místem rozkolu byly tzv. „Příhodovské reformy“, které se však v rámci pokusných škol začaly testovat. Právě mnichovský diktát ukončil nejen právní snahy o uzákonění některých nových tendencí v pedagogice, ale přímo umožnil zásahy a násilné změny již nastavených reformních systémů německou říšskou politikou.²⁵⁹

V časopise Komenský z roku 1939 bylo zveřejněný zájem školských institucí o rozšíření vzdělanosti do všech vrstev obyvatelstva a vzdělávat se měli žáci a občané dle

²⁵⁷ GEBHART, J., KUKLÍK, J.: Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XVb, 1938–1945. Praha 2007, 748 s., ISBN: 978-80-7185-835-5

²⁵⁸ MARŠÁLEK, P. Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945. Praha: Karolinum, 2002; 347 s., ISBN:80-246-0302-0.

²⁵⁹ BOSÁK, F. *Česká škola v době nacistického útlaku: příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození*. 1. vyd. Praha: SPN, 1969. 65 s. Sborník pedagogické fakulty v Českých Budějovicích. Vědy společenské - historie.

svých potřeb a vlastních schopností. Byl vznesen i požadavek na bezplatnou výbavu školními pomůckami potřebnými ke vzdělávání.²⁶⁰

Německá pedagogika, zejména již v období příprav na válečný konflikt, brala zřetel na osobnost člověka, který je tělesně zdatný, zcela oddaný státu a poddajný jakýmkoliv rozkazům. Prvořadým postojem bylo uvědomění si rasové nadřazenosti a výjimečnosti. Vedoucí špičky německé říše kladly před duchovní vyzrálou požadavek na charakterové vlastnosti, které opět směřovaly k loajalitě. V Německu existovaly vedle běžných škol i školy elitní. Chovanci trávili většinu času na internátech a byl jim zde vštěpován pocit nadřazenosti a rasové nesnášenlivosti.²⁶¹

Mnichovský diktát, který vedl k obsazení části české kotliny, překvapil nejen politické špičky našeho státu, ale doslova šokoval občany a jejich rodiny. Z pohraničí se hrnou Češi do vnitrozemí. Vedení státu hledá prostředky a kapacity pro jejich ubytování a zaměstnání. Hledají se místa pro vznik nových škol či rozšíření stávajících škol. Pokud tato první vlna útoku Německa na náš stát byla šokem, tak to, co následovalo po vytvoření Protektorátu, zcela destabilizovalo celý veřejný život. Začínají se objevovat německé protirasové útoky a začíná se s útoky na Židy. Židovská otázka se stává prvořadým cílem vrcholícím jejich likvidací. Na vlně strachu se začíná tvořit mezi Čechy touha po vzdoru, snaha o odvetu. Národ očekává vůdčí osobnosti, které je budou vést a řídit v boji proti fašismu.²⁶² V pohraničí se v rámci tzv. třetí říše udrželi jen rolníci a dělníci. Inteligence a úředníci jsou evakuováni či odchází sami a hledají si nové domovy ve vnitrozemí. V žádném případě nečekají na příchod německé armády, protože v kontaktu s ní může dojít k likvidaci celých rodin.²⁶³

Určitými prvotními signály, které vnímala německá policie jako nebezpečné a nacionalisticky český národ burcující, byly výroky například Ladislava Horníka, které ještě těsně před mnichovským diktátem napsal v Učitelských novinách: „*Jestliže dnes fašistický útočník, hrozí, že našim dětem vezme to nejdražší, národní svobodu, že z nich udělá ráby, na které se chce dívat jako na méněcenné – tu my – armáda učitelů tak*

²⁶⁰ Komenský. Brno: Academie Jana Amose Komenského, oblast Brno, 1939, LXVI(8), s. 233-239. ISSN 0323-0449. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Dostupné také z: Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně

²⁶¹ BOSÁK, F. Česká škola v době nacistického útlaku: příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození. 1. vyd. Praha: SPN, 1969. 65 s. Sborník pedagogické fakulty v Českých Budějovicích. Vědy společenské - historie.

²⁶² SVOBODA, J. Školství v období protektorátu. České Budějovice: Nová Forma, 2010. 80 s., ISBN 978-80-87313-67-1.

²⁶³ GROBELNÝ, A. Nacistický dokument o stavu českého a německého školství v severomoravském pohraničí v květnu 1944. Časopis Slezského musea. Vědy historické, 1973, roč. 22, s. 170-177.

*jednotně jako jsme 1. září nastoupili na svá místa před dětmi, budeme-li třeba, s nejpevnějším odhodláním nastoupíme s puškami a kulomety a budeme se bit až do vítězství.*²⁶⁴

Základní vize Němců pro řešení české otázky byly cíleny germanizačními snahami, které propukly prvořadě v Sudetech a následně po vzniku protektorátu měly směřovat i do vnitrozemí našeho státu. Plány germanizace našeho státu nebyly jednotné ve svých hlavních liniích a až v roce 1940 se této vize chopil s naprostou důsledností říšský protektor K. H. Frank. Mezi sudetskými nacisty a Němci dochází k určité názorové neshodě, nebo spíše nepochopení. Různily se názory na asimilaci obyvatelstva. Kladly se dotazy, zda český národ převychovat a politicky přetvořit. Cílem bylo degenerovat český názor na svoji svébytnost. Zejména ve školství si Němci uvědomovali, že je nutné zachovat u Čechů základní vzdělání a to z důvodu využití této levné síly pro protektorátní výrobu. Právě v rutinních dělnických činnostech nebylo potřeba odborné kvalifikace. Dělník musel mít schopnost pro zaškolení a získání manuální zručnosti. Právě rozkol mezi sudetskými a říšskými nacisty způsobil, že se jim nepodařilo nejen žáky germanizovat, ale ani nekvalifikovat pro odborné činnosti. Co se jednoznačně fašistům podařilo, bylo zachovat české obecné školství jen v oblastech souvisle osídleném Čechy.²⁶⁵

Ve výuce zeměpisu dochází k velmi zajímavým snahám ze strany Němců vnutit českým žákům touhu po poznávání cizích zemí. Český žák měl získat potřebu cestovat a seznamovat se s cizími zeměmi. Dle názoru Němců je český člověk velmi úzce spojen se svou zemí a netouží ji opouštět. „*A v tomto směru měly zasáhnout školy a české děti přesvědčit o výhodách vystěhovalectví, protože kdo se z Čechů vystěhuje, přestává být pro Němce problém.*“²⁶⁶

Na území nově vzniklého Protektorátu došlo k zásadním změnám nejen v rámci vnitropolitického zřízení a vnitřní správě státu, ale i zejména v oblasti školství. České školství začalo být řízeno protektorátním Ministerstvem školství a národní osvěty, v jehož intencích začala Velkoněmecká říše v rámci celého protektorátu prosazovat svůj záměr vedoucí k destabilizaci a vyhlazení českého školství. Tento postup byl Německou říší veden na všech okupovaných územích. Postupně byly zavírány české školy a na jejich místo se otvíraly školy německé. Růst české inteligence byl přerušen uzavřením vysokých

²⁶⁴ Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939-1945: Sborník studií a vzpomínek. 1. vyd. Praha, 1978. s. 41-47

²⁶⁵ BARTOŠ, J. *České školství v tzv. Sudetech za nacistické okupace*. [Praha: Stát. ped. nakl.], 1970. s. 251-288. Zvl. ot.: Acta Univ. Palackianae Olomucensis. 1970. – Paed.-Psychol. XI.

²⁶⁶ MAINUŠ, F. *České školství v pohraničí za nacistické okupace se zvláštním zřetelem k severní Moravě a Slezsku. Slezský sborník*, 1959, roč. 57, s. 277-312.

škol.²⁶⁷ Tato informace je Bělinou ještě doplněna o postupné uzavírání i škol středních a gymnázií, které byly první baštou pro start české inteligence na vysoké školy. Němci se právem domnívali, že právě česká inteligence je velmi nebezpečným a radikálním protiproudem fašismu.²⁶⁸

Soustavné germanizační snahy se velmi brzy projeví například zavedením povinné výuky německého jazyka a rušením českých škol.²⁶⁹ V rámci zásahu fašistů do výchovy a vzdělání mládeže v Čechách dochází k cenzuře učebnic a výukových materiálů. V našem školství se používaly učebnice, podle kterých se učilo i v období Velké války a částečně byly upravovány a případně nově vydávány v období nového Československého státu. Němci si dobře uvědomovali, že ovlivnit pohled dětí na svět a jeho utváření je možné právě v době jejich fyzického i mentálního vývoje. V protektorátní době byly Němci upravovány a vydávány učebnice, které nesly zejména rasistické prvky směřované proti Židům a dalším menšinovým národnostem. Tyto učebnice měly za úkol umenšit svébytnost a suverenitu slovanských národů a tedy i Čechů. V dětech měly texty vyvolat pocit, že náš národ bez silného vůdčího národa nemůže samostatně existovat. Němci náš národ musí chránit a ideologicky vést.²⁷⁰ Cenzura českých učebnic probíhala v několika vlnách. Paradoxně s ní již bylo započato v roce 1938 v rámci modernizace československých učebnic. Celkem se upravovalo přibližně 1000 typů učebnic. Po zřízení protektorátu nastává první vlna říšské cenzury, kdy je vybráno několik desítek titulů, ve kterých dochází k úpravě textů. Ve druhé vlně cenzury již bylo přímo určeno odstranit z učebnic vše, co jen částečně připomínalo loajalitu k předcházejícímu politickému zřízení. Začernit se musela slova se slovním základem Čech a Slovák, zkratky např. čsl, Kč, nebo názvy jako Státní nakladatelství či pojem legie a legionář. V roce 1940 už přímo ministerský výnos zakazuje používání konkrétních učebnic a je dán pokyn k vydání nových titulů. Učebnice museli získat schvalovací doložku s podpisem říšského protektora.²⁷¹ Zákaz používání učebnic vyvolal ve školském vzdělávacím systému určitou

²⁶⁷ BIANCHI, L. *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalismu, II., 1918-1945*, Bratislava: Vydavateľstvá Slovenskej akadémie vied, 1973, s. 476

²⁶⁸ BĚLINA, P.; RAK, J.; POKORNÝ, J. et al. *Dějiny země koruny české II*. Praha: Paseka, 1992, str. 201 - 248

²⁶⁹ SVOBODA, J. *Školství v období protektorátu*. České Budějovice: Nová Forma, 2010. 80 s., ISBN 978-80-87313-67-1.

²⁷⁰ PÁNKOVÁ, M.; ed. a PLITZOVÁ, H. ed. *Odras I. světové války ve škole a ve společnosti*. Vydání první. Ve Středoklukách: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského a Národní institut pro další vzdělávání v nakladatelství Zdeněk Susa, 2015. 166 s., ISBN 978-80-86935-32-4.

²⁷¹ KONÍŘOVÁ, M. In: *KROK Kulturní revue Olomouckého kraje: Začernit, přelepit, přetisknout, odstranit - cenzura českých učebnic za Protektorátu*. Svaz. 2., Roč. 12. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2015, s. 29-31. ISSN 1214-6420.

změnu. Stále intenzivněji se začalo používat školního filmu. Je položen základ audiovizuálního vzdělávání. Vyučující si začali sami obstarávat výukové záznamy z prostředí přírodních věd, zeměpisu či základů zdravotní péče. Tyto snahy však byly postupně vyrovnány povinnou docházkou žáků na protektorátní filmy do kin, které měly opět germanizační charakter.²⁷²

Likvidace českého školství započatá v roce 1939 jako reakce na stávky vyvolané zraněním a následnou smrtí studenta medicíny Jana Opletala pokračovala v průběhu dalších tří let s tím, že již nikdy nebude obnoveno v takovém rozsahu jak před rokem 1939. Objekty vysokých škol a dalších školských institucí byly postupně zabírány armádou. Začaly tedy sloužit jiným účelům, než pro které byly původně postaveny.²⁷³ Záměrem nacistických okupačních úřadů bylo vrátit české školství na úroveň před rokem 1918. Říšský protektorát se snažil prosazovat plán: „(...) *k odbourání příliš vybudovaných českých institucí a na tomto poli bylo také přikročeno k provedení různých opatření, zvláště též v oboru školství.*“²⁷⁴

Zcela cíleným a bezprecedentním bylo znepřístupnění vzdělávání židovským občanům a jejich perzekuce, která vyvrcholila jejich fyzickou likvidací v koncentračních táborech. Tyto situace vedly k vytváření celorepublikového strachu z represálií vůči celému obyvatelstvu. Děsivější byl také celosvětový rozsah těchto národnostních čistek. I když Mezinárodní červený kříž prováděl kontroly těchto táborů, tak často narážel na zinscenované prohlídky v dobře připravených prostorách těchto táborů. Například v Osvětimi, kam směřovaly i transporty českých Sokolů, byly vytvářeny tzv. rodinné tábory, ve kterých děti trávily svůj život výchovou a večerním soužitím s rodiči. Dětský blok často navštěvoval i válečný zločinec Josef Mengele a chtěl po dětech, aby mu říkaly strýčku. V tomto bloku působil židovský vzdělavatel Fredy Hirsch, který se snažil nejen o záchranu židovských dětí, ale snažil se jim utrpení zmírňovat péčí a výukou čtení. Skrytě k tomu využíval i knihy, které svými tituly nebyly nápadné. V roce 1944 byl Hirsch nalezen mrtev údajně po předávkování léky. Rodinné bloky sloužily nacistům pro

²⁷² KLÍMOVÁ, J. In: *KROK Kulturní revue Olomouckého kraje: Ani žáci nebyli ušetřeni!* Roč. 12. Svaz. 2. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2015, s. 35-39. ISSN 1214-6420.

²⁷³ NĚMEČEK, J. Československo a svět ve druhé světové válce. *České národní listy* [online]. Přednáška se symposia na téma „Období 15. 3. 1939 - 8. 5. 1945“, uspořádané Kruhem občanů České republiky vyhnaných v r. 1938 z českého pohraničí dne 27. 3. 2010, 2010, 14 s., [cit. 2018-01-02].

Dostupné z: <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/ceskoslovensko-svet-druha-svetova-valka.html>

²⁷⁴ VEHR, L. In *memoriam Zdeňka Fialy: Z pomocných věd historických*. Vyd. 1. Praha, 1978. s. 215-257

fingování humanitního ducha tábora, kde se za jeho zdmí děla zvěrstva, které později celý svět s odporem odsoudil.²⁷⁵

Na území protektorátu se v rámci tzv. klidové zóny začínají objevovat v roce 1941 tábory KLV (Kinderlandverschickung). Jednalo se o tábory určené k ubytování německých dětí. Právě v prostoru protektorátu šlo prostřednictvím arijsky vhodných dětí provádět včleňování německého výchovného systému do prostoru českého školství. Na Moravě byly tyto tábory zřizovány v Teplicích nad Bečvou a Bystřici pod Hostýnem. Tábory měly mimo vzdělávací funkci také funkci výběrovou a sportovně rozvíjející pro děti, které sem byly poslány říší. V těchto táborech byly záměrně rozvíjeny osobnosti, které pak měly nahradit vyčerpané lidské zdroje v Německu. Měli to být lidé odhodlaní pro říši kdykoliv třeba i zemřít. S dramatickým vývojem konce války byly postupně děti stahovány do Německa, ale některé zůstaly i na území Česka a došlo k jejich asimilaci s našim národem.²⁷⁶

V čele tehdejšího protektorátního ministerstva školství a národní osvěty stál JUDr. Jan Kapras, který se snažil v rámci svého působení v Eliášově vládě nenápadně bojovat proti direktivním příkazům přicházejícím z vládnoucí říše. Snažil se o zbrzdění příkazů vedoucích k likvidaci českého školství. Byl neoblomným pisatelem žádostí o propuštění českých vysokoškolských studentů z koncentračních táborů.²⁷⁷ Po příchodu říšského protektora Reinharda Heydricha do Prahy dochází k omezování vzdělávání žáků na vyšších a středních školách případně dalších typech škol. Toto nebezpečí bylo sděleno tehdejšímu prezidentovi E. Háchovi, který okamžitě požádal tehdejšího ministra školství Kaprase o provedení kontroly škol, zda zde nedochází k protiněmeckým akcím a jiným formám odporu. Hácha se takto snažil předejít říšské inspekci, která by určitě měla tendence školy i za sebemenší přestupky zavírat a tak dosáhnout snížení počtu českých žáků a studentů ve vzdělávání. Doležal přímo ve své knize píše o protektorátní vládě: „*Ohrazovala se proti porušování přislíbené protektorátní autonomii a kryla i různé národní a kulturní akce, neboť nechtěla být jen pouhým vykonavatelem nacistických příkazů*“. Jak dále uvádí: „*Českým učitelům lze přiznat v jejich celku, že chránili žactvo*

²⁷⁵ LKA / EuroZprávy.cz. Jediný Žid, kterého respektovali i nacisté? Prošel Terezínem i Osvětimí, přesto měl nevidané výsady. *EuroZprávy.cz* [online]. 29. května 2018 [cit. 2018-05-29]. Dostupné z: <http://veda-a-technika.eurozpravy.cz/veda/225829-jediny-zid-ktereho-respektovali-i-naciste-prosel-terezinem-i-osvetimi-presto-mel-nevidane-vysady/>

²⁷⁶ ŠUSTROVÁ, R. Pod ochranou protektorátu: Kinderlandverschickung v Čechách a na Moravě: politika, každodennost a paměť 1940-1945. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2012. 315 s. Fontes; sv. 7. ISBN 978-80-7308-424-0.

²⁷⁷ MOROKES, F. Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích: (období let 1848-2001). 1. vyd. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2002. 122 s. ISBN 80-901461-9-8.

před škodlivým působením říšské myšlenky – ideologie odnárodnování a kolaborace.“ V závěru shrnuje: „*Vklad českých pedagogů do věci národní svobody tak spatřujeme především v tom, že zabránili, aby regres školství nebyl ještě hlubší, než o jaký usilovali nacisté.*“²⁷⁸

Nacisti si byli dobře vědomi, že síla učitelů může tkvět i ve sjednocení v rámci Odborové skupiny učitelů, která byla součástí Ústředí veřejných zaměstnanců. Nacistům se podařilo do ústředí odborové organizace infiltrovat německé poradce, kteří připravovali prostor pro ztotožnění se odborových předáků s nacistickou ideologií. Mezi hlavní úkoly ústředí patřilo prosazení myšlenky říšské sounáležitosti. Ideologicky to znamenalo, že český národ nedokáže sám existovat bez silného partnera. Mimo výchovnou péči se členové organizace snažili o sociální výpomoc slabým rodinám. Předmětem zájmu byly převážně dělnické rodiny. V této době platilo pravidlo, že: „*Vůči českým učitelům se nepoužívalo politiky cukroví a biče, jak je to běžné ve vztahu nacistů k dělníkům. Učitele měl v poslušnosti udržet jen bič a naděje na přežití.*“²⁷⁹ Nelze ovšem zcela jednoznačně odsoudit odborové hnutí. V průběhu války některé organizace kryly odbojovou činnost. Bohužel odboráři nemohli vypomáhat učitelům při politicky směřovaných útocích například při kašlavé aféře na kurzu loajální výchovy pro učitele z března roku 1942. Zde na protest proti ponižování českého národa učitelé sborově propukli v záchvat kašle. Akce skončila zatčením 43 učitelů a učitelek. Odborářům se nadá upřít i snaha o přípravu nových zákonů pro poválečné Československo. Tyto ideje byly prezentovány i na Ústřední radě odborů, která zasedala již 1. května roku 1945 v době, kdy Praha byla ještě v rukou nacistů.²⁸⁰

Odpor proti Němcům ještě stupňovaly výroky protektora Reinharda Heydricha, který pronesl, že českou inteligenci lze: „*(...) z velké části přiřazovat k vrstvě říši nepřátelsky smýšlejících lidí dobré rasy, o které prohlásil, že nezbude nic jiného, než se pokusit usídlit je v říši, v čistě německém prostředí, poněmčít je a převychovat jejich smýšlení nebo, když to nepůjde, postavit je nakonec ke zdi, poněvadž vystěhovat je nemohu, neboť by tam na východě vytvořili vedoucí vrstvu, která by se postavila proti nám*“.²⁸¹

²⁷⁸ DOLEŽAL, J. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Vyd. 1. Praha: Národní filmový archiv, 1996. 284 s. Knihovna Iluminace; 8. ISBN: 80-7004-085-8.

²⁷⁹ BOSÁK, F. *Z dějin učitelských odborů: Cesta k organizačnímu sjednocení za protektorátu*. 1. vyd. Praha, 1972. s. 54-57

²⁸⁰ Tamtéž s. 54-57

²⁸¹ NĚMEC, P. Úloha školství při germanizaci českého národa v období okupace. In: *Sborník k dějinám 19. a 20. století*. 12. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, s. 67-89. ISBN 80-85268-09-4. ISSN 0231-6153.

Jako skutečně zlomovým obdobím se jeví rok 1942, kdy dochází k atentátu na říšského protektora Reinharda Heydricha a právě tato iniciativa odstartovala nejen tvrdé represálie směřující do řad českých občanů, ale donutila fašisty k tvrdým postojům mimo jiné i v oblasti školství. Paradoxně se v tuto dobu dostává do hlavních funkcí na Ministerstvu školství a národní osvěty kolaborant Emanuel Moravec, který se také později stává ministrem na Ministerstvu pro lidovou osvětu. V roce 1942 dochází také k zásadním změnám v oblasti řízení školství. Dochází k zrušení zemských školních rad. Rozhodující pravomoci za ně přebírá ministerstvo.²⁸²

Osoba Emanuela Moravce je velmi často citována jak v sekundárních literárních zdrojích, tak v materiích primární povahy. Pro německou propagandu a tvorbu plánů germanizace českého národa byla osobnost kolaboranta Emanuela Moravce²⁸³ velmi vítanou. Právě jeho znalost místního prostoru českého národa umožňovala cíleně analyzovat chování českého člověka v konkrétních situacích. Je zřejmé, že i cílené intervence do oblastí inteligence národa vedly k zastrášení a jisté destabilizaci národní semknutosti.

Říšský protektor Heydrich přednesl prezidentu Háchovi svoji vizi o zřízení jednotné organizace pro českou mládež, kterou by řídil ministr Moravec. Sílu tomuto zřízení chtěl dát vládním nařízením o povinné službě mládeže. Stalo se takto v květnu roku 1942. Všechna mládež árijského původu a mládež schopná poněmčení ve věkovém rozmezí 10 - 18 let měla povinnost se sdružovat v rámci vytvořené nové organizace Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě. Náplní této organizace byly činnosti sportovního charakteru, zájmového a kulturního. Po atentátu na říšského protektora se organizace snaží dále naplňovat jeho plány, ale politicky skomírá a nenaplňuje ideály do ní vložené. Mládež měla svoje vytvořené vlastenecké cítění.²⁸⁴

²⁸² Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy: 160 let Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy[online], [cit. 2016-11-11]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/160-let-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy>

²⁸³ Emanuel Moravec: narodil se v Praze 17. 4. 1893, bojoval za I. světové války na straně Rakouska-Uherska. Byl zajat na ruské frontě. Stal se jedním z budovatelů československých legií. Po I. světové válce se stává členem důstojnického sboru nově vzniklé Československé republiky. Sympatizoval s politikou T. G. Masaryka. V roce 1931 se stal profesorem na Vysoké vojenské škole. Odsoudil mnichovskou konferenci a byl jejím kritikem. Po vyhlášení protektorátu Čech a Moravy se aktivně zapojil do podpory Velkoněmecké říše a ztotožnil se jejich fašistickou ideologií. Byl zakladatelem Kuratoria pro výchovu mládeže a snažil se o organizaci dětí ve věku od 10 do 18 let. Vzal si za cíl vychovávat mládež v duchu fašistických idejí. V posledních válečných dnech roku 1945 spáchal sebevraždu.

Životopisy, osobnosti, společnost: Emanuel Moravec: kolaborant (životopis). *Životopisy online* [online]. 2017 [cit. 2017-10-09]. Dostupné z: <http://zivotopisyonline.cz/emanuel-moravec-kolaborant/>

²⁸⁴ NĚMEC, P. Úloha školství při germanizaci českého národa v období okupace. In: Sborník k dějinám 19. a 20. století. 12. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, s. 67-89. ISBN 80-85268-09-4. ISSN 0231-6153.

V protektorátu byly školství a kultura řízeny zejména autoritativní formou. Tato forma německé rádo by demokracie byla stupňována tlakem Němců o rychlejší převzetí všech významných výchovných a vzdělávacích složek. Nelze jednostranně říci, že česká veřejnost byla semknutá a plná odporu před těmito snahami. Často je možné i u nás zaznamenat určité místní iniciativy naznačující vstřícný přístup k novému německému systému. Kuklík uvádí v samotném závěru svého článku postesk: „*Co by mohlo být v této nešťastné zemi brutálnější, než útlak německý? – Český přece!*”²⁸⁵

V srpnu roku 1942 byl připravován a zaváděn do praxe systém přeškolení českých učitelů dějepisu, zeměpisu a biologie. Tato snaha vedla k nastolení nadřazenosti německé rasy a její nadvládu nad některými slovanskými národy Čechy nevyjímaje. Učitelé se také měli na nový styl výuky připravovat déle a to pět let. Dochází i k změně odborné přípravy pedagogů, kde největší rozmach zaznamenala tělesná výchova, němčina a pedagogické vědy systematicky upravené dle potřeb říše.²⁸⁶

Ve školské administrativě se musí od poloviny ledna roku 1942 používat pouze německo-české dokumenty. Školská evidence, úřední dokumenty a zprávy o dosaženém vzdělání musí být psány německo-česky. Je doložena také korespondence mezi předsedy maturitních komisí a vrchními školními inspektory, kde je kladen důraz na velmi tvrdé postupování u českých maturantů. Z celkového hodnocení u maturit muselo být zřejmé, že český žák nemá stejnou kvalitu znalostí jako žák německý. Lze ho tedy považovat za méněcenného.²⁸⁷

V roce 1943 se uskutečňuje druhá vlna destrukce českých školských řídicích orgánů jako okresní školní výbory, místní školní rady a místní výbory. Pravomoci těchto institucí přechází na školní oddělení s pověřením okresního formátu a starostům v prostředí řízení obcí.²⁸⁸ Dalším krokem vedoucím ke konečnému řešení protektorátu byly Himmlerem zavedené evidence žáků a studentů. Evidence byla doplněna o antropologické zkoumání jejich tělesných mír, které měly v důsledku vést k výběru vhodných mladých lidí pro život v říši a nevhodných jedinců určených k masové likvidaci.²⁸⁹

²⁸⁵ KUKLÍK, J. Lámání ducha. Školství v "autoritativní demokracii". In: Dějiny a současnost. – Roč. 31, č. 3, (2009) s. 30-32. ISSN: 0418-5129.

²⁸⁶ SVOBODA, J. *Školství v období protektorátu*. České Budějovice: Nová Forma, 2010. 80 s., ISBN 978-80-87313-67-1.

²⁸⁷ MORKES, F. *Československé školy v letech 2. světové války*. 1. vyd. V Praze: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2005. 35 s. ISBN: 80-901461-8-X. ISBN 80-901461-8 (chyb.).

²⁸⁸ HLEDÍKOVÁ, Z.; JANÁK, J.; DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*.

Praha: NLN, 2007, str. 413

²⁸⁹ SVOBODA, J. *Školství v období protektorátu*. České Budějovice: Nová Forma, 2010. 80 s., ISBN 978-80-87313-67-1.

Tento postup byl přímým ohrožením naší mládeže a směřoval k selekci celé generace českého dorostu. Pokud by se tento krok uskutečnil, tak by zřejmě došlo k destabilizaci celé generační vlny našeho národa a pravděpodobně ke zlomení českého odporu proti fašismu.

V průběhu června roku 1943 dochází k uskutečnění inspekční cesty ministra Moravce po Moravě a jihovýchodu Čech. Z této cesty mimo jiné vzešel požadavek na dodržování vyššího vzdělání u ředitelů a ředitelky škol. Ředitel školy by měl mít inženýrský titul či doktorát. Svoboda přímo cituje: „(...) *třeba pokračovat ve výměně řídicích učitelů a ředitelů mladšími silami a na školách středních značně omladit profesorský sbor absolventy vysokých škol z Říše (...)*, na jiném místě ještě uvádí: „*Všude třeba vyvolat těsnou spolupráci školství všeho druhu s Kuratoriem pro výchovu mládeže (...)*“.²⁹⁰

Na podzim roku 1944 dochází v protektorátě k řízenému nasazování učitelů na říši prospěšné činnosti a práce spojené s organizací a řízením sběrových akcí zejména mezi žáky škol. Úspory se i hledaly v prodlužování prázdnin a to jak vánočních, tak i pololetních. Žáci ne zřídka navštěvovali školu jednou za týden.²⁹¹ Ministerstvo školství v tomto roce vyzvalo školy k tomu, aby v rámci tělesné výchovy vedly žáky k chození na bosu a tím docházelo k šetření obuvi. Říše vyzývala k šetření ve všech sférách života a to zejména po porážce německých vojsk u Stalingradu.²⁹²

V rámci své mimoprofesionální činnosti museli učitelé provádět kontrolu polností a měli za povinnost být nápomocni při odkrývání černého trhu s potravinami, nebo kontrolou živnostníků a zemědělců. Jak uvádí autor, tak nejúsměvnější činností, kterou byli učitelé pověřováni, je propagace polní kázně, která spočívala v poučování zemědělců o polních plodinách. Učitelé dle autora byli většinou dobří lidé, kteří zemědělcům a živnostníkům neškodili.²⁹³ Velmi zásadním prvkem ve školní činnosti byla žákovská práce. Žákovská práce se odvíjela organizovaně v rámci sběrových akcí a potom v rámci činností směřujících k zemědělským sklizňovým pracím. Žákovská práce neměla jen význam národně hospodářský, ale ve skrytu umožňovala v tyto dny žáka nevzdělávat. Právě o tuto

²⁹⁰ Tamtéž s. 58-59

²⁹¹ ČAPKA, F. K otázce germanizace českých zemí v letech protektorátu. In Internační tábor Svatobořice. první. Brno: Onufrius Brno, 2008. s. 17-23, 7 s. ISBN 978-80-903881-5-4.

²⁹² SVOBODA, J. *Školství v období protektorátu*. České Budějovice: Nová Forma, 2010. 80 s., ISBN 978-80-87313-67-1. Potvrzeno v: MOROKES, F. České školy v okupačních letech 1939-1945. *Učitelské noviny*. Praha: GNOSIS, 1999, roč. 102, č. 19, s. 15-18. ISSN 0139-5718.

²⁹³ MARŠÁLEK, P. *Pod ochranou hákového kříže: nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*. Praha: Auditorium, 2012. 20. století. ISBN 978-80-87284-20-9.

druhou stránku žákovské práce šlo zejména fašistům, protože, každý den, kdy dítě nebylo ve vyučování, snižovalo svůj osobní rozvoj a vzdělanost.²⁹⁴

Během druhé světové války došlo ve vězeních a koncentračních táborech k umučení 650 českých učitelů a přibližně 400 učitelů skončilo na popravištích.²⁹⁵

²⁹⁴ BOSÁK, F. Česká škola v době nacistického útlaku: příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození. 1. vyd. Praha: SPN, 1969. 65 s. Sborník pedagogické fakulty v Českých Budějovicích. Vědy společenské - historie.

²⁹⁵ NĚMEČEK, J. Československo a svět ve druhé světové válce. *České národní listy* [online]. Přednáška se symposia na téma „Období 15. 3. 1939 - 8. 5. 1945“, uspořádané Kruhem občanů České republiky vyhnaných v r. 1938 z českého pohraničí dne 27. 3. 2010, 2010, 14 s., [cit. 2018-01-02]. Dostupné z: <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/ceskoslovensko-svet-druha-svetova-valka.html>

2.3.3 Legislativní rámec v období II. světové války (1938 – 1945)

Mnichovský diktát zahájil exodus československé státnosti a to i přes přechodné téměř půlroční období, kdy okleštěná československá republika vnitřně zápasila s odstoupením svého pohraničí a následně se učila žít pod tlakem nové protektorátní správy.²⁹⁶

Zejména náročné bylo zvládnout migrační vlnu vystěhovaných rodin a jejich dětí z odstoupeného pohraničí. Na trhu práce se také objevilo kolem 8.000 pedagogů, kteří přišli o práci a následovali své žáky do vnitrozemí. Československá vláda se snažila zareagovat na tento stav nařízeními č. 379 a č. 380, která měla nastavit úsporná a personální opatření. Základním opatřením bylo zmrazení platů učitelů, odchod starších učitelů do výslužby, nenavyšování stavu učitelů a přemístění škol. Začaly vznikat paralelní třídy v náhradních prostorách škol.²⁹⁷

Po vzniku protektorátu a rozdělení československého státu na dva samostatné státy Čechů a Slováků se situace dále vyostřuje. Na obranu českého školství se staví protektorátní ministr školství a národní osvěty Jan Kapras. Jeho snahy o zastavení či zpomalení útoku do oblasti školství byly vlastenecké a příkladné. Sám Kapras viděl největší nebezpečí pro stát v postupné germanizaci učitelů a mládeže.²⁹⁸ Osobnost Jana Kaprase byla výjimečná nejen tím, že byl prvním protektorátním ministrem, ale také tím, že v protektorátní vládě vydržel až do roku 1942 i přes své vlastenecké projevy, odbojové tendence a velmi intenzivní korespondenci říšskému protektorovi o udržení nejen středního školství, ale i následně propuštění zatčených studentů. Na počátku roku 1942 byl z vlády odstraněn jako málo ohebný politik a na jeho místo nastupuje profašistický Emanuel Moravec. Pedagog a politik Jan Kapras pokračuje v podpoře odboje a jeho financování. Ve válečné době jen zázrakem unikne fyzické likvidaci. Válečná léta paradoxně přežije o pouhé dva roky v ústraní jako nemocný, souzený a politicky cíleně zapomenutý historik a učitel.²⁹⁹

²⁹⁶ MORKES, F. Československé školy v letech 2. světové války. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2005, s. 7.

²⁹⁷ BOSÁK, F. Česká škola v době nacistického útlaku: příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození. 1. vyd. Praha: SPN, 1969. 65 s. Sborník pedagogické fakulty v Českých Budějovicích. Vědy společenské - historie.

²⁹⁸ MORKES, F. Československé školy v letech 2. světové války. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2005, s. 12

²⁹⁹ Vláda České republiky. In: *Vláda ČR: Členové vlády, Jan Kapras* [online]. 2017 [cit. 2017-12-15]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=45320>

Po nastolení protektorátu v březnu 1939 byla jmenována nová vláda, která podléhala říšskému protektorovi. I když dále platila československá ústava, tak nebyla fyzická moc v rukou neexistujícího parlamentu. V této době nevznikaly zákony. Celá země byla řízena nařízeními vlády, které však měly stejnou moc jako zákony. Říšský protektor měl za úkol cíleně dbát o dodržování právních norem říše. Vláda byla dvousměrná. Na jedné straně stála protektorátní vláda reprezentována orgány autonomní správy a na druhé straně říšskoněmecká správní mašinérie. Autonomní správní úřad byl postupem času odstaven a do jeho čela vstoupili nacisti.³⁰⁰

Ministerstvo školství a národní osvěty bylo postupně organizované tak, aby umožňovalo germanizaci a směřovalo k postupné ztrátě národní autonomie. Některé školy byly postupně obsazovány německými vojenskými oddíly, které zde plnily funkci protektorátní obrany. Ve školách začíná proces střídavého učení. Některé děti musely začít navštěvovat i školy v jiných vesnicích.³⁰¹

V okamžiku vypuknutí II. světové války se začíná odvíjet předem připravený scénář likvidace českého školství. Začínají se uplatňovat antisemitské tendence. Z prostoru škol se začínají uvolňovat židovští zaměstnanci. Loajalita českých učitelů byla zajištěna ministerským výnosem z dubna 1939. Vládní nařízení č. 176 z června 1939 nastavuje maximální počet dětí ve třídách na 45. Toto nařízení napomohlo řešit převis učitelů vystěhovaných z pohraničí. Dochází k navýšení hodin výuky německého jazyka a jeho povinné zavádění do výuky. Paradoxně byla tato změna některými učiteli vítána.³⁰² Hladíková uvádí, že nařízení o povinné výuce německého jazyka bylo vydáno pod č. 232 v lednu 1940.³⁰³

V listopadu 1939 je vládním ustanovením uloženo školám sbírat suroviny potřebné pro válku. Patřil sem drobný kovový šrot, papír, stará guma a biologický odpad jako například rohovina a kosti. V podobném duchu se odvíjí sběrové akce v průběhu celé II. světové války. Můžeme zde vypořadovat určitou paralelu s podobnými akcemi za I. světové války. Učitelé měli za úkol vést o sběrových akcích evidenci. Školy ve sběrech i soutěžili.³⁰⁴

³⁰⁰ HLEDÍKOVÁ, Z.; JANÁK, J.; DOBEŠ, J. Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 402.

³⁰¹ MOULIS, M. Mládež proti okupantům. Praha: Svoboda, 1966, s. 132.

³⁰² BOSÁK, F. Česká škola v době nacistického útlaku: příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, s. 23.

³⁰³ BOSÁK, F. Česká škola v době nacistického útlaku: příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969

³⁰⁴ MORKEŠ, F. České školy v okupačních letech 1939-1945. *Učitelské noviny*. Praha: GNOSIS, 1999, roč. 102, č. 19, s. 15-18. ISSN 0139-5718.

Od července roku 1939 vydává ministerstvo školství a národní osvěty výnos, kterým vylučuje židovské žáky ze vzdělávání na německých školách a následně v srpnu roku 1940 je vydán říšský výnos, který zakazuje přijímání žáků židovského původu do prvních ročníků škol a ti, kteří již školy navštěvují, musí být z výuky vyloučeni. Od července roku 1942 je ministerstvem zakázána veškerá výuka židovských dětí a to i ve volnočasových aktivitách. V roce 1942 jsou již židovské děti žijící v České republice separovány na deportačních místech s umístěním do koncentračních táborů.³⁰⁵ Zákaz vzdělávání židovských dětí na všech stupních vedl jejich rodiče k přihlašování těchto dětí do soukromých židovských škol, či k individuálnímu vzdělávání. Problémem bylo následné uznávání jejich vzdělání v rámci přezkoušení u odborné komise veřejných škol. I tato forma vzdělávání však skončila díky ministerskému výnosu z prosince roku 1940, kdy je definitivně zakázáno i soukromé vzdělávání židovských dětí.³⁰⁶

Poměrně stěžejním vládním nařízením pro nucené odstranění učitelů z výkonu své funkce bylo jejich povinné penzionování. Tímto krokem se z výkonu své profese a z řad výkonné inteligence národa odstranili pedagogové, kteří byli v mnoha případech spjati s reformou školství a utvářením nového státního školství po I. světové válce. V roce 1941 se již zcela otevřeně hovořilo o záměru říšské vlády snížit vzdělanost naší mládeže a vláda považovala za dovršené vzdělání naší mládeže vychození obecné školy.³⁰⁷

Díky stanovisku Karla Hermana Franka jako říšského protektora dochází v roce 1941 k stanovení nejvyššího počtu žáků v jednotřídkách na počet 50 žáků a ve vícetřídkách na 60 žáků. Doporučil školám spojovat třídy a zcela zrušit paralelní vzdělávání. Nařízením vlády č. 320 ze srpna 1941 dochází k prodloužení výuky na učitelských ústavech ze čtyř let na pět.³⁰⁸

V rámci dalších nařízení jsou školy povinny odstraňovat ze tříd a prostor škol obrazy, které vykreslovaly postoj českého národa k historickým událostem bojů s německým národem, či s osobnostmi utvářejícími českou státnost a historii. Výnosem

³⁰⁵ POLÁK, E. Perzekuce Židů v protektorátu v letech 1939 – 1941. In: Nisko 1939 – 1994: Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“. Sborník referátů z mezinárodní vědecké konference. Ostrava: 1995, s. 174-182.

³⁰⁶ KASPEROVÁ, D. Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010. 224 s. Humanitas ; sv. 1. ISBN: 978-80-7308-327-4.

³⁰⁷ MORKES, F. Československé školy v letech 2. světové války. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2005

³⁰⁸ DOLEŽAL, J. Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie. Praha: Národní filmový archiv, 1996, s. 51-73.

ministerstva z ledna 1941 je ve školách ustanoveno používat dvoujazyčné (německo-české) školní dokumenty a tiskopisy. Ne jinak tomu bylo u vysvědčení či katalogových listů.³⁰⁹

Nařízením vlády č. 14 z ledna 1942 dochází k změně organizace ministerstva školství a národní osvěty. Ministerstvo ztrácí vliv na oblast kultury a umění. V roce 1942 nastupuje do úřadu ministra Emanuel Moravec, který otvírá bránu německým plánům germanizace a likvidace českého školství. Do popředí vystupuje Hans Heckel nejvyšší vedoucí prezidia ministerstva a začínají reformy českých školských úřadů. Postupně se vliv nacistů prosazuje a začíná úřady řídit.³¹⁰ V dubnu roku 1943 jsou v rámci ministerského výnosu posíleny kompetence ředitelů škol a tito jsou přejmenováni na správce škol. Osoba správce odpovídá nadřízeným správním orgánům: „ (...) za vedení školy v duchu protektorátních předpisů a za práci školy a výchovu školní mládeže v říšském smýšlení.“³¹¹ Pro školní rok 1943/1944 je zaváděn nový klasifikační systém. Žáci již mohou za své znalosti obdržet i šestku a za své chování dokonce čtverku.³¹²

2.3.4 Školství na Bouzovsku v období II. světové války

Na prahu II. světové války přijíždí na Bouzov v rámci vizitace vojenských útvarů prezident Československé republiky Dr. E. Beneš. Je bouřlivě vítán žáky školy i občany tohoto regionu. Podobně jako jeho předchůdce T. G. Masaryk i on navštěvuje na pozvání tehdejšího velmistra Řádu německých rytířů Roberta Schälzkého hrad Bouzov.³¹³

Ve staré dvoupodlažní budově bývalé obecné školy našla svoje umístění osmiletá střední škola. Tento objekt byl ve velmi žalostném stavu. V roce 1955 již uvádí autor, že v této budově: „(...) byly umístěny dvě nevelké učebny a školní byt.“ Dále pak uvádí: „(...) trpěl tento objekt vlhkostí až do výše 1 m, k jeho dalším nedostatkům patřilo zejména

³⁰⁹ MORKES, F. České školy v okupačních letech 1939-1945. *Učitelské noviny*. Praha: GNOSIS, 1999, roč. 102, č. 19, s. 15-18. ISSN 0139-5718.

³¹⁰ DOLEŽAL, Jiří. Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie. Praha: Národní filmový archiv, 1996, s. 51-73.

³¹¹ RÝDL, Karel. K vývoji správy a řízení školství v českých zemích I.: (1774-1989). 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2010. 67 s. ISBN: 978-80-7395-322-5.

³¹² KLÍMOVÁ, Jarmila. In: *KROK Kulturní revue Olomouckého kraje: Ani žáci nebyli ušetřeni!* Roč. 12. Svaz. 2. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2015, s. 35-39. ISSN 1214-6420. Potvrzeno v: MORKES, F. České školy v okupačních letech 1939-1945. *Učitelské noviny*. Praha: GNOSIS, 1999, roč. 102, č. 19, s. 15-18. ISSN 0139-5718.

³¹³ Kronika národní školy v Bouzově 1933-1945. Značka L5-7. NAD1451. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

špatné osvětlení učeben, tmavé a úzké chodby a chybějící přívod vody (vodovod se nacházel jen v bytě učitele).“³¹⁴

V říjnu 1938 dochází k zabrání sudetských území našeho státu Německem. Obec Bouzov měla být v podstatě nadále poměrně dosti vzdálená od těchto území. V nedalekých Žádlovicích vzdálených přibližně 8 km od Bouzova se nacházelo panství rodiny Dubských, kteří již od první republiky patřili do okruhu vojenské šlechty a osob velmi blízkých panovnickému rodu Rakousko-Uherské monarchie. Právě tyto kořeny předurčily loajalitu a vztah k německé armádě, která vyvrcholila absolutní podporou fašistické myšlenky. Na základě intervence hraběte Dubského dochází k vznesení žádosti o přidělení Žádlovic a Loštic k sudetským územím. Žádosti bylo zčásti vyhověno a to tak, že obec Žádlovice byla rozdělena na dvě části. Jedna patřila blízkému městu Loštice a druhá jako součást rodinného panství hrabat Dubských byla přidělena k sudetskému území. Vznikl tak oddělený sudetský ostrůvek uvnitř protektorátu. Město Loštice sloužilo také jako jedno z míst, kde našly své útočiště rodiny jak české, tak německé utíkající před Hitlerem z pohraničí. Do počátku vzniku protektorátu byly Loštice považovány za zcela české město se silnou židovskou komunitou. Židovské děti zde byly vyučovány převážně soukromými učiteli. Na počátku roku 1903 se snažila židovská komunita prosadit vybudování židovské německé školy. Tyto snahy byly zažehnány v roce 1918 těsně před jejím otevřením. V Lošticích nadále zůstala pouze česká škola a židovské děti ji začaly navštěvovat. Změna nastala v roce 1939, kdy dochází k otevření německé školy v Lošticích, což mělo i jistý vliv na Bouzov a okolí, protože tato škola měla sloužit a to i internátní formou pro výuku německých menšin v přilehlých obcích. Germanizační snahy v Lošticích se také projeví vybudováním německé mateřské školky paradoxně v bývalém židovském domě. Německá škola byla umístěna do prostor české hospodářské školy, která byla tímto krokem zrušena. První perzekuce proti Židům se zde projeví zákazem navštěvování německé školy, jak uvádí Fischer v dokumentu pro sjezd rodáků: „*Tak dlouho loštičtí Židé se domáhali německé školy, a pak byla pro Židy nepřijatelná, ba přímo zakázaná! Takové se dočkali Židé odplaty od Němců za dlouholeté a věrné přisluhování – Němcům!*“³¹⁵ Židovská komunita v Lošticích v období deportace do koncentračního tábora v Terezíně čítala 59

³¹⁴ KRCHŇÁK J., KOUDELKA, M. Ke zpřístupnění archiválií Osmileté střední školy v Bouzově. In: KAŇÁK, Bohdan, ed. Olomoucký archivní sborník 7. Olomouc Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv v Olomouci, 2009, s. 24-29. ISSN 1214-4711, ISBN 978-80-86388-74-8.

³¹⁵ FISCHER, Richard, ed. *Památník 4. sjezdu loštických rodáků ve dnech 14.-17. srpna 1947 v Lošticích*. V Olomouci: R. Fischer, 1947. 58 s.

občanů.³¹⁶ Deportace Židů z Loštice proběhla 10. června 1942. Z těchto občanů a to i polovičních Židů se domů z koncentračního tábora vrátilo 10 lidí.³¹⁷

S bouzovským regionem je nepřímo spojena i osobnost studenta medicíny Jana Opletala, který byl rodákem z Lhoty na Moravě, která se nachází v blízkosti města Litovle, kde navštěvoval gymnázium. Město Litovel, podobně jak na druhé straně město Loštice, patří do širšího okruhu blízkých měst obce Bouzova. Zcela zajímavým protestem studenta Jana Opletala, který položil svůj život v Praze na následky zranění střelou do břicha při protifašistické demonstraci, byla klasifikace z německého jazyka. Tento student byl premiantem třídy a jedinou dvojku, kterou si na protest proti německé invazi nechal dát, byla právě z němčiny. Při demonstraci v Praze pronesl před svým spolužákem památnou větu jako reakci na šok z obsazení Českoslovenka: „*Neboj se, všechno přejde, i tato doba a bude dobře*“.³¹⁸

První kontakt občanů Bouzova a jejich dětí s migrací uprchlíků nastává v okamžiku, kdy do obce dorazil transport 90 členů antifašistických Němců z části okupované severní Moravy. Postupně byli tyto Němci odesíláni dále do vnitrozemí a zahraničí.³¹⁹ Obyvatelé Bouzova, tak dostávají představu o stavu jednotného Německa. Zjišťují, že jsou i Němci, kteří nesouhlasí s hitlerovskou ideologií nadřazenosti národa a čistoty arijské rasy. S lidmi, kteří se nechtějí podílet na válečných snahách nové Německé říše.

V roce 1938 byla do Bouzova přemístěna měšťanská a mateřská škola z Mohelnice. Toto přeložení souviselo se začleněním Mohelnice do Sudet. Jako volné prostory byly těmito institucím vyhrazeny objekty ve staré škole a některé místnosti po bouzovských úřadech a domcích. Ačkoliv je rok 1938 již vnímán jako rok, kdy začíná být postupně potíráno české školství, tak právě v tomto roce dochází k položení základního kamene pro novou školu, která byla slavnostně otevřena v srpnu roku 1939. Objekt školy využívala měšťanská škola, obecná škola zůstala ve staré budově. Každá škola měla svého řídícího. Do měšťanské školy chodilo 150 žáků, kteří byli umístěni do pěti tříd. Do obecné školy

³¹⁶ Respekt a tolerance: Loštice: Historie židovské komunity [online]. Loštice, 2011 [cit. 2018-06-24]. Dostupné z: <http://www.respectandtolerance.com/lostice/216-2013-02-13-21-54-42.html>

³¹⁷ ŽENOŽIČKA, J. Německá okupace za II. světové války Moravičany-Loštice-Doubřavice-Rádnice-Pavlov a okolí. Moravičany 2016. s. 19. V době citace nepublikováno, číslovaný strojepis (autor je amatérský historik a otec pisatele této rigorózní práce).

³¹⁸ TURKOVÁ, Marie. *Jan Opletal známý či neznámý hrdina*. 1. Olomouc: Baštan, 2011. ISBN 978-80-87091-26-5.

³¹⁹ TRAPL, Miloš a kolektiv. *Bouzov minulost a současnost hradu, obce a JZD "Mír"*. 1. vyd. Praha: TEPS, 1990, s. 53-54. ISBN 80-7065-013-3.

chodilo 100 žáků s umístěním do tří tříd. Slavnost k otevření nové školy byla poslední takovouto národní slavností v průběhu války.³²⁰

Na Bouzově se také v roce 1939 v prostorách nové školy díky intervenci ředitele Ladislava Bendy otvírá lidová škola hospodářská. Tato škola umožňovala žákům obecných škol dále se vzdělávat v oblasti zemědělské výroby. Škola byla zrušena na začátku školního roku 1941/1942 z rozhodnutí protektorátních úřadů. Žáci této školy pak přešli do pokračovacích škol v Litovli.³²¹

V prvních měsících okupace se zdálo, že Bouzovsko není příliš hospodářsky a politicky vtaženo do protektorátní mašinérie. Ačkoliv se v Čechách začínají zavírat školy a objevují se první germanizační tlaky, tak 27. srpna 1939 se na Bouzově slavnostně otvírá nová a poměrně moderní škola. Celkový náklad na výstavbu činil 684.000 korun. Slavnost otevření nové školy byla ovšem poslední národní slavností, která se na Bouzově pořádala. Součástí oslav byly i náboženské obřady katolické a české církve. Obřady byly ale pro odpor vládnoucí lidové strany slouženy odděleně, každá v jiném dni. V této době byl z celého shromáždění i přes různé politické názory pohled občanů na fašisty a protektorátní režim jednotný – proti. Různili se pouze ve formě projevu odporu. Někteří zastávali aktivní postoj a jiní radili vyčkávat.³²²

Tato skutečnost byla zajisté prvním startem dělícím občany na odbojáře, občany vyčkávající a ty, kteří začali inklinovat či kolaborovat s nepřítelem tedy nacisty.

Německá správa hradu Bouzova jako správce celé oblasti zakazuje používat sokolské cvičiště pro výuku tělesné výchovy žáků školy. Upřednostňuje zde pastvení dobytka. V bouzovské kronice se také pisatel zmiňuje, o odstavení z funkce tehdejšího školního inspektora Nemeškala, který pro svůj legionářský původ byl zatčen gestapem, vězněn a vyslýchán. Celkově se dá hodnotit, že inspektoři dohlížející na školství v tomto regionu byli vlastenci a často se dalo z jejich řeči poznat, že jejich znalosti o frontě jsou převzaty ze zahraničního rádia. V roce 1942 je při kontrolách kladen důraz na používání nacistických nenáviděných pozdravů, kterých se mělo používat při začátku výuky. Učitelé

³²⁰ ŽENOŽIČKA, Jiří. Bouzovsko a okolí za německé okupace v době II. světové války. Bouzov, 2013, 162 s. Potvrzeno v: KRCHŇÁK J., KOUDELKA, M. Ke zpřístupnění archiválií Osmileté střední školy v Bouzově. In: KAŇÁK, Bohdan, ed. Olomoucký archivní sborník 7. Olomouc Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv v Olomouci, 2009, s. 24-29. ISSN 1214-4711, ISBN 978-80-86388-74-8 a TRAPL, Miloš a kolektiv. *Bouzov minulost a současnost hradu, obce a JZD "Mír"*. 1. vyd. Praha: TEPS, 1990, s. 49 ISBN 80-7065-013-3.

³²¹ ROUBIC, A. Dvě kapitoly z dějin bouzovského školství. In: Okresní archiv v Olomouci 1986. Olomouc: Okr. archiv, 1987, s. 176-185. Potvrzeno v: TRAPL, Miloš a kolektiv. *Bouzov minulost a současnost hradu, obce a JZD "Mír"*. 1. vyd. Praha: TEPS, 1990, s. 53-54. ISBN 80-7065-013-3.

³²² TRAPL, Miloš a kolektiv. *Bouzov minulost a současnost hradu, obce a JZD "Mír"*. 1. vyd. Praha: TEPS, 1990, s. 54. ISBN 80-7065-013-3.

jsou na prahu roku 1945 odesíláni na nucené práce. Tomuto nasazení nešel ani bouzovský učitel Jan Vašíček.³²³

Rok 1939 se stal pro český a moravský národ také rokem, kdy jsou mu odebrány práva oslav získání státnosti a to 28. října. Tento den se k slavení zapovídá a stává se kontrolovaným pracovním dnem. V průběhu roku 1940 musí také všichni zaměstnanci školy předložit ke kontrole doklad o nežidovském původu (árijsství). Tento doklad musel potvrzovat tento stav až do třetího pokolení. Učitelé s legionářskou historií musí okamžitě odejít do penze. Školu navštěvují dvojí inspektoři. Jeden je školní a druhý je určený pro kontrolu zavádění německého jazyka do škol. Rokem 1941 končí kronikářské autentické zápisy do této kroniky, která byla dlouhá léta uložena u soukromé osoby v Litovli.³²⁴

V nedalekých Lošticích využívali učitelé svých žáků k uschovávání zakázaných knih a jejich přepravu. V té době dochází k vytváření únikového koridoru pro osoby, které chtěly odejít z protektorátu. Hlavní část organizovaného přechodu řídil učitel František Kruš z Moravičan ve spolupráci s městskými úředníky z Loštic a ředitelem obecné školy v Litovli Janem Vymětalem. Jan Vymětal v Litovli vybudoval turistickou noclehárnu, která sloužila právě jako přechodné ubytování pro emigranty. Za zmínku stojí také epizoda, kdy učitelé v době osvobození, nikdo neví odkud, vytáhli československé vlajky a vlaječky. Všichni zdravili vojáky osvoboditele sokolským voláním „NAZDAR“.³²⁵

Výstavbu a důvody výstavby nové školní budovy na Bouzově shrnul její ředitel Jakub Fintajsl v novinovém článku otisknutém v „*Litovelském kraji*“. Jak uvádí ředitel Fintajsl, škola mohla vzniknout jen díky intervenci školních inspektorů, kteří svými podklady o nevyhovujícím stavu vyučovacích prostor napomínali vedení obce Bouzova a Jeřmaně. Díky nalezení společné řeči se vedení obce zasadilo o výstavbu a tuto také slavnostně zakončilo. Na této schvalovací a řídicí akci se podílel velmi aktivně i předseda školní rady Antonín Rotter. Díky přesunu měšťanské školy z Mohelnice do Bouzova dochází k posílení učitelského sboru, který se velmi účinně a silně zapojuje do chodu školy: „ *Učitelé pracují od počátku zejména v Sokole, (...) propagují krásu bouzovského kraje, (...) s jinými budují osvětovou činnost pro všechny občany.*“ Ve středu zájmu učitelského sboru je na prvním místě žák a jeho vzdělávání. Ve článku se statečně uvádí, že: „ *Právě proto se má bouzovská slavnost státi tichou a hřejivou národní poutí celého*

³²³ Kronika národní školy v Bouzově 1933-1945. Značka L5-7. NAD1451. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

³²⁴ Kronika školy v Kovářově 1932-1966. Označeno jako III. Uloženo: OÚ Bouzov

³²⁵ ŽENOŽIČKA, J. Německá okupace za II. světové války Moravičany-Loštice-Doubravice-Rádnice-Pavlov a okolí. Moravičany 2016. s. 16-19. V době citace nepublikováno, číslovaný strojopis (autor je amatérský historik a otec pisatele této rigorózní práce).

našeho českého pomezí tu na severu.“³²⁶ Ředitel Fintajsl byl velmi hudebně nadán a z jeho podnětu bylo založeno orchestrální sdružení a pěvecký kroužek. Po jeho nuceném odchodu tyto aktivity v roce 1941 zanikly. Dá se konstatovat, že řídicí učitelé na bouzovské škole byli zapálení nejen pro kulturu a práci ve veřejném životě, ale přímo se aktivně podíleli na zakládání zájmových kroužků a spolků.³²⁷ Právě pro tyto vybudované vazby se mohli zdát učitelé a jejich nadřízení nebezpečím pro fašisty a jejich přísluhovače. Působení těchto učitelů mohlo zasít semeno nenávisti a odporu vůči útlaku a útokům na český národ. Němci si byli této skutečnosti dobře vědomi, a proto se snažili tyto spolky, kroužky a zájmové organizace rozprášíť právě destabilizací tj. odstraněním vůdčích osobností.

Ilegální odboj se v lokalitách české a moravské kotliny rozvíjel v rozmezí roku 1939 až 1941. Nejfrekventovanější odbojovou skupinou byla Obrana národa, která dle posledních zjištění sdružovala více než 200 učitelů. Dále ji tvořila česká inteligence, důstojníci ve výslužbě a vojáci v záloze.³²⁸

Díky výhradně německé správě bouzovského mikroregionu začali občané vnímat represálie spojené s vytvářením nesvobody. Občané byli stíháni a zatýkáni za poslech zahraničního rozhlasu, protifašistické projevy, nedodržování dodávek v rámci hospodářské pomoci protektorátu a německému vojsku, načerno chovaný dobytek a napomáhání odbojovým organizacím, které se díky výhodné poloze obce v její blízkosti sdružovaly. Na základě těchto činů bylo mnoho bouzovských občanů zadrženo do koncentračních táborů, trestáno vězením a tvrdými výslechy. Mnozí z těchto občanů se již nikdy nevrátili. Zajímavá je výpověď pozdějšího kastelána na hradě Bouzově Františka Finsterleho, který si jako mladík sloužící na hradě vzpomíná, že jednoho dne ho zastavil na nádvoří zástupce správce hradu a v ruce nesl několik dopisů a řekl: „*Víte, co by bylo, kdybych to dal dál? Vidíte, jací jsou Češi.*“ Na to, co zástupce správce pronesl Finsterle nikdy nezapomněl. Mezi dopisy bylo i udání na jeho osobu. Zástupce dopisy roztrhal. Podobně spálil v krbu udání před svědkem i samotný správce hradu E. Ratz. Jak dokládají výpovědi očitých svědků, patřilo Bouzovsko k lokalitám, kde se sousedé udávali mezi sebou. Správce hradu E. Ratz nechal hned na počátku války přeložit ředitele měšťanské školy J. Fintajzla a

³²⁶ FINTAJSL, J. K slavnosti otevření nové školní budovy v Bouzově. Litovelský kraj, 25. 8. 1939. Roč. XVI, číslo 35. s. 1-2.

³²⁷ DOLANSKÝ, E. *Školy a učitelé na Bouzovsku*. [17. - 20. stol.]. In: Severní Morava. Sv. 1. Zábřeh: Vlastivěd. muzeum, 1957, s. 41-43.

³²⁸ Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939-1945: Sborník studií a vzpomínek. 1. vyd. Praha, 1978. s. 41-47

ředitele obecné školy L. Bendu. Spolu s Bendou musel odejít z Bouzova i učitel Chadima.³²⁹

Tento krok byl spojen s působením těchto učitelů jako funkcionářů v zájmových spolcích. Dá se předpokládat, že Ratz chtěl zajistit svému úřadu a obci na co nejdélnější dobu klid od lidí, kteří by dokázali ovládat vlastenecky smýšlející občany.

Zajímavý byl vztah mezi německou správou hradu a správou obce. Jak Trapl uvádí: „*E. Ratz zařídil, že jeho zplnomocněnec, musel být přijat za člena obecního představenstva a za jeho přítomnosti se muselo jednat dokonce německy.*“ I přestože dochází k stále větším intervencím německé správy, tak se lidé nezalekli a již v roce 1939 se objevily po obcích protinacistické letáky. Pachatele se nepodařilo vypátrat.³³⁰

Na počátku války lidé na Bouzově nakupují všechno zboží, na které mají volné finance. Tuší, že válka bude neméně bídná jako ta první. Uznávaným platidlem je říšská marka a koruna. Jako první byl symbolem nacismu a tím i Německa okrášlen hrad Bouzov a pak následně všechny úřední či veřejné budovy. Poštovní doručovatelé roznášeli po domácnostech červená kartonová kolečka s nápisem: „*Pamatuji. Pamatuji, že poslouchání zahraničního rozhlasu je zakázáno a trestá se kázníci nebo smrtí.*“ Tato opatření neměla tu správnou váhu a tak se přikročilo k povinnosti demontáže elektronického zařízení pro příjem krátkých vln. Nicméně občané tato zařízení brzy nahradili ilegálními novými prvky umožňujícími příjem zahraničního rozhlasu. V listopadu roku 1941 se musely zapečetit všechny kroniky a odeslat je na okresní sběrné místo. Učitelé na Bouzově si nerozuměli se správcem hradu Emilem Ratzem. Přímo se uvádí, že se mu z dálky vyhýbali. Na Bouzově byli občané velmi liknaví při vyvěšování fašistických symbolů v době slavení svátků Německé říše. Tento stav se projevoval tím, že nejdříve byly vyvěšeny symboly na hradě a s odstupem času i na ostatních budovách. Správce hradu si z toho vyhodnotil, že bouzovští obyvatelé nejsou zapálení pro myšlenky říše, což vyhodnotil zcela správně. Kronikář považuje všechny správce hradu za lidi se značnou nenávisť k Čechům. V roce 1943 jsou prováděny prohlídky bouzovských sklepů a na vhodně vytipovaných sklepeních muselo být provedeno označení LSR (Luftschutzraum, česky: protiletectký kryt). Nad Bouzovem přelétaly bombardovací svazy. V době války nebylo nad obcí a jejím okolím zaznamenáno leteckých soubojů či bombardování. V témže

³²⁹ ŽENOŽIČKA, J. *Bouzovsko a okolí za německé okupace v době II. světové války*. Bouzov, 2013, 162 s. Potvrzeno v: TRAPL, M. a kolektiv. *Bouzov minulost a současnost hradu, obce a JZD "Mír"*. 1. vyd. Praha: TEPS, 1990, s. 55. ISBN 80-7065-013-3.

³³⁰ TRAPL, M. a kolektiv. *Bouzov minulost a současnost hradu, obce a JZD "Mír"*. 1. vyd. Praha: TEPS, 1990, s. 55. ISBN 80-7065-013-3.

roce dochází ke zrušení feriálních dnů. Toto nařízení se vztahovalo zejména ke dnům oslavujícím státní svátky Československé republiky. V roce 1944 přijely do Bouzova na prázdniny německé děti a děti českých zaprodanců. Byly ubytovány v místní škole. Jejich chování bylo nadřazené k místnímu obyvatelstvu. Značně znečistily školní budovu. Jako vchod do tříd, kde byly ubytovány, používaly přízemní okna školy. Za toto chování je nebylo možné potrestat a ani vedoucí těchto dětí nepovažovali za nutné se někomu zodpovídat. Německá mládež může všechno. Tyto děti k nám přijely převážně z Litovelska. Na výzvu obce k směřovanou k litovelské škole musely přece jen nakonec školu uklidit. Již nikdy pak nedala obec souhlas s umístěním těchto dětí na Bouzově v době prázdnin. V roce 1945 je docházka do školy narušena nedostatkem paliva a i vývoj na frontě naznačoval obrat. Žáci si chodili jedenkrát za týden pro samostatná cvičení a ty potom následně odevzdávali.³³¹

Necenzurované informace jsou k dispozici zejména v kronice měšťanské školy na Bouzově. Měšťanská škola na Bouzově opětovně dostává přípisy k nedostatečné revizi a likvidaci školních učebnic, map, obrazů a dalších výukových materiálů. Aby škola mohla nové učebnice nakupovat, musela si vytvořit finanční zdroje. Jedním z těchto zdrojů bylo pořádání divadelních vystoupení pod režijním dohledem učitele V. Kohoutka. Pokud měly být žákům předávány nějaké informace, muselo se takto dít prostřednictvím veřejného školního rozhlasu. Žákům byla k dispozici několik týdnů v roce 1940 i polévková akce, kdy žáci dostávali k jídlu od školy polévky. Tyto akce navštěvovali i žáci z obecné školy. Kdo neměl o tuto akci zájem, tak se jí nemusel účastnit. Na některých školách v roce 1941 v okrese Litovel docházelo ze strachu před nedodržením revizí učebnic k tomu, že školy zapečetily učebnice všechny. Výsledek byl ale opačný. Úřady považovaly tyto kroky ze strany vedení školy za sabotáž. V rámci povinných kurzů němčiny se mimo učitele přihlašovali a účastnili i státní úředníci, pošťáci, četníci a živnostníci. Od února 1943 po manifestačním proslovu ministra Moravce v Praze jsou pro totální nasazení v Říši určeni školníci. Z Bouzova byl totálně nasazen Jaroslav Nejezchleba, který se vrátil zpět domů až v květnu 1945. Jeho pozici školníka zastávala jeho žena. Protože se v rámci středních škol stále snižoval počet žáků na třídu, byli na nástup k nuceným pracím určeni i výpomocní

³³¹ Pamětní kniha městečka Bouzova 1924-1950. Značka č. L1-62. NAD1260. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci. **Feriální den:** „Den v týdnu, na který připadá slavnost mimo neděle.“ (ABZ slovník. Feriální den [online]. 2005-2018 [cit. 2018-07-16]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/ferie> a na jiném místě: **Férie:** „(...) ve školském a studentském životě prázdniny, podle dies feriae, u Římanů dny svátků.“ (PROCHÁZKA, V. ed. a PROCHÁZKA, V. ed. Příruční slovník naučný. Pojem: ferie. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962-1967. Díl 1, s. 714).

učitelé. Tito většinou odchází pracovat do firem vyrábějící materiál pro vojenský průmysl. Protože se nařízením ministerstva stále snižovaly počty žáků, byli tak i přijímáni jen někteří uchazeči. V místních rodinách vedl tento stav k získání přesvědčení o probíhajících protekcích při jejich výběru. Ve školním roce 1943/44 dochází k zásadní germanizační snaze ministerstva školství. Absolventi školy měli okamžitě nastoupit na nucené práce v říši a to i z toho důvodu, že jsou velmi dobře vybaveni znalostí německého jazyka a tím tedy získaly ty nejlepší předpoklady pro tuto práci.

Na základě výběru lokality Bouzova ministerstvem školství se stala bouzovská škola tzv. Pokusnou školou. Byla považována za školu venkovského typu v pohraničí. Hlavním smyslem pokusných škol byl určitý odnárodňovací systém. Žáci zde měli větší počet hodin němčiny a učivo bylo směřováno k podpoře nadřazenosti německého národa. Takovéto školy byly vícekrát v roce navštěvovány inspekcemi a to jak okresními tak ministerskými z Brna. Kronikář (ředitel Švec) uvádí: „ *Pokusná škola byla strašným trestem pro učitele i žáky.*“ Zajímavý je i v kronice zveřejněný rozhovor mezi zemským školním inspektorem Františkem Šadou a ředitelem měšťanské školy Švecem. Ředitel Švec říká: „ (...) *že škola způsobila učitelstvu mnoho nepříjemností, lidé, by nás podezřívali, že spolupracujeme s Němci.*“ Na to odpovídá zkroušeně inspektor: „ *Já za to také nemohu, to udělali v ministerstvu. Já jsem se tomu bránil, ale marně.*“ V roce 1943 dochází při oceňování dvou nejlepších žáků k velmi odvážnému počínu. Ředitel školy předává žákům za výborné studijní výsledky a svědomitý přístup k učivu knihu B. Němcové s názvem Babička. Bouzovská měšťanská škola patřila od roku 1944 mezi nejlepší školy tohoto druhu na okrese a měla i velmi dobrý zvuk v úřednických kruzích. Protože bylo zakázáno na škole vyučovat český dějepis a vlastivědu, zavedl ředitel Švec ranní předčítání pověstí z okolí Bouzova a později i příběhů prezentovaných žáky pomocí rozhlasu. V květnu 1945 je vesnice Bouzov svědkem útěku různých částí německých vojsk. Vojáci se vždy ubytovali ve škole, zde se opevnili a ráno zase odjeli. Jakmile se již blížila Rudá armáda krajem, dostaly za úkol Němky z Bouzova školu uklidit a vyčistit. Příchozí osvoboditelé byli vítáni dětmi, ženami a muži ve špalíru. I Rusové se ubytovali v místní školní budově, ale po nich už úklid obstarali české ženy. V kronice se neuvádí žádné perzekuce německých rodin, ať už smíšených či čistokrevných.³³²

V podolské školní kronice se uvádí, že ve školním roce 1941-42 dostávají žáci velmi často domácí úkoly, protože se učí nepravidelně. Na ruské frontě se začíná odehrávat

³³² Školní kronika měšťanky v Bouzově 1938-1947. Značka č. L5-8. NAD1452. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

obrat proti vítězícím německým vojskům. Německo utrpělo značné ztráty. Roste nevraživost mezi německými procházejícími žáky a českými žáky. Dochází k útokům, které mnohdy řeší i gestapo. Kronikář uvádí, že v německých školách bylo na Moravě a v Čechách vše povoleno a uznáváno. Na vzdělávání českých dětí neberou Němci ohled. V roce 1943 dochází k další likvidaci a cenzuře českých knih. Rodiče však nakupují některé knihy s vlasteneckou tematikou v Lošticích u takto smýšlejících knihkupců. Rok 1944 je ve znamení přípravě civilního obyvatelstva na letecké útoky. Je rozšířen školní sklep a žáci každý týden nacvičují ústup do tohoto krytu. Učitelé jsou v této době povinni plnit úřední funkce na místních úřadech. Jejich činnost je směřována do: „ (...) vyřizování německých přípisů, rozdělování potravinových lístků, zpracovávání různých statistik hospodářského rámce.“ Školní správce měl za svoji povinnost vést obecní knihovnu. Správce nikdy nedoporučil či nepůjčil knihu s proněmeckou tematikou.³³³

V Pamětní knize obce Svojanova se uvádí, že učitelé a četníci byli dobrými Čechy. Řídící učitel Švec a velitel četnické stanice Šváb se snažili včas informovat občany o možném nebezpečí a to i konkrétní osoby, které byly ohroženy zatýkáním či odsunem do říše. V této době se začalo s výběrem částí objektů obce pro účely ochranných krytů. Nejlépe vyhovovaly sklepy, které byly odděleny od obydlí. Po nástupu protektorátu a příchodu německých vojáků dochází k drancování – vykupování českých obchodů. Marka byla silným platidlem a Němci nakoupené zboží odesílali domů pro přilepšení rodinám.³³⁴

V období války se stal úzkoprofilovým materiálem i papír. V roce 1941 školy zavádějí pro I. až III. ročník obecných škol břídlíkové tabulky na psaní a kreslení. Od roku 1942 se vyjímá z předmětu vlastivědy informace o dějinách. Vyřazené závadné knihy a tiskoviny byly odváženy do papíren, kde dochází k jejich recyklaci. V témže roce je zavedeno školní preventivní lékařství. Žáci absolvují dvakrát ročně prohlídku chrupu. Po atentátu na R. Heydricha se musí všichni učitelé v době konání pohřbu lokálně zúčastnit pietní akce v Litovli a i jiných městech protektorátu. V září roku 1943 byli všichni žáci podrobeni rentgenovému vyšetření. V Lošticích se také pro blízké školy pořádaly na místním koupališti plavecké kurzy. Do výuky se také zavádí náprava řeči. Tento prvek ve vzdělávání je velmi úspěšný. V Obectově je v dubnu 1945 gestapem zatčen řídící učitel Jan Vrba a je odvezen k výslechu a věznění do Konice. Zde byl odsouzen k trestu smrti zřejmě za práci v odboji. Z vyšších míst však došlo k vydání rozkazu o jeho přemístění do

³³³ Kronika národní školy v Podolí u Bouzova. Inv.č. XVII./7. Uloženo na OÚ v Bouzově, s. 179-183

³³⁴ ZAHÁLKA, A. Pamětní kniha obce Svojanova. Svojanov (zahájení vedení knihy 1924). Soukromý archiv Jiřího Ženožičky (kopie), s. 46-50.

Olomouce, kde jeho protokoly záhadně zmizely a učitel Vrba byl propuštěn jako neznámá osoba. Po válce 27. 5. je učitel Vrba zařazen do armády, kde plní vojenskou službu. Po svém návratu vykonává nadále učitelskou praxi.³³⁵

Vyšetření rentgenem zřejmě souviselo se stanovením diagnózy tuberkulózy, která se v této době začala šířit. Na některých školách se vyšetření podrobili i učitelé. Někdy se v literatuře uvádí i záměr fašistů provádět na základě těchto vyšetření řízenou selekci mládeže. Dle mého názoru se jednalo skutečně o preventivní vyšetření s ohledem na zavedené školní lékařství.

K osobě učitele Vrby se nepodařilo zjistit žádné konkrétní vysvětlení jeho záhadného propuštění z olomouckého gestapa ani jeho brzké povolání do formující se československé armády.

V kozovské kronice se uvádí, že v roce 1939 se s ohledem na zákaz sdružování ruší schůzky rodičovského sdružení. V zápise z roku 1941 se dále uvádí, že učitelé učí němčinu pouze tak, aby se neřeklo a byla splněna nařízení. Učitelé jsou prověřováni ze znalostí německého jazyka. Při další vlně likvidace českých knih s vlasteneckou tematikou jsou některé knihy ukryvány a tak dochází k jejich záchraně. V témže roce jsou obcházeny v obci domy a úřední budovy. Jsou vytipovávány objekty a jejich podsklepení k využití jako kryt. Tyto objekty jsou pak vybaveny ručními stříkačkami, pískem a hasebním nářadím. Občané k tomu přistupují zodpovědně. Nikdo neví, zda kryty nebudou potřeba použít i z důvodu ochrany před Němci, pokud válku prohrájí.³³⁶

Jediným tolerovaným spolkem v obcích patřících k Bouzovu byli hasiči. Sborny hasičů byly jedinou rychlou a vždy přítomnou organizací, která dokázala vzdorovat nebezpečným požárům. Na Bouzově jsou v roce 1941 zakázány zájmové organizace Sokol a Orel. V témže roce dochází k prvnímu rozsáhlému zatýkání gestapem. Gestapáci spolu s policií prováděli hon na učitele Františka Kruše, který pocházel z Moravičan a skrýval se nějakou dobu i v oblasti Bouzovska. Učitel Kruš byl významným členem sokolského odboje, který se později přerodil v organizaci Jindra. František Kruš byl nejvýznamnějším představitelem hnutí „Obrana národa“. V této organizaci pracoval i javoříčský řídicí učitel Josef Pecina. Dalším spolupracujícím učitelem v tomto odboji byl i Jan Vachutka, který pocházel také z blízkých Moravičan a mimo spolupráci s organizací Jindra byl i spoluzakladatelem partyzánské skupiny majora Petráše. Jan Vachutka byl v roce 1944

³³⁵ Kronika obecné školy v Obectově. Značka č. L5-50. NAD 1494. Nečíslováno. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

³³⁶ Kronika školy v Kozově 1925-1958. Značka č. L5-24. NAD 1468. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

zatčen a válku přežil díky osvobození Američany na konci války. Učitel František Kruš byl v roce 1944 zastřelen na útěku a po válce byl v roce 1946 in memoriam vyznamenán prezidentem republiky Československým válečným křížem. Na základě perzekucí spojených s osobou F. Kruše byli zatčeni učitel V. Kohoutek; učitelka Anna Drbalová; učitelka z mateřské školky M. Trpíková a mnoho dalších občanů.³³⁷

Učitel Vladimír Kohoutek vyučoval jako odborný učitel v Bouzově na měšťanské škole. Po vypuknutí války byl učitel Kohoutek intervenován ve fašistických vězeních a svoji životní pouť zakončil v roce 1942 v koncentračním táboře v Mauthausenu. Jako příčina smrti se uvádí naprosté fyzické a duševní vyčerpání.³³⁸

Od října 1941 dochází zatýkáním k destabilizaci v té době již ilegálního sokolského hnutí na Bouzově. Zatčen je náčelník sokola M. Hořčíčka a F. Pišťák, oba učitelé. V prosinci pak již zmiňovaný V. Kohoutek. Jak Hořčíčka, tak Kohoutek byli členy hnutí Obrana národa a Jindra. Výše zmiňovaný F. Kruš byl učitelem obecné školy v Moravičanech, vzdělavatel sokolské jednoty a člen výboru Sokolské župy v Litovli.³³⁹

Hvozdečský kronikář a správce místní školy Oldřich Šišma byl zatčen gestapem za podezření z napomáhání Františku Krušovi. Byla u něho provedena domovní prohlídka a zničen či zabaven materiál k psaní kronik. Tímto materiálem byly i autentické fotografie. Ačkoliv se u něj nenašel žádný kompromitující materiál a nebyl usvědčen z napomáhání odboji, byl stejně vězněn.³⁴⁰

Během své badatelské činnosti jsem narazil na osobnost Jindřicha Křivánka. Podotýkám, že tento badatelský nález je velmi důležitý, protože přímo doplňuje v součtu rodáků Bouzova zabitých za druhé světové války právě tohoto člověka. Cesta k získání informací o J. Křivánkovi nebyla jednoduchá, protože jsem zjistil rozpor v místě narození a tím bylo složité vysledovat další informace o jeho osobě a potvrdit tento stav další materií právě s ohledem na využitelnost informace pro státní správu.

J. Křivánek je rodákem z Dolů u Bouzova a ne, jak bylo uváděno v některých zdrojích z Bouzova což, je prokázáno i v matrice. J. Křivánek se narodil 25. 9. 1888 na Dolech v rodině výměnkáře a za kmotra mu byl příznačně mlynář z Dolů.³⁴¹ Křivánek

³³⁷ ŽENOŽIČKA, J. *Bouzovsko a okolí za německé okupace v době II. světové války*. Bouzov, 2013, 162 s.

³³⁸ HAMPL, A. Vzpomínka na učitele Vladimíra Kohoutka. *Bouzovské noviny*. Bouzov: Periodický tisk územního samosprávného celku Bouzov, 2018, (č. 2), nečíslováno.

³³⁹ ŽENOŽIČKA, J. Německá okupace za II. světové války Moravičany-Loštice-Doubravice-Rádnice-Pavlov a okolí. *Moravičany 2016*, s. 34. V době citace nepublikováno, číslováný strojepis (autor je amatérský historik a otec pisatele této rigorózní práce).

³⁴⁰ Hvozdečko 2008. Bylo vydáno u příležitosti sjezdu rodáků a oslav 120 výročí založení SDH Hvozdečko. 2008, s. 3-10

³⁴¹ Rodní a křestní kniha Bouzov: Rok 1888 - Jindřich Křivánek. Bouzov. s. 7.

bojoval již za první světové války v Rusku. Po návratu z fronty vstupuje do policejního sboru a díky přeložení se ocitá na jižní Moravě. J. Křivánek v roce 1919 opouští policejní službu a to z důvodu sňatku s dcerou mlynáře Jikla, který působil na mlýně v údolí řeky Rohravy nedaleko Moravan u Brna. Zde dochází k jeho aktivní činnosti pro české školství, kdy se v téměř čistě německém prostředí obce Želešice snaží s českou menšinou založit českou školu.³⁴² Jak je uvedeno v historii školy v Želešicích, tak od roku 1918 dochází díky vzniku samostatného Československa k uvolnění napětí mezi českou menšinou a německou většinou. Začínají se objevovat snahy o vytvoření první české školy na tomto území obce. Jakmile Němci zjistili, že snahy o zřízení české školy nabírají jasných forem a že cíl se podaří prosadit, začali vytvářet na občany a vedoucí orgány samosprávy nátlak pro zastavení těchto kroků. I přes kladené překážky byla škola 8. září 1935 slavnostně otevřena, aby následně 13. března roku 1939 byla násilně devastována zfanatizovaným německým obyvatelstvem. Učitelé byli lynčováni a mnozí i vyslýcháni na gestapu. Škola byla zabráná pro potřeby říše. A právě jedním z členů menšinových agitátorů pro vznik české školy v této oblasti byl i J. Křivánek.³⁴³ Po vyhlášení protektorátu vstupuje do odboje a snaží se pomáhat českým vlastencům zásobováním moukou. Přímým odbojovým útokem J. Křivánka proti nacistům je obohacování otrub pro vojenské německé koně rozemletými nepálenými cihlami. Gestapo díky hospodářské kontrole tyto útoky zachytí a Jindřicha Křivánka zatýká. Z brněnského gestapa je intervenován do koncentračního tábora v Mauthausenu, kde je ve věku 54 let umučen.³⁴⁴ Petrželka ještě upřesňuje a potvrzuje získané informace o J. Křivánkovi, když dokládá: „(...) *Josef Jokl provdal svoji dceru Marii v roce 1919 za Jindřicha Křivánka. Ten provozoval řemeslo mlynářské až do roku 1942, kdy ho zatklo gestapo a poslalo do koncentráku v Mauthausenu, kde v témže roce zemřel.*“ K doplnění koláže o tomto rodě ještě uvádí, že mlýn převzal jeho syn Jindřich, který přežil válku a v roce 1950 byl zatčen příslušníky StB a odsouzen za velezradu.³⁴⁵

Další zatýkání na Bouzovsku probíhá na základě tzv. Fialova případu. Josef Fiala žil v Pavlově u Loštic, vyučil se automechanikem. Protože nevedl pořádaný život, tak byl

³⁴² HORČICA, L. Zemřeli pro vlast: občané okresu Brno-venkov padlí, popravení a umučení v letech 1939-1945. Křivánek Jindřich. Brno: V nakl. Šimon Ryšavý vydal OV-ČSBS Brno-venkov, 2014, s. 189-190. Brněnský legionář. ISBN 978-80-7354-131-6.

³⁴³ KADLČÍKOVÁ, D. Historie školy. www.skolazelesice.cz [online]. Želešice [cit. 2018-05-13]. Dostupné z: http://skolazelesice.cz/?page_id=304

³⁴⁴ HORČICA, L. Zemřeli pro vlast: občané okresu Brno-venkov padlí, popravení a umučení v letech 1939-1945. Křivánek Jindřich. Brno: V nakl. Šimon Ryšavý vydal OV-ČSBS Brno-venkov, 2014, s. 189-190. Brněnský legionář. ISBN 978-80-7354-131-6.

³⁴⁵ PETRŽELKA, A. ÚDOLÍ BOBRAVY – VODNÍ MLÝNY 5: NOVÝ MLÝN. *Radostníček zpravodaj Obce Radostice*. Radostice, 2015, 2015(červenec), nečíslováno.

již za první republiky trestně stíhán za krádeže. Po jeho nasazení na nucené práce odtud utíká a je dopaden a vězněn na Pankráci, odkud opět utíká. Gestapo na něj vydává zatykač jako nebezpečnou osobu říši. Takto se postupně Fiala ocitá na útěku v oblasti Bouzova. Lidé mu pomáhají a skrývají, protože ho znají a protože projevuje snahu zapojit se do odboje. Bohužel po jeho zatčení dochází k největšímu zatýkání lidí na Bouzovsku v historii druhé světové války. Fiala je vězněn a vyslýchán. Gestapu předává kontakty na konkrétní lidi, kteří mu pomáhali. Ovšem ani tato spolupráce mu život nezachrání a je v roce 1944 sťat gilotinou v Breslau. Díky jeho informacím byl mezi zatčenými učitel Kaděra z Kozova, učitel Šišma z Hvozdečka a učitelský pár Kouřilových z Bouzova.³⁴⁶ Učitelka Kouřilová byla zatčena na základě Fialova procesu za to, že šila pro Fialu oděv a škrabošku. O této činnosti si Fiala zřejmě provedl záznam do svého deníku a ten pak následně zabavilo gestapo při jeho zatýkání.³⁴⁷

Samotné rodině Josefa Fialy se nic nestalo na základě osobní intervence hraběnky Ireny Dubské ze žádlovického zámku. Obec Žádlovice je od obce Bouzov vzdálená přibližně 6 kilometrů. Tato hraběcí rodina se velmi blízce znala s Karlem Hermanem Frankem, který v protektorátě zastával funkci velitele policie a byl současně sekretářem říšského protektora. Rodina hrabat Dubských také udržovala úzké styky s Konradem Ernstem Eduardem Henleinem vrchním představitelem Sudetoněmecké strany.³⁴⁸

Na Bouzovsku dochází k zaznamenání přímých zatýkacích akcí také v rámci parašutistické akce Anthropoid v roce 1942. Ačkoliv se akce Anthropoid uskutečnila v Praze, tak byly do centra zájmu vtaženy náboženské složky celé České pravoslavné církve. V blízkosti Bouzova se nachází obec Střemeníčko, kde došlo k zatýkání církevních představitelů a to v takovém rozsahu, že se do vězení v olomouckém „garňáku“ dostává i kostelník chrámu sv. Václava ve Střemeníčku Josef Mlčoch. Při jeho odsunu z Olomouce do Berlína na nucené práce ve firmě Siemens se pokusí Mlčoch zachránit vyskočením z vlaku. Při tomto výskoku je zachycen betonovým sloupem a usmrčen. Ze strachu před perzekucemi se pohřbu na Bouzově účastní jen nejbližší členové rodiny.³⁴⁹ Je zajímavé, že v bezprostřední lokalitě obcí Javoříčka a Střemeníčka dochází k vzniku silného partyzánského hnutí, které je nakonec příčinou tragédie vypálení obce Javoříčka.

³⁴⁶ ŽENOŽIČKA, J. *Bouzovsko a okolí za německé okupace v době II. světové války*. Bouzov, 2013, 162 s.

³⁴⁷ ŽENOŽIČKA, J. *Německá okupace za II. světové války Moravičany-Loštice-Doubravice-Rádnice-Pavlov a okolí*. Moravičany 2016, s. 34. V době citace nepublikováno, číslování strojopis (autor je amatérský historik a otec pisatele této rigorózní práce).

³⁴⁸ ŽENOŽIČKA, J. *Bouzovsko a okolí za německé okupace v době II. světové války*. Bouzov, 2013, 162 s.

³⁴⁹ JINDRA, M. Spravedliví musí trpět: Dopady operace Anthropoid, zejména na moravskou část České pravoslavné eparchie. Paměti a dějiny [online]. 1402, 25-36 [cit. 2018-04-10].

Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1402/025-036.pdf><https://www.ustrcr.cz>

V roce 1944 dochází k dalšímu zatýkání, ale již zřejmě spojenému s rozkrytím členů ilegální organizace s názvem „Připravený revoluční národní výbor“, který působil v oblasti Olomouce, Litovle až Zábřehu. V Bouzově byli zatčeni učitel J. Kobza a J. Klimeš. S odstupem času je možné vystopovat také napojení na řídicího učitele J. Pecinu z Javoříčka. Tento učitel však nebyl ve spojení s touto organizací odhalen.³⁵⁰

Němci na základě dlouhodobého sledování odboje v lokalitě Javoříčka a okolí čekali na záminku pro spáchání činu, který je v historiích válek považován za nejbystaliější a nejkrutější. Dne 5. května 1945 došlo k vypálení obce Javoříčko německým hrdlořezným Lüdemannovým komandem. Byli zde zastřeleni všichni muži starší 15 let. Jedním z otřesných svědectví je, jakým způsobem byl zavražděn řídicí učitel Pecina. Učitel Pecina musel nejdříve přihlížet, jak fašisti zabíjejí jeho syna a potom byl zastřelen i on sám.³⁵¹

Učitel Pecina se tedy konce války nedožil. Velkým paradoxem tohoto příběhu je, že řídicí učitel Pecina byl aktivním členem odboje a to v různých oddílech. Svůj život položil ne jako odhalený odbojář, ale jako spořádaný občan obce Javoříčka.

V průběhu poprav byla postupně celá obec zapálena. Běsnění německých zrud jako hořký pomník ušla kaple a místní škola, která nebyla vypálena. Paradoxně zůstaly stát dva symboly a to symbol víry a symbol vzdělání, které se snažil Hitler v porobených národech potlačit.³⁵²

Ačkoliv se zdá, že konfrontace mezi partyzány a fašisty je na spadnutí a sídlo fašistů na hradě Bouzově vybízelo k útoku, nikdy k tomuto napadení nedošlo. Důvodem může být i skutečnost, že partyzáni a tím i místní odboj měli vytvořený výborný informační kanál přes zaměstnance hradu, díky kterému se dostatečně dlouho dopředu dozvěděli o chystaných akcích a postupu proti civilnímu obyvatelstvu. Partyzáni se také možná báli zesíleného následného útoku, což by destabilizovala hnutí odporu v celém regionu Mohelnice, Litovle a Konice.

Na konci války 8. května 1945 přes Bouzov táhnou ustupující německé jednotky. Jedna z těchto jednotek se opevňuje v nové budově měšťanské školy. Jsou zde rozestaveny minomety a jednotky se připravují na boj. Nikdo neví proč, ale ráno německé jednotky bez boje odjíždí a v 11:00 hod. vstupují do Bouzova osvobozené jednotky Rudé

³⁵⁰ TRAPL, M. a kolektiv. *Bouzov minulost a současnost hradu, obce a JZD "Mír"*. 1. vyd. Praha: TEPS, 1990, s. 56. ISBN 80-7065-013-3.

³⁵¹ ŽENOŽIČKA, J. Německá okupace za II. světové války Moravičany-Loštice-Doubravice-Rádnice-Pavlov a okolí. Moravičany 2016, s. 72. V době citace nepublikováno, číslovaný strojopis (autor je amatérský historik a otec pisatele této rigorózní práce).

³⁵² ŽENOŽIČKA, J. *Bouzovsko a okolí za německé okupace v době II. světové války*. Bouzov, 2013, 162 s.

armády. Ves a její okolí si oddechly. Pokud by došlo k bojům, zřejmě by byla vesnice zpustošena a zničena, každopádně by byla v troskách nová budova školy.³⁵³ V květnu roku 1945 se již vůbec neučí. Přes naše vsi odcházejí německé jednotky a jim v patách proudí Rudá armáda. Učitelé v Podolí organizují sbírku na podporu znovuoživení vypáleného Javoříčka.³⁵⁴

2.3.5 Vzpomínky na válečná léta 1939-1945

Pojem orální historie nejlépe vystihuje věta: „*Je to zalidňování dějin, uvedl historik. Když jsme se na hodinách dějepisu učili kdy, kde a co se stalo, moc jsme nevěděli, jak o těchto událostech přemýšlejí ti, kteří je přímo prožívají.*“³⁵⁵ Orální historie je databází prožitků a konkrétních zkušeností jednotlivých osob. Ne vždy se výpovědi setkávají, ale i tak je zde možné vyzorovat určité krajové odlišnosti, vlivy třídních vrstev či vnímání prožitků. Historik neprůměruje výsledek, ale pracuje s konkrétním názorem a hledá souvislost i v rámci makro-historie. Ačkoliv je považována orální historie za poměrně mladou vědu v oblasti historického bádání tak: „*Už Kosmas ve své kronice odděluje viděné od slyšeného.*“ Také prof. Miroslav Vaněk uvádí: „*Orální historie je stará jako lidstvo samo. První příběhy byly vyprávěné a přežily dlouhé roky. Psané příběhy se připojily mnohem později.*“ Na jiném místě konstatuje, že orální historie napomáhá se orientovat v přehřsí informací.³⁵⁶

Ve svých vzpomínkách píše Břetislav Nakládál o prožití války v Olomouci, která je regionálním centrem a od Bouzova je vzdálená přibližně 40 km. On sám píše, že když byl malý, tak rozdíl mezi německými a českými dětmi téměř nevnímál. Každá národnost měla své školy a školky. Přímó píše: „*Vůbec jsme s nimi nepřišli do styku*“. Zajímavý byl jeho první kontakt s válkou. Bylo to přesně první den, když vstoupil do obecné školy 1. září 1939. Při návratu ze školy jej překvapil silný hluk, a když zvedl hlavu, tak nad ním přelétaly německé bombardéry mířící na Polsko či Vídeň. Od tatínka se dozvěděl, že válka právě začala. Rodina pravidelně na polských stanicích poslouchala válečné zprávy.

³⁵³ TRAPL, M. a kolektiv. *Bouzov minulost a současnost hradu, obce a JZD "Mír"*. 1. vyd. Praha: TEPS, 1990, s. 57-58. ISBN 80-7065-013-3.

³⁵⁴ Kronika národní školy v Podolí u Bouzova. Inv.č. XVII./7. Uloženo na OÚ v Bouzově, s. 179-183

³⁵⁵ VANĚK, M.; HŮLKOVÁ, E. Věda technika: Orální historie je zalidňování dějin, vysvětluje historik Miroslav Vaněk. *Český rozhlas* [online]. 6. 4. 2016 [cit. 2018-04-23]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/leonardo/dnes/_zprava/oralni-historie-je-zalidnovani-dejin-vysvetluje-historik-miroslav-vanek--1600917

³⁵⁶ KROBOVÁ, A. Civilizace: Ve sférách orální historie: Neustále nové otázky. *ČRo Plus* [online]. 14. 11. 2014 [cit. 2018-04-23]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/leonardo/historie/_zprava/1419721

Smutnou událostí, kterou vnímal v projevech svého tatínka, byl konec polského odporu. Ačkoliv měl malý Břetislav dobrou učitelku, přesto se psát a číst naučil od tatínka. Tuto informaci příkládám záměrně, protože sám chlapec uvádí, že právě četba byla pro něho radostí, kterou jim však Němci chtěli vzít. Přímou píše: „*Je zajímavé, jak byli Němci důslední v tom, abychom zapomněli, že existovalo nějaké Československo.*“ Píše, že jim vadilo i písmeno č ve zkratce pro českou korunu Kč. Označení K jako zkratka koruny Němcům nevadilo, protože v protektorátu se platilo korunami. Vedle knížek jim paní učitelka doporučovala číst a objednávat si dětské obrázkové časopisy. Později z jara roku 1941 zakázali Němci vydávat dětské časopisy a tak mládež přišla o inspiraci. Při vzpomínce na první protektorátní Vánoce píše, že v té době ještě bylo všeho poměrně dost a to i hraček. Problémy vznikaly zejména v zásobování uhlím. Z tohoto důvodu byly hned po Vánocích vyhlášeny uhelné prázdniny, což se žákům líbilo. Díky rodičovskému sdružení, které ve škole, kterou navštěvoval autor, dobře fungovalo, se rodiče rozhodli pod předtuchou blížícího se nedostatku zboží vybavit všechny děti šněrovacími botami, různými částmi oděvu a pro ty chudé celým oblekem. Později se pro děti i dospělé začali vyrábět celodřevěné dřeváky, dřeváky doplněné o svršek z plátna, či později s kombinací gumy ze starých pneumatik. Úsměvnou vzpomínku na silící nedostatek surovin uvádí autor v případě řídicího učitele ze školy od Mořice, který na svém oděvu začal nosit laty. Odtud také dostal přezdívku Lata. Očima žáka nám bylo možno nahlédnout i do třídy, kde, jak sám uvádí: „*Seděl jsem ve druhé lavici a z čelní zdi se na nás z obrazu zlověstně díval zleva Hitler a vpravo Hácha a uprostřed byl znak protektorátu, který se moc nelišil od dnešního znaku České republiky, až na to, že z něho byl vypuštěn znak Sleska.*“ Žákům také často měnili školy a ne vždy bylo jasné, proč byly zabrány ty původní, protože se kolem nich nic nedělo ani nebyl vidět žádný pohyb. Malý Břetislav také vzpomíná na okamžiky, kdy museli v době prázdnin vykonávat sběrovou činnost a také si všimli, že Němci odstranili ze všech domů mosazné kliky a nahradili je klikami bakelitovými. Po prázdninách jsou děti opět přeřazeny do jiné školy, kde se však potkávají s učitelem Hubem, který byl angažovaným Sokolem a dbal na to, aby děti zvládaly násobilku a správně četly i hovořily česky. Autor uvádí, jak skličující byly pro něj informace, které četl v novinách ve vztahu k popravám našich lidí. Od roku 1942 byli svěřeni novému učiteli Dostálovi, který ze strachu před nucenými pracemi děti za každý, byť drobný přestupek, krutě trestal rákoskou. Mezi jeho zvláštní činnosti patřila správa nástěnky zaměřené k propagandě německých úspěchů na frontě. Při zahájení výuky němčiny byli žáci kvapem vzdělávání a museli navštěvovat i doučování. Výběr žáků ke studiu byl určován jeho

sociálním původem. Učitel Dostál se po válce v roce 1958 stal školním inspektorem. Jaké to hořké prozření! Autor zde také uvádí, že se po Olomouci často mluvilo o partyzánech z oblasti Konicka. Uvádí, že krajina kolem Olomouce nebyla vhodná pro skrývání partyzánských oddílů a jejich bojové akce. V samotném závěru války roku 1945 už škola fungovala jen improvizovaně. Žáci si chodili občas pro úkoly a cvičení. Sám autor píše, že se ve škole nezkoušelo, nepřednášelo, jen diskutovalo a vyprávělo.³⁵⁷

Vzpomínky na druhou světovou válku prezentuje také Hubert Antes, který uvádí, že za protektorátu se například v dějepise učily převážně německé dějiny a stále bylo našim dětem zdůrazňováno, že německý národ je tím nejsilnějším a největším. Neustále se snažili, aby dosahovali nejlepších výsledků a byli nejlepší. Žáci byli neustále nuceni intenzivně studovat němčinu. Vyloženým postrachem českých žáčků byla německá učitelka němčiny, která utvrzovala správnou německou výuku s rákoskou v ruce. Protože žákům byla němčina protivná a často mluvili špatně německy tak: „(...) *ho tou rákoskou vždy polechtala.*“ Protivné bylo také kreslení různých německých obrázků a znaků. To byly, ale spíše drobné detaily, které podtrhovaly německou snahu o arijskou výchovu.³⁵⁸

Na počátku války si vzpomíná Bečvář, že velmi citlivě vnímali sociální rozdíly mezi žáky u nich na škole. Velmi dobře situovaní byli zejména žáci židovského původu, kteří brali dokonce chudé spolužáky na oběd. Velmi zajímavá je informace, že děti nevnímaly co se kolem nich děje se Židy. Najednou mezi nimi nebyli ve škole a oni nechápali proč. Bečvář také uvádí, jak se němečtí vojáci divili, že nemusí řešit žádné útoky na své pozice. Mysleli si, že budou muset Československo dobývat a zachraňovat německé utlačované obyvatele. Čeští chlupci se rádi chodili dívat na cvičení Hitlerjugend. Ubývalo vyučovací hodiny a také míst, kde k výuce mohlo docházet, tedy škol. Armáda stále více zabírala školy pro potřeby léčby raněných. České děti, které ovládaly němčinu, mohly také navštěvovat branná cvičení. Měly z toho různá privilegia jako například přednostní vstup do krytu, směly nosit plynové masky a podobně. Jednou se Bečvář nakazil při nácviu útěku do krytu žloutenkou. Když ho chtěl otec omluvit u branné organizace, tak mu bylo důrazně řečeno, že oni rozhodují, co bude s chlapcem a že nemá do toho co mluvit.³⁵⁹

³⁵⁷ NAKLÁDAL, B. *Vzpomínky na protektorát: klukovská léta v protektorátní Olomouci*. Olomouc: Poznání, 2016. 182 stran, 16 nečíslovaných stran obrazových příloh. ISBN 978-80-87419-52-6.

³⁵⁸ ANTES, H. *Paměť národa: Příběhy z pražských Horních Počernic* [online]. Post Bellum [cit. 2017-12-20]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/antes-hubert-1934-2076>

³⁵⁹ URACHOVIČOVÁ, E.; HALÁKOVÁ, V. *Paměť národa: Příběhy našich sousedů-Karel Bečvář* [online]. Post Bellum [cit. 2017-12-20]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/becvar-karel-1931-3667>

V době, kdy moc nad českou zemí přebírá protektorátní vláda, se objevují poslední vlastenecké snahy učitelů při výuce. Jak uvádí Bělohroubek, tak učitel Novotný je stihl naučit národní hymnu a například píseň „Ach synku, synku“. Se slzami v očích lituje, proč byl takový lajdák a nenaučil se více národních písní, když to pan učitel tolik chtěl. Bělohroubek ještě vzpomíná, že v době když musel navštěvovat německou školu, tak při oslavě Führerových narozenin všichni nastoupili před školu a hromadně hajlovali a přitom zpívali německou hymnu. Autor stál v pozoru a provokativně si notoval: „Ádo, Ádo, kams to zalez“.³⁶⁰

Milan Čapek žil v době druhé světové války v Jablonci nad Nisou, což bylo proněmecké území. Vzpomíná si na ponižování a útlak, kterého se mu a jeho rodině hojně dostávalo. Jako česká menšina museli navštěvovat německou školu s vymezenou třídou pro slovanské menšiny. Vyučoval je učitel Petříček, který si prostřednictvím rákosky vytvořil ve třídě nebyvalou autoritu a respekt. Když musel během výuky odejít něco zařídit, tak přišel na kontrolu německý ředitel a ten žasl, jak je možné, že je žactvo tak ukázněné bez přítomnosti vyučujícího. V německé třídě pokud učitel odešel, docházelo k značným výtržnostem, rvačkám a nekázní. Učitel Petříček nevnášel do výuky žádné válečné emoce ani nekomentoval či nepřednášel válečná témata či události. Měl zájem nás alespoň ve škole šetřit od propagandistických témat a sdělování válečných hrůz.³⁶¹

Jiřina Čechová si vzpomíná, jak v roce 1943 vítali školního inspektora ve třídě. Dopředu je pan učitel naučil jak zdravit zvednutou pravicí a stát v pozoru. Jako prvek vzdoru je ale nenaučil hajlovat. Když třída po příchodu pana inspektora stála v pozoru, tak do ní přišel žáček, který byl na záchodku. Pozvedl pravici a pronesl: „Pochválen buď pán Ježíš Kristus“. Z jejího vyprávění se nám nedochovala reakce, ale zřejmě vše proběhlo bez následků pro učitele i pro žáka. Ještě si vzpomíná, že Němci v roce 1944 ze školy udělali sklady a děti si chodily pro školní úkoly do hájovny. Maminka Jiřiny Čechové doma potají šila československou vlajku pro přivítání ruské armády.³⁶²

Úsporná opatření Německé armády ve svých vzpomínkách komentuje Kamila Čepaláková, která si vzpomíná, že: „*Němci nás vyžrali jako kobylinky.*“ Samotní němečtí vojáci neměli takový přísun potravin z Německa jako české obyvatelstvo, což autorku velmi překvapilo. Byli zřejmě odkázáni na to, co si dovolí vzít českému obyvatelstvu.

³⁶⁰ PORTEL, V. *Paměť národa: Příběhy 20. století-Rudolf Bělohoubek* [online]. Post Bellum [cit. 2017-12-20]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/belohoubek-rudolf-1933-447>

³⁶¹ ŠÍMA, J. *Paměť národa: Příběhy 20. století-Milan Čapek* [online]. Post Bellum [cit. 2017-12-20]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/capek-milan-1935-4313>

³⁶² DRDA, A. *Paměť národa: Paměť národa (ve spol. s ČT)-Jiřina Čechová* [online]. [cit. 2017-12-20]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/cechova-jirina-1937-4946>

Autorka si také vzpomíná, jak rádi s rodiči poslouchali na rádiu české hry a také na to, jakým způsobem dokázala její máma vyčarovat dobré jídlo z toho mála, co dostali a mnohdy i z té nekvalitní stravy. Nikdy si nevzpomíná, že by zažili nějaký citelný hlad. Vybavuje si, že v jejich městě žili Židé a najednou se ztratili. Nedokázala si to vysvětlit. Později, když se dozvěděla, co nacisti s Židy prováděli, se ptala sama sebe, zda se jim podařilo uprchnout či byli zavlčeni do koncentráků. Vypráví také o nerovném přidělování potravin, kdy na: „ (...) *Vánoce vyfasovala česká rodina jednu krabičku sardinek, německá rodina krabiček pět (...).*“³⁶³

Zajímavý je úryvek z vyprávění Zoe Klusákové/Svobodové. Autorka je dcerou prezidenta a generála Ludvíka Svobody. Vzpomínky začíná výčtem míst, kde se se svým tatínkem ocitla jeho rodina v rámci jeho vojenské profese. Říká, že byli taková mnohonárodnostní rodina. Vybavuje si, že měli doma pomocníci v domácnosti, která byla Němka. Velmi mě zaujala věta: „ (...) *nikdy jsme nebyli vychováni k národnostní nevraživosti.*“ Dále pak uvádí: „*My jsme se učili německy kvůli nim, oni česky, protože museli.*“ Podle jejích slov začala vnímat vliv Německa na náš národ v okamžiku, kdy se ve městě objevili henleinovci. Zajímavé je popsání už konkrétního válečného vlivu, kdy uvádí, že jednou jim učitel ve škole ukázal plynovou masku a na chodbách se objevili šipky směřující do krytu. Rodina se musela za války ukrývat. Otec odešel do odboje a její zatčený bratr zemřel v Mauthausenu. Po přečtení jejího motta člověk začíná přemýšlet o statečnosti a osobní zodpovědnosti: „*Nejtěžší bylo najít někoho, kdo by byl ochoten vzít nás do domu a nasadit tak svůj život.*“³⁶⁴

Další zpráva o životě žáka v prostoru města Brna přichází od Daruše Burdové. Tato žena žila v rodině úředníka v činžovním domě spolu s dětmi německých úředníků. Říká, že německé děti uměly velmi dobře česky a také české děti uměly velmi dobře německy. Pamatuje si, že po mnichovském diktátu se začaly radikálně projevat jak určité skupiny Němců, tak i skupiny Čechů, kteří s Němci sympatizovali a stávali se z nich oddaní nacisté. Když jednou některá ze spolužaček vyhodila ohryzek z okna školy, tak spadl na vlajku s hákovými kříži. Žena, která to venku uviděla, si šla do školy stěžovat, že žáci zneuctili německý znak. Naštěstí se nepodařilo najít viníka. Burdová také uvádí, že ačkoliv její otec tajně poslouchal pod dekou Londýn, tak jim bylo líto plošného vyhnání Němců

³⁶³ KASTNEROVÁ, A. *Paměť národa: Příběhy 20. století-Kamila Čepeláková* [online]. Post Bellum [cit. 2017-12-20]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/cepelakova-kamila-1931-2817>

³⁶⁴ RICHTER, J. *Paměť národa: Příběhy 20. století-Prof. Ing. Zoe Klusáková-Svobodová* [online]. Post Bellum, 25.2.2001 [cit. 2018-01-03]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/klusakova-svobodova-zoe-1925-949>

z Brna, protože mezi nimi bylo hodně Němců, kteří odsuzovali nacisty a dokonce pomáhali českým dětem s útekem do krytů. Jeden německý soused říkal, proč zůstane venku mimo kryt ve svém domě při kobercových náletech: „ (...) *já jsem Němec, vím, co Němci způsobili Čechům, zůstanu nahoře, dostane-li dům zásah, tak skončím tam.*“ V době, kdy se blížila spojenecká vojska k Brnu, nechali někteří Němci odvést své rodiny z Brna vlakem do Německa a sami zůstali ve svých domech. Nepozvedli však své zbraně proti těmto spojencům a očekávali konec války. Ve výpovědi také Burdová uvádí, že měla spoustu kamarádů mezi Židy a najednou se Židé ztratili. Byla překvapená, když svoji spolužačku uviděla v rozedraných šatech s označením hvězdou pracovat na opravě chodníku. Hlídal je tam Němec. Když na kamarádku promluvila, tak jí kamarádka řekla, ať okamžitě odejde nebo ji zatknou a skončí s nimi v lágru. Možná Burdové tímto zachránila život. Vzpomíná také na období, kdy skládala maturitu a píše, že z českých žáků jejich třídy mohl složit maturitu pouze jeden žák. Navíc bylo podmínkou složit všechny zkoušky v němčině. Měla štěstí, prospěla s vyznamenáním a jako jediná ve třídě odmaturovala.³⁶⁵

Marie Čechová vzpomíná na svá školní léta prožitá v Javoříčku. Obec se nachází v blízkosti obce Bouzova. Školní docházku absolvovala v javoříčské škole a do Bouzova docházela do měšťanky většinou pěšky. Vzpomíná si, že úkoly museli psát až večer při loučích či petrolejkách, protože jinak všichni čas trávili na poli a ve chlévě. I když nezaznamenala přímé informace o svých školních letech, tak uvádí velmi zajímavou informaci o tom, že mládež se toužila i za války bavit. V obci byly pořádány tajné tancovačky, kterých se účastnila i žena německého lesního správce paní Viktorová, kterou později popravili i s dětmi partyzáni a z tohoto popudu došlo k javorské tragédii – vypálení obce. Viktorová říkala : „ (...) *když se chtějí bít, ať se bijou, ale my chceme žít.*“³⁶⁶

Na dětství prožitá v Javoříčku také vzpomíná Jiří Zapletal, který byl jako desetileté dítě přímým svědkem javorské tragédie a smrti svého otce. Vypráví o tom, že některé děti vnímaly, že jejich rodiče byli zapojeni do odboje. V rodině Zapletalů se setkávali různí lidé jak z obce, tak i cizí a vedli se různé řeči o válce, které nechtěl táánek, aby syn slyšel. Pamatuje si na debaty jeho otce s řídícím učitelem Pecinou, který byl aktivním členem Obrany národa. V roce 1944 byl učitel Pecina krátce vězněn a vyslýchán. Později byl jako

³⁶⁵ DOLEŽAL, J.; KLÁSKOVÁ, R. *Příběhy 20. století: Vzpomínky zůstávají - Daruše Burgová* [online]. 10. 2. 2016 [cit. 2018-04-28].

Dostupné z: https://www.pribehy20stoleti.cz/pribehy/2016210_vzpominky-zustavaji/

³⁶⁶ LUCUK, V. *Paměť národa: Příběhy 20. století-Marie Čechová* [online]. Post Bellum, 8. 11. 2011 [cit. 2018-01-03]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/cechova-marie-1926-1560>

občan Javoříčka popraven. Jiří Zapletal ještě v nedávné době navštěvoval školy a vyprávěl o válce a tragické události v Javoříčku. Obával se neonacismu a hovořil proti němu.³⁶⁷

Z blízkého města Litovle k nám promlouvá vzpomínka na válečná léta Žofie Sýkorové. Děti ve válečných letech druhé světové války skutečně ve městech hladověly a živořily. Matky i s dětmi chodily prosit o jídlo po okolních vesnicích, sbíraly lesní plody a prodávaly je na tržištích. Žofie nikdy nezapomene na to, že hlad byl takový, že děti i ona sama omdlávaly ve škole. Shánění potravinových lístků bylo velmi složité a to, co za ně dostali, nestačilo.³⁶⁸

Josef Šimek si vybavuje, jak žáci sledovali v nedaleké obci Vranová Lhota rychlé stěhování měšťanské školy z Moravské Třebové i s učiteli. Odrazem tohoto vývoje pak bylo následné vypuknutí druhé světové války. V jeho rodině postupně ubývalo členů vlivem nuceného nasazení do Německa či odchodů sourozenců za prací či dalším vzděláváním. Úkoly většinou psal při petrolejce, ale i přes tento hendikep patřil k nejlepším žákům ve třídě.³⁶⁹

Na válečná léta strávená v obci Hvozd, která leží přibližně 15 km od obce Bouzova, vzpomíná Antonín Zapletal. Patřil mezi děti z velmi chudé rodiny. Již těsně před válkou jim sedláci dávali najevo, jak jsou pro ně méněcenní. Vše se ještě válkou zhoršilo. Aby si rodiny opatřily peníze, musely děti chodit do města prodávat lesní plody. A. Zapletal chodil prodávat borůvky až na vzdálenou Hanou. Taková trasa měřila přibližně 20 km tam a stejně zpátky. Aby byl jeho zisk větší, tak odkupoval za nižší cenu borůvky od ostatních dětí. Ve svých vzpomínkách také uvádí, jak v blízkosti obce probíhala vojenská cvičení v roce 1937 a jak byli hrdí na to, jakou mají výborně vycvičenou armádu pro obranu republiky.³⁷⁰

Závěrečné shrnutí

Druhá světová válka se nesla podobně jako ta první v duchu germanizace našeho státu a vymítání všeho, co našemu národu může být jen trochu připomínat jeho slovanskou historii. Němci se od počátku snaží chovat jako páni situace, mají obrovské znalosti

³⁶⁷ LUCUK, V. *Příběhy 20. století-Jiří Zapletal* [online]. Post Bellum, 31. 10. 2011 [cit. 2018-01-03]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/zapletal-jiri-1934-1555>

³⁶⁸ PALIVODOVÁ, Eva. *Příběhy našich sousedů s podporou grantu z Islandu, Lichtenštejnska a Norska v rámci EHP fondů - Žofie Sýkorová* [online]. 8. 12. 2015 [cit. 2018-01-03]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/sykorova-zofie-1930-4047>

³⁶⁹ LUCUK, V. *Příběhy 20. století-Josef Šimek* [online]. Post Bellum, 11. 5. 2017 [cit. 2018-01-03]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/simek-josef-1930-5206>

³⁷⁰ LUCUK, V. *Příběhy 20. století-Antonín Zapletal* [online]. Post Bellum, 11. 5. 2017 [cit. 2018-01-03]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/zapletal-antonin-1923-1844>

místních poměrů. Mají vyzkoušené postupy a systémy pro zvládnutí nepokojů a způsoby, jak jim předcházet. Přísná byrokracie již v tu dobu eviduje a izoluje politické špičky, armádní generály, legionáře a představitele hnutí jako byl Sokol, Orel, Skaut či Junák. V těchto spolcích vidí potencionální nebezpečí pro organizování nepokojů či přímo odboje. Historie potvrdila pravdivost těchto úvah. Například odbojové hnutí Obrana národa či pokračující organizace Jindra byly složeny a řízeny právě funkcionáři Sokola. I na Bouzově nebyla jiná situace, právě i zde přes všechny snahy správce hradu se do odboje v Obrance národa zapojují mnozí učitelé a učitelky. Mnohé z nich stojí tento postoj nejen svobodu, ale jsou i odsunuti do koncentračních táborů. Na Bouzovsku mají právě tito občané silně zvnitřněný vlastenecky duch. Snad je to i způsobeno neustálým kontaktem s německy mluvící šlechtou či úřednictvem v rámci správy hradu a jeho panství vyvolávající touhu po osamostatnění a zbavení se neustálého vládnoucího tlaku. Během sbírání materií pro tuto práci jsem učinil badatelský objev, který rozšířil povědomí o rodácích z Bouzova, kteří položili svůj život za Československý stát. Touto osobností je Jindřich Křivánek. Původně prvorepublikový legionář, následně meziválečný policista a později mlynář žijící na Brněnsku, který vlastenecky pomáhal v obci Zalesice k vzniku českých škol a po začátku druhé světové války podporoval český odboj, což se mu stalo nakonec osudným. Dále byl touto prací odhalen vliv Němců ze Zábřezska v podobě rodiny Brassů, kteří cíleně zahájili své podnikatelské a germanizační snahy právě na Bouzovsku. Zajímavou skutečností válečného období na Bouzovsku byl postoj německé správy hradu Bouzova, která svými krok nepřímou naznačovala určitou snášenlivost českého národa. Projevovalo se to zejména nepředáváním anonymů českých kolaborantů a udavačů do olomoucké centrály SS a tolerování únosné míry existence partyzánského hnutí a zejména jeho podpory, což se zřejmě projevilo tím, že na hrad Bouzov nebylo v průběhu války odbojem útočeno. Výjimkou byl až rok 1945, kdy po příjezdu jednotek ss na Bouzov dochází k útoku na obec Javoříčko a následně k jeho vypálení. Tato akce však byla připravena a provedena na příkaz vyššího vedení SS.

Žáci obce a jejich vzdělavatelé prožívali obdobné situace jako jejich kolegové v celém státě. V této lokalitě byla bída a nouze o všechny životní potřeby. Snad jedinou zajímavostí byla absence židovského obyvatelstva, což znamenalo, že lidé tak nebyli přímo konfrontováni s odsuny do koncentračních táborů. Na počátku války také Hitler ruší Řád německých rytířů a tedy i hradu Bouzovu se dostává světské správy v podobě německé správy a posádky.

Při osvobození Bouzova nebyly v této lokalitě hlášeny nějaké významné boje. V kronice se přímo píše o situaci, kdy se německá posádka v několika hodinovém intervalu bez výstřelu střídá s vojsky Rudé armády. Nicméně občané se připravují na možné boje budováním krytů, šitím státních vlajek a utíkaním k partyzánům. Konec druhé světové války ještě zpestřuje informace o tom, že budovu školy a úřadů musí uklízet Němky. Až na tuto informaci není v žádném materiálu podána informace o útocích na německé obyvatelstvo bouzovského mikroregionu.

Závěr

Předmětem předkládané rigorózní práce bylo na základě analýzy přístupných dat provést rekonstrukci vývoje školství v regionu Bouzova ve vlivu světových válek 20. století s přihlédnutím k tzv. velkým dějinám našeho státu a sumarizovaným dějinám školství v daném časovém horizontu. Záměrem bylo analýzou dat popsat každodenní vnímání člověka v procesu vývoje školství s přihlédnutím k historickému vývoji společnosti v době světových válek 20. století. Ve středu zájmu zde stojí aktéři vzdělávacího procesu, tj. učitel a žák. Oba dva mají své společensky určené role, které jim staví do cesty různé povinnosti, se kterými se musí nejen vyrovnat, ale také je prožít. Oblast školství jde vnímat nejen v rámci legislativního procesu nařizujícímu, jak se aktéři mají chovat, ale také ve víru neformálních postojů, činností a vztahů. Veškeré procesy vývoje člověka jsou z velké části ovlivňovány probíhající historickou situací ve vazbě na mnoho okolností, které mají svůj počátek v globálním světovém vývoji. Na těchto základech vznikají i státoprávní procesy kontrolované úřední státní správou. Vláda státu svými postoji a rozhodnutími nastavuje další vývoj nejen státního celku, ale i lidí žijících v tomto státě. Zejména ve válečných situacích nemusí vždy být lidem jasné, kam některá rozhodnutí směřují, zda lidi chrání či naopak se jedná o mocenský tah vládnoucích špiček. Vždy by tato rozhodnutí měla vést k ochraně suverenity a nezávislosti státu a jeho občanů. V této práci se s řízením státu setkáváme ve dvou rovinách. V období I. světové války se jedná o monarchii v čele s císařem. Jedná se tedy o absolutistickou moc vládnoucího rodu. V období II. světové války se naopak jedná o demokraticky utvořený stát s prezidentem a demokraticky ve volbách zvolenou vládou Čechů a Slováků. V tomto státním zřízení je občanovi umožněno spolurozhodovat o směru státní politiky i jejich začleněním do politických stran a nepřímo i do vznikajících zájmových organizací.

Cílem práce je následnou syntézou interpretovat zjištěné informace zejména z pohledu každodennosti tehdejšího školního života.

Dílčím cílem je analyzovat zapojení aktérů vzdělávání do válečných událostí a jejich postoj v rámci regionálních společenských vazeb.

V centru pozornosti je zejména pohled na učitele, žáka, zdraví a kázeň žáků a zejména vliv válečných událostí na školství a vzájemná interakce mezi jeho aktéry. Ve všech případech je vývoj života školy proplétán s veřejným životem obce ve válečných letech 1914-1918 a 1939-1945. V této práci je postupováno systematicky v několika dílčích krocích, které tvoří základní kostru mé práce. Základní kapitoly chronologicky navazují a jsou uváděny do kontextu s celorepublikovým vývojem státní a školské politiky

s exkurzem do legislativního rámce školského systému. Analýzou historických materiálů jsem novým přístupem poodhalil historickou situaci světových válek 20. století ve vazbě na regionální školství na Bouzovsku a v jeho okolí.

Tato práce rozděluje nejprve situaci ve školství na dvě oblasti:

- a) oblast I. světové války
- b) oblast II. světové války
- c) v závěru je i porovnává

Mezi těmito časově posunutými okamžiky je proveden drobný exkurz do meziobdobí, které je spojeno zejména s určitou snahou o rekonstrukci školství a o jeho nové pojetí. Školství hledá příklady v Evropě. Zde se mu nabízí německý propracovaný systém, na který však demokraticky orientovaný učitel nechce plně přistoupit. Objevují se zde významné reformní snahy, které však se začátkem II. světové války umlknou. Zůstává zde pouze určité rozštěpení učitelstva na tábor sympatizantů s komunisticky orientovanou myšlenkou sociální rovnosti a tábor učitelů uznávající buržoazní tendence zaniklé monarchie.

Výzkumným záměrem této rigorózní práce je prostřednictvím analýzy dostupných dat provést rekonstrukci vývoje školství Bouzovska ve vlivu světových válek 20. století v kontextu vlivu tehdejší formy státní správy a vývoje legislativy.

Tematicky je tato práce zařaditelná do oblasti historické pedagogiky, která se předmětně opírá o historické vědy. Výzkumné metody byly voleny tak, aby velké dějiny našeho státu mohly být konfrontovány s postoji a vývojem situace ve formě každodenního vnímání aktérů v prostoru regionu Bouzova. Historicko-pedagogický přístup výzkumu je postaven na základech sociologického výzkumu historie a je operacionalizován do oblasti pedagogických věd. Kvalitativní forma výzkumu je podpořena rozsáhlou primární pramennou základnou informací a vhodnou širokou základnou sekundárních literárních zdrojů. Makro-historický pohled na dějiny je zde autorem práce nastaven moderním historickým systémem mikro-historického vnímání dějinných situací v regionu.

I. světová válka očima každodennosti Bouzovského regionu

Český národ patřil ve spolku zemí patřících pod Rakousko-Uherskou monarchii k nejvíce vzdělaným. Byl zde téměř vymýcen analfabetismus. Učitelé jsou společností vnímáni jako vzdělaní lidé, kteří chtějí vzdělávat. Český národ byl v rámci monarchie podceňován a spíše zde pronikali snahy o jeho germanizaci. Proto po atentátu v Sarajevu,

který rozpoutal světovou válku, se již hovoří o řešení poválečné situace v německy hovořících zemích. Po válce se měly slovanské národy podrobit jedné mocné vládě Rakouska a měl být zaveden jeden společný německý jazyk. Impulsy z velkých měst, kde byla silná komunita Němců, zněly jasně. Z českých škol uděláme záchodky. Vlastenecky smýšlející český učitel nemohl tyto tendence vnímat s uspokojením, a proto v učitelstvu rostl odpor k monarchii a to i když ve svém okolí lidem, kteří neměli tento rozhled, monarchie jako taková nevadila a tatíček císař byl považován za vzor správného vladaře. Ne jinak tomu bylo i na Bouzovsku a z úst pamětníků skutečně monarchie nebyla do začátku války vnímána jako protivník či uzurpátor českého národa. Při oslavách císaře pána a jeho rodu nedocházelo k nepokojům a žáci s učiteli pilně zpívali a slavili jeho narozeniny i jmeniny. I po zahájení světové války muži nechali všeho a spěchali do zbraně. Učitelé museli rukovat také a jejich nástup do války nesl doložku: „*Bez návratu*“, nebo „*Návrat nežádoucí*“ aj. Učitelé trpěli v internačních táborech a byli považováni za politicky nespolehlivé. Pravdou je, že obavy monarchie byly v jádru správné. Učitelé byli nosnou kostrou zájmových organizací, mezi nimiž měla největší význam tělovýchovná organizace Sokol. Organizace byla rozložená po celém českém národě. Měla nejen tělovýchovný charakter, ale byla i kvalitně organizována a řízená. Její síla byla pro monarchii nebezpečná. Sokoli se netajili vlastenectvím a odhodlaností za národ i bojovat. Každý Sokol měl ve svém dokumentu vedeném u armády doložku: „*Politicky podezřelý*“. I bouzovští učitelé, kteří byli angažováni v Sokole, zažívali tyto perzekuční tlaky a to i proto, že měli blíže ke slovanským národům, ale ti stáli na druhé straně fronty. Monarchie proto velmi rychle organizaci Sokol zakázala. Pokud byl některý z českých učitelů zajat nepřitelem, tak většinou vstoupil na druhé straně fronty do ruských či francouzských legií. Ne zřídka se z českých učitelů stávali výborní legionáři bojující proti Rakousku a Německu. Učitelé věřili, že po válce bude prostor pro vznik nového českého státního zřízení. Na školách byli proto odváděni učitelé a tito byli zase nahrazováni novými a tak se dělo stále dokola. Na školách se v průběhu Velké války špatně učilo. Žáci byli uvolňováni k hospodářským pracím. Dospělí muži byli na frontě a celou tíhu hospodářství držely ženy a jejich děti. Vláda se dokonce začala zabývat tím, jak překonat dětskou pracovní únavu. Vznikaly studie o délce dětské práce a dokonce se objevovala hesla: „*Kdo nepracuje, at' nejí*“. Děti únavou a strádáním v lavicích až omdlávaly. Mnohdy žáci pomáhali i v učitelské rodině s hlídáním dětí či na hospodářství.

Žáci byli ve škole vedeni k pomocným pracím pro válku, za které byli oceňováni děkovnými dekrety či diplomy. Museli sbírat pro válku kovy, textilie, kosti, chrousty,

různé rostliny na výrobu oděvů či na výrobu čaje. Ve školních kronikách jsou uváděna i množství sesbíraných komodit pro válku. V rámci industriálních prací se zabývaly dívky výrobou cupaniny, pletiva pro výrobu oděvů, obvazů, nebo přímo části oděvů zhotovovaly. Po příchodu domů nenastalo učení a příprava do školy, ale děti dále musely pracovat v hospodářství. Někdy dokonce musely i chodit do zaměstnání či zastávat na vsi funkci, kterou vykonávali jejich otcové (např. bubnování, či ponocného). Žáci byli cvičeni v rámci junobrany k přípravě na válku a na obranu vlasti. Učitelé se nescházeli již na pravidelných konferencích v rámci okresů, ale byly jim ukládány úřední práce, které je v mnoha případech zatěžovaly tak, že měli problém vést výuku. Po celou dobu války byla na vsích bída, nedostatek všeho. Začal se rozšiřovat obchod pod rukou tzv. pokoutní obchod neboli lichva. Do vsi začínají dojíždět lidé a děti z města s touhou opatřit si nějaké zboží pro živobytí. Byly zavedeny i bezmasé dny, které byly úředně kontrolovány.

Vedení školy muselo v několika vlnách reagovat na vyhlášky ministerstva ve vztahu k revizím tiskovin a výukových materiálů. Učebnice byly buď upravovány či zcela vyřazeny. Školní inspektoři prováděli kontroly tohoto stavu a podávali o něm reporty na nadřízené orgány. Závadné bylo vše s vlasteneckou či českou nebo slovanskou tematikou. Učitelé měli za cíl naučit děti číst, psát, kreslit a počítat. V lavici jich sedělo 5 a lze považovat za velký pedagogický um tyto děti udržet v klidu a soustředěnosti.

Lidé se proti tomuto útlaku bránili demonstracemi nebo používáním symbolů českého národa. Na Bouzovsku nebyl zaznamenán případ účasti učitelů na demonstracích.

Problematické bylo také udržet žactvo v kondici. Děti byly unavené a náchylné k přenosu epidemií. Bylo tedy zaváděno plošné očkování a to nejen žáků, ale i celých učitelských sborů. Bylo zaváděno školní lékařství, které na Bouzovsko proniklo až později. V průběhu války byl znát silný morální úpadek. Žáci, kteří navštěvovali měšťanku, chodili na tanečky do okolních vesnic a tito „bezvousí“ prováděli se staršími ženami nepřístojnosti takového rozsahu, že se tento zápis objevil i v kronice. Dětská kriminalita bývala většinou spojena s krádeží, která v mnoha případech směřovala k opatření si potravin pro rodinu či otopu na zimu. Byla pro děti a jejich matky určitým východiskem z nouze.

Ve školách se začaly zpětně používat břídlíkové tabulky a výuka byla vedena velmi přísně. Ve svých pamětech jeden z žáků Kadeřína uvádí, že žáci museli po cestě do školy nařezat lískové pruty, které byly určeny k výkonu trestu v případě činností neslučitelných s výukou. Jeden školní inspektor uvádí, že na obranu válkou postižených učitelů psával na ministerstvo výkazy učitelské činnosti směřující pro stát a vojsko. Učitelé si také

posílali žádosti o zproštění vojenské služby. K těmto žádostem bylo přihlíženo až na konci války, kdy vládu na monarchii převzal nový císař Karel I.

V lokalitě Bouzova se také řešil problém s přistěhovalci – emigranty z italských Tyrol. Emigranti byli ubytováni v rodinách a děti chodily do školy pod vedením italsky mluvící učitelky V. Martinelli. Většinou se učily počítat, kreslit a trochu psát.

V průběhu světové války dochází k vydávání spousty nařízení, které reagují na její potřeby. Zákonné normy se většinou používají v intencích předválečných vydaných zákonů. Žáci se na přání papeže modlí za mír a konají se četné bohoslužby. K veřejným oslavám se využívá významných dnů spojených s vládnoucím rodem monarchie Habsburky. Bouzovsko bylo díky hradnímu panství s tímto rodem majetnický spojený.

Konec války je v obci ve znamení oslav spojených s likvidací všeho, co připomíná monarchii a její vládnoucí rod. Začínají se utvářet řídicí správní orgány a budovat nový stát. Učitelé a občané jsou na shromážděních vybízeni k složení slibu nové Československé republice.

Každodenní situaci na Bouzovsku ve víru I. světové války lze při srovnání s jejím popisem v globálních makro dějinách státu považovat za téměř shodnou. Ve všech základních rysech se zde odehrává celorepublikově stejná historická kulisa. V kronikách není vůbec dotčen vliv správy hradu Bouzova, která byla vždy pod taktovkou vládnoucího rodu monarchie. Situace na Bouzovsku je také specifická v době konce světové války, kdy právě na hradě Bouzově se konají manifestace či shromáždění a předsedají jim učitelé a okresní poslanci. Nikdo také nebrání lidem vypořádat se alespoň formálně s válkou ničením symbolů monarchie na veřejných budovách. Při tom ale nedochází k ničení hradu či perzekuci jeho správy.

II. světová válka očima každodennosti Bouzovského regionu

Český národ si po krátké meziválečné pauze začíná uvědomovat osobnost Adolfa Hitlera i jeho nacionalistické snahy o vyvolání nepokojů mezi českými Němci a českým národem. Tato snaha je korunována úspěchem a od Československa je odtrhnuta sudetoněmecká část. K samotné obci Bouzov a jejím přidruženým obcím se tak přibližuje německý nacionalismus a Bouzovsko se začínalo vnímat jako příhraniční oblast. Zejména v Žádlovicích lze spatřit silný prohitlerovský, pronacistický duch v členech rodu Dubských, který udržuje přátelské vztahy se špičkami německé říše. Následně dochází k mnichovskému diktátu a Česko se stává protektorátním státem. Státem řízeným

Německou říší, i když na oko máme i svoji protektorátní vládu. Záměrem německé vlády bylo postavit českého člověka zpět na úroveň roku 1918.

Region Bouzovska se tak ocitá v kleštích. Na jedné straně je to bezprostřední blízkost Sudet a na druhé straně říšská posádka umístěná na hradě Bouzově. Hned v počátku si nikdo z občanů příliš neuvědomuje jaké veliké nebezpečí je v této dvojí přítomnosti skryto.

Na Bouzovsku se začíná projevovat zavádění nových nařízení a zákonů. Obecné školy Bouzovska a i další školy musí provádět důslednou revizi učebnic a všeho učebního materiálů a to včetně map a výukových obrazů. Vše je odesíláno na okres, kde se v papírnách mění papírové formy vzdělávacích materiálů na nový papír. Již těsně před válkou se snaží rod Brassů ze Zábřeha vstoupit do místního hospodářského života. Chtějí zde založit filiálku na barvení látek. Tato snaha je i ve vztahu ke germanizačním snahám právě rodiny Brassů zastavena. Brassové by zřejmě již před válkou proměnili naši školu v českoněmeckou. Odpor občanů proti germanizaci národa sílí. Školy a instituce musí zapečetit kroniky a odeslat je na okres. Zde jsou uloženy. Je zajímavé, že nejsou likvidovány. Pouze v případě zjištění, že kronikáři dále vedou nové zápisy, jinak než je nařízeno, jsou tito zatčeni a mnohdy musí vlastnoručně spisy spálit přímo na gestapu. Ačkoliv jsou školy v prvopočátku války zavírány, tak na Bouzově dochází k dostavbě nové školy a k přesunu měšťanské školy z Mohelnice do Bouzova. Tímto krokem je posíleno místní učitelstvo.

Školství v protektorátu dostává zásadní ránu v okamžiku nepokojů a manifestací studentů v Praze, kde je zastřelen Jan Opletal pocházející z nedalekého Litovelska. Jsou zavírány školy a dochází k prvním popravám. Tento stav je zásadním impulsem k posílení odboje proti Němcům. Pokud si někdo myslí, že Bouzov bude odbojové činnosti uchráněn, tak se velmi mýlí. Vzniká zde velmi silná podpora odbojovým organizacím zejména vzniklým z členů Sokola, které nejlépe reprezentují místní učitelé. Správce hradu Bouzova reaguje na vzniklou situaci snahou o destabilizaci rozpuštěného sokolského hnutí a odvolává místního ředitele a další bývalé členy. Od jejich přeřazení si alespoň na chvíli slibuje větší klid na Bouzovsku. Dalo by se i mezi řádky číst, že si přímo nepřejde, aby se hrad Bouzov a jeho panství stalo středem zájmu německých vojsk či SS jednotek. Na Bouzovsku snad podobně jako v jiných lokalitách republiky se začínají objevovat kolaborantské snahy a narůstá udavačství. Nejlepším příkladem reprezentující tuto situaci je okamžik, kdy si správce hradu dává předvolat jednoho ze zaměstnanců hradu, ukazuje mu udavačské dopisy a tyto pálí. Zároveň mu sděluje, za co lze považovat Čechy, když se

k sobě v těžkých dobách takto chovají. Pokud by se tyto materiály dostaly do Olomouce na gestapo, tak by zřejmě v obci probíhaly silné zatýkací akce. Dá se předpokládat, že by se rozrostla i posádka hradu a to by pro správce znamenalo více práce a více nepříjemností. Do odboje se zapojuje stále více učitelů. Organizace, které sdružují nejvíce učitelů, se jmenují Obrana národa a Jindra. Místní buňku řídí učitel Kruš z Moravičan. Díky udáním je hnutí vyraženo. Dochází k rozsáhlé zatýkací akci a učitelstvo na Bouzovsku je značně decimováno. Učitelé ke své odbojové činnosti začínají nenápadně používat i žáky. Je pod trestem smrti zakázán poslech cizích rádií z Moskvy či Londýna. Bouzovsko jako lokalita přímo vybízí k vzniku partyzánského hnutí a také se tak děje. Vedení hradu na vzniklou situaci nereaguje. Je až zarážející, že ačkoliv v okolí Bouzova operuje hned několik partyzánských skupin, tak žádná z nich nezaútočila na bouzovský hrad a jeho správu. V Bouzově také nežijí rodilí Židé. Jediným židem je zde přistěhovalý veterinář Drucker, který byl odvezen do koncentračního tábora. Koncentrační tábor přežil a po válce se stal profesorem na univerzitě v Brně se změněnou identitou. Přejmenoval se z Druckera na Svobodu.

Nátlak na žáky školy je velmi citelný. Výuka je krácena zejména v zimních měsících uhelnými prázdninami. Žáci si mnohdy chodí pro domácí úkoly. Jsou také zaváděny polévkové dny, které trvají několik týdnů. Jsou využívány jak žáky měšťanky, tak obecné školy. Žáci se nesmějí učit o vlastivědě Česka a Moravy ani o historii státu. Znovu probíhají sběrové akce jak kovů a odpadků, tak potravin. Objevuje se nový prvek ve výuce. Žáci mohou docházet na řečové cvičení. Díky zjištěné tuberkulóze na litovelském okrese se musí podrobit vyšetření rentgenem všichni žáci školy včetně pedagogů. Někteří občané v této prohlídce viděli selektivně zaměřené vyšetření a výběr arijských dětí.

Žáci na Bouzovsku jsou vtaženi do válečných situací sběrovými akcemi pro vedení války. Objevuje se opět dětská práce. Obchody jsou vykoupeny Němci, kteří zboží odesílají domů. Školní budovy slouží svému účelu a o prázdninách jsou zapůjčovány pro českoněmecké tábory. Tyto děti a jejich dozor se chovají k občanům přezíravě a neuctivě. Dávají jim najevo nadřazenost a rasovou méněcennost. Z důvodu znečištění budovy pak již není nikdy žákům z Litovelska umožněno tuto školu v době prázdnin navštívit. Ke konci války dochází v Německu k silné absenci pracovních sil. Říšská vláda tedy na nucené práce povolala výpomocné učitele, školníky a učitele neplnící si svoje povinnosti. Z měšťanské školy v Bouzově byl povolán školník a jeho žena pak do konce války jeho práci zastávala.

Ve škole byla stále citelněji zaváděna němčina a výchova k říšské myšlence. Tlak na české školství zesílil v okamžiku, kdy na ministerstvo vstupuje Emanuel Moravec. Tento kolaborant se snaží prostřednictvím různých organizací vtáhnout a přímo germanizovat mladého člověka již během výchovy. Žáci a učitelé na Bouzovsku se k tomuto hnutí stavěli liknavě a nepodporovali tyto snahy mimo povinných činností, které stejně byly vykonávány spíše ve vlasteneckém duchu. Na školách musely být zrušeny všechny české nápisy a nahrazeny německými a pak teprve českými. Německé měly tedy dominanci. Říšskou vládou jsou zakázány oslavy národních svátků a slavit se mají pouze svátky uznané říší. V kinech musí být promítány filmy podporující velikost Německa a jeho dějin. Součástí představení bývají i válečné zprávy.

V obcích dochází k vytipování objektů a sklepů, které budou sloužit jako protiletectvé kryty. Občané říkali, že buď budou sloužit proti bombám a nebo proti fašistům.

Správce hradu Ratz byl rozhořčen, že se občané nesnaží ozdobit v den říšských svátků rychle své domy a úřady. Nejdříve byl vždy vyzdoben hrad. Správce hradu tento stav dával za vinu místním učitelům. V tomto období se také začíná odvíjet tzv. Fialův případ, kdy se spousta lidí a mezi nimi i učitelů dostává do vězení či koncentračního tábora. Fiala byl hledán gestapem pro svoji lichvářskou minulost a jako podezření z odbojové činnosti. Na svém útěku si značí lidi, co mu pomohli. Při jeho zatčení tak dostává gestapo do ruky kompletní jmenný seznam pomocníků napomáhajících v boji proti říši. Fiala je nakonec Němci popraven a jeho rodina se zachrání jen díky intervenci hraběnky Dubské ze Žádlovic u K. H. Franka.

V nedalekém Střemeníčku sídlila i komunita České pravoslavné církve. Po zdařilé akci atentátu na R. Heydricha jsou i zde zatýkáni její duchovní a odváženi do sběrných táborů. Akce Anthoproid tak zasáhla i vzdálený kout severní Moravy. Střemeníčko je blízkou vsí u Javoříčka, která se do povědomí občanů dostala díky válečné tragédii. Dne 5. května 1945 došlo k vypálení obce Javoříčko německým hrdlořezným Lüdemannovým komandem. Byli zde zastřeleni všichni muži starší 15 let. Jedním z otřesných svědectví je, jakým způsobem byl zavražděn řídící učitel Pecina. Učitel Pecina musel nejdříve přihlížet, jak fašisti zabíjejí jeho syna a potom byl zastřelen i on sám. Učitel Pecina se konce války nedožil. Velkým paradoxem tohoto příběhu je, že řídící učitel Pecina byl aktivním členem odboje a to v různých oddílech. Svůj život položil ne jako odbojář, ale jako spořádaný občan obce Javoříčka.

Během mé badatelské činnosti při hledání událostí tvořících každodenní běh událostí na Bouzovsku jsem učinil poměrně regionálně významný objev. Místní Obecní úřad vede ve své evidenci občany či rodáky, kteří padli za II. světové války. Během sbírání informací o zajatých a perzekuovaných učitelích na Bouzovsku jsem zcela náhodně v jednom materiálu narazil na občana Jindřicha Křivánka. Pan Křivánek je rodákem z Dolů u Bouzova a ne z Bouzova, což je prokázáno i v matrice a vyvrací to tak některé chybné údaje v textech vydaných v Brně a okolí. Zajímavý je jeho další životní příběh, kde se z policejního příslušníka sňatkem stává mlynář, který iniciuje výstavbu české školy v silně německém prostředí obce Želešice na Brněnsku. Stává se odbojářem a jako mlynář přisypává koňům do otrub cihlovinu. Díky hospodářské kontrole gestapo tyto útoky zachytí a Jindřicha Křivánka zatýká. Z brněnského gestapa je intervenován do koncentračního tábora v Mauthausenu, kde je ve věku 54 let umučen. K doplnění koláže o tomto rodě ještě uvádím, že mlýn převzal jeho syn Jindřich, který přežil válku a v roce 1950 byl zatčen příslušníky StB a odsouzen za velezradu. Na základě tohoto badatelského úspěchu byla osobnost Jindřicha Křivánka vepsána do seznamu rodáků obce Bouzova, kteří položili svůj život za vlast.

Konec války na Bouzovsku proběhl bez velkých bojových akcí. Přes vesnice prchaly německé oddíly a ve sledu za nimi přijížděla Rudá armáda. Lidé je vítali a učitelé se žáky jim stáli špalír.

Pokud se podíváme na vývoj situace na Bouzovsku tak vidíme několik paradoxů. V centru německé správy se formuje rozsáhlý učitelský odboj. Občané se chovají zdánlivě poslušně, ale začíná se objevovat udavačství. Žáci chodí do školy a dopadá na ně těžká germanizační snaha o jejich přerod v říši milující děti. Učitelé pracují skrytě se žáky ve vlasteneckém duchu. Správa hradu nepouští některé závažné informace dále na gestapo. Bouzovsko je i přesto považováno za nebezpečnou oblast. Učitelé se bojí do škol nastoupit. V lavicích čekají žáci formováni vlasteneckým a odbojářským duchem svých učitelů. Ačkoliv se v rodinách poslouchá cizí nepřátelský rozhlas, děti o tom na veřejnosti nehovoří. V žácích je v rodinách posilováno vlastenecké cítění ke svému národu.

Porovnání válečných okamžiků 20. století ve vztahu k bouzovskému školství

Pokud se podíváme na stěžejní události válečných konfliktů první a druhé světové války, tak si musíme všimnout určité paralely v oblasti hospodářské a školské. Hlavním společným ukazatelem je zajištění válečné pomoci prostřednictvím sběrových akcí, vyhlášením půjček či finančních sbírek. Pověřování touto činností jsou zejména děti tedy

žáci a jejich učitelé. Škola jako instituce ve své prvotní části sbírek působí jako oblastní sběrové centrum. Na školu je také kladeno břemeno, aby sebrané materiály a případně peníze předali-odeslali dále. Tyto akce jsou pořádány v době, kdy celý národ strádá nejen morálně, ale je zde i velká bída a nedostatkem trpí jak město, tak ves.

Základní rozdíl je pouze v uspořádání vlády nad státem. Téměř vždy se však jedná o ponižování obyvatel a vyvolávání nesoběstačnosti. Určitou nelegitimitou národa a potřebou silnějšího ochránce. Naproti tomuto stavu se staví národní hrdost zejména učitelů a vojska, která je podepřená odbojem a značnou vlnou odporu. Zde sehrávají svoji roli sokolská organizace jako líheň řídicích osobností svědomí národa.

Žáci školy jsou vzděláváni nepravidelně a téměř vždy se ve výuce jedná o germanizační snahy vládnoucích špiček té doby. Zavádění německého jazyka jako hlavního úředně občanského prostředku komunikace. Žáci bojují s morálním úpadkem, epidemiemi, pracovní únavou a v touze po lepším zítřku vzhlíží ke svým učitelským autoritám. Otcové jako přirozený výchovný element jsou na frontách.

V těchto válečných dobách se uprostřed národa najdou hrdinové a to i ti zdánlivě bezvýznamní, kteří svým příkladem a postojem burcují národ k prosazení své identity a vlasteneckému postoji.

Hlavní vlnou odporu jsou učitelé, kteří jsou mimo své vzdělávací povinnosti zatěžováni odvodu na frontu, úřednickou prací a řízením sběrových aktivit v rámci škol na podporu války. Skrytě se však snaží o výuku žáků ve vlasteneckém duchu a nenápadně burcují žáky k odporu k nucenému germanizmu. Jejich práce slaví úspěchy a to i navzdory tomu, že právě učitelé velmi často pokládají své životy s vidinou následného vítězství a znovunavrácení svého národa na výsluní dějin.

Tato práce dle mého názoru splnila svůj výzkumný záměr a byla obohacena o badatelsky zajímavé odhalení souvislostí v osobě Jindřicha Křivánka a zjištění germanizačních vazeb a snah zábřežského rodu Brassů vstoupit do prostoru Bouzovska. Taktéž forma výzkumu použitím nového čtení zdrojů informací, jejich následná analýza a interpretace, umožnil každodenním pohledem získat nový názor na průběh válečných událostí v prostoru školství.

Prameny

ČUŘÍK, J. První světová válka a český venkov aneb Lidstvo se nepoučilo. *Česká pozice* [online]. 28. 6. 2014 [cit. 2018-05-01].

Dostupné z: http://ceskapozice.lidovky.cz/prvni-svetova-valka-a-cesky-venkov-aneb-lidstvo-se-nepoucilo-p5k-tema.aspx?c=A140626_195715_pozice-tema_lube

DOLEŽAL, J.; KLÁSKOVÁ, R. *Příběhy 20. století: Vzpomínky zůstávají - Daruše Burgová* [online]. 10. 2. 2016 [cit. 2018-04-28]. Dostupné z:

https://www.pribehy20století.cz/pribehy/2016210_vzpominky-zustavaji/

Hvozdečko 2008. Bylo vydáno u příležitosti sjezdu rodáků a oslav 120. výročí založení SDH Hvozdečko. 2008, s. 3-10

KASTNEROVÁ, A. *Paměť národa: Příběhy 20. století-Kamila Čepeláková* [online]. Post Bellum [cit. 2017-12-20]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/cepelakova-kamila-1931-2817>

KOČÍ, J. *Svědectví jednoho života*. Slavětín. 1990. Nepublikováno. Nečíslovaný strojopis.

KOKOŠKA, S.; MAREK, J. a UHLÍŘ, J. B. *Obrana národa* [online]. ČT24, 6. 10. 2009 [cit. 2018-01-07]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1381165-obrana-naroda>

Kronika školy v Bouzově 1869-1933. Značka L5-7. NAD1451. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

Kronika národní školy v Bouzově 1933-1945. Značka L5-7. NAD1451. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

Kronika obce Hvozdečka do roku 1939 a dodatek kroniky. Kronika uložena v soukromé sbírce. Záznam pořízen z kopie kroniky uložené v archivu Jiřího Ženožičky.

Kronika obce Kovářov 1938-1971. Značka L1-26. NAD1224. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

Kronika školy v Kovářově 1883-1917. Označeno jako I. Značka L5-23. NAD1467.
Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

Kronika školy v Kovářově 1917-1932. Označeno jako II. Značka L5-23. NAD1467.
Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

Kronika školy v Kovářově 1932-1966. Označeno jako III. Uloženo: OÚ Bouzov

Kronika školy v Kozově 1863-1924. Značka č. L5-24. NAD 1468. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci, s. 130-192.

Kronika školy v Kozově 1925-1958. Značka č. L5-24. NAD 1468. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

Kronika obecné školy v Obectově. Značka č. L5-50. NAD 1494. Nečíslováno. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

Kronika národní školy v Podolí u Bouzova. Inv.č. XVII./7. Uloženo: OÚ Bouzov, s. 39-74 a s. 179-183

KUPKA, J. 1983. *Kronika Svojanova.* Soukromý archiv Jiřího Ženožičky, Bouzov, s. 59-66.

LUCUK, V. *Paměť národa: Příběhy 20. století-Marie Čechová* [online]. Post Bellum, 8. 11. 2011 [cit. 2018-01-03]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/cechova-marie-1926-1560>

LUCUK, V. *Příběhy 20. století - Josef Šimek* [online]. Post Bellum, 11. 5. 2017 [cit. 2018-01-03]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/simek-josef-1930-5206>

LUCUK, V. *Příběhy 20. století - Antonín Zapletal* [online]. Post Bellum, 11. 5. 2017 [cit. 2018-01-03]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/zapletal-antonin-1923-1844>

LUCUK, V. *Příběhy 20. století - Jiří Zapletal* [online]. Post Bellum, 31. 10. 2011 [cit. 2018-01-03]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/zapletal-jiri-1934-1555>

Pamětní kniha městečka Bouzova 1924-1950. Značka č. L1-62. NAD1260. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

PALIVODOVÁ, E. *Příběhy našich sousedů s podporou grantu z Islandu, Lichtenštejska a Norska v rámci EHP fondů - Žofie Sýkorová* [online]. 8. 12. 2015 [cit. 2018-01-03]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/sykorova-zofie-1930-4047>

PORTEL, V. *Paměť národa: Příběhy 20. století-Rudolf Bělohoubek* [online]. Post Bellum [cit. 2017-12-20]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/belohoubek-rudolf-1933-447>

PROCHÁZKA, V. *Život rodiny Procházkovy: Dětství (Rodinná kronika). Stará Boleslav - Domov důchodců. 1980. Nepublikováno. Nečíslovaný strojopis.*

RICHTER, J. *Paměť národa: Příběhy 20. století-Prof. Ing. Zoe Klusáková-Svobodová* [online]. Post Bellum, 25. 2. 2001 [cit.2018-01-03]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/klusakova-svobodova-zoe-1925-949>

Rodní a křestní kniha Bouzov: Rok 1888 - Jindřich Křivánek. Bouzov, s. 7.

SDH Svojanov. *Svojanov v dokumentech a pramenech. Vydáno ke 100. výročí činnosti SDH ve Svojanově. Červenec 2010. Svojanov, s. 5-22*

SLOUKA, J. *Rodina Sloukova z Blažova č. p. 9, na památku 40. výročí uspořádání naší kroniky strýčkem P. Jindřichem Sloukou. Blažov. 1962. Nepublikováno. Nečíslovaný strojopis.*

SLOUKA, J. *Svojanovská historie od roku 1913 do roku 1921. Svojanov 1921. Nepublikováno, s. 0-19*

SVOBODA, V. *Vzpomínky. Autobiografický strojopis zapůjčený rodinou Oldřicha Svobody – Druckera. Zkompletoval, přepsal a doplnil jeho syn Vladimír k 10. výročí úmrtí prof. MVDr. Oldřicha Svobody. Brno. 1996. Nepublikováno.*

ŠÍMA, J. *Paměť národa: Příběhy 20. století-Milan Čapek* [online]. Post Bellum [cit. 2017-12-20]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/capek-milan-1935-4313>

Školní kronika měšťanky v Bouzově 1938-1947. Značka č. L5-8. NAD1452. Uloženo: Státní okresní archiv v Olomouci.

URACHOVIČOVÁ, E.; HALÁKOVÁ, V. *Paměť národa: Příběhy našich sousedů-Karel Bečvář* [online]. Post Bellum [cit. 2017-12-20]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/becvar-karel-1931-3667>

ZAHÁLKA, A. *Pamětní kniha obce Svojanova*. Svojanov (zahájení vedení knihy 1924). Soukromý archiv Jiřího Ženožičky (kopie), s. 46-50.

ŽENOŽIČKA, J. *Německá okupace za II. světové války Moravičany-Loštice-Doubravice-Rádnice-Pavlov a okolí*. Moravičany 2016. 182 s. V době citace nepublikováno, číslovaný strojopis (autor je amatérský historik a otec pisatele této rigorózní práce).

ŽENOŽIČKA, J. *Kadeřín 1382-2012*. Kniha vydána obcí Bouzov u příležitosti 630 let založení obce. Bouzov 2012, 56. s. (autor je amatérský historik a otec pisatele této rigorózní práce).

ŽENOŽIČKA, J. *Interview s Adolfem Zaplětalem*. Téma: Jak se žilo za I. světové války. Bouzov 1995. Rukopisný záznam uložen u autora práce.

Literatura, další zdroje

ABZ slovník. *Fériální den* [online]. 2005-2018 [cit. 2018-07-16]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/ferie>

ADÁMEK, J, upr. *Nejdůležitější předpisy školní (zákony a nařízení) se zřetelem ke škole obecné a občanské v Čechách: pro kandidáty učít. i soukromou potřebu učít*. České Budějovice: K. Ausobský, 1924. 98 s.

ANTES, H. *Paměť národa: Příběhy z pražských Horních Počernic* [online]. Post Bellum [cit. 2017-12-20]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/antes-hubert-1934-2076>

BALÍK st., Stanislav. *Národní jednota pro východní Moravu místní odbor Bludov a Matice školská pro Bludov a okolí: Soužití Čechů a Němců* [online]. Bludov, 2006 [cit. 2018-04-24]. Dostupné z: <https://www.bludov.cz/Webove-stranky/Mapa-stranek/Narodni-jednota-pro-vychodni-Moravu-mestne-odbor-Bludov-a-Matice-skolska-pro-Bludov-a-okoli.html>

BARTOŠ, J. *České školství v tzv. Sudetech za nacistické okupace*. [Praha: Stát. ped. nakl.], 1970. s. 251-288. Zvl. ot.: Acta Univ. Palackianae Olomucensis. 1970. – Paed.-Psychol. 11.

BARTOŠ, J., TRAPL, M. *Dějiny Moravy, díl 4. Svobodný stát a okupace*. 1. vyd. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2004, 287 s. ISBN 80-7275-044-5.

BARTOŠOVÁ, J. et al. *Škola a Velká válka*. 1. vyd. V Přerově: Muzeum Komenského, 2014. 182 s. ISBN: 978-80-87190-31-9.

BENEŠ, E., Dr. *Mnichovské dny. Naše vojsko*. Praha, 2003, ISBN 80-206-0673-4, kapitola: 5. Jednání o národnostním statusu, str. 111

BENEŠ, B. a PFEIFFER, A. *Škola a světová válka: příručka o organizaci naší armády a loďstva, sbírka vojenských a národohospodářských dat a početních příkladů, pokyny pro vojenskou přípravu mládeže*. Praha: Ústřední nakladatelství, knihkupectví a papírnictví učitelstva československého, 1916. IV, 188 s.

BENSA, A. *Od mikro-historie ke kritické antropologii*, Cahiers du CEFRES. N° 19, Úvahy nad 20. stoletím (ed. Alban Bensa). Mis en ligne le / published on: mars 2010 / march 2010, URL: http://www.cefres.cz/pdf/c19/Bensa_2000_mikrohistorie_kriticka_antropologie.pdf Editeur / publisher : CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE. [online]. [cit. 2016-09-27].

BĚLINA, P., RAK, J., POKORNÝ, J. et al. *Dějiny země koruny české II*. Praha: Paseka, 1992, s. 201 – 248

BIANCHI, L. *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalismu, II., 1918-1945*. Bratislava: Vydavateľství Slovenskej akadémie vied, 1973, s. 476

BOSÁK, František. *Česká škola v době nacistického útlaku: příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození*. 1. vyd. Praha: SPN, 1969. 65 s. Sborník pedagogické fakulty v Českých Budějovicích. Vědy společenské - historie ; [Sv.] 1.

BOSÁK, František. *Z dějin učitelských odborů: Cesta k organizačnímu sjednocení za protektorátu*. 1. vyd. Praha, 1972. s. 54-57

BULLOCK, Alan. *Hitler a Stalin: paralelní životopisy*. Praha: Levné knihy KMa, c2005. ISBN 80-7309-264-6; s. 81-94, 303-339.

BURIAN, Michal. *Sokolský odboj: Stojíme pevně, připraveni s novou silou za lepší příští své drahé vlasti i bojovat ...* [online]. 26. 11. 2015 [cit. 2018-05-30].

Dostupné z: <http://www.sokol.eu/obsah/5500/sokolsky-odboj>

CACH, J. *Otokar Kádner: pedagogika, školství a jejich dějiny*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. 197 s. Z dějin pedagogiky; sv. 18. (Dějiny školy a výchovy).

ČAPEK, E. *Národní školství v ČSR = Elementary schools in Czechoslovakia: statistická studie ke školské reformě*. V Praze: Nové Čechy, 1930. 68 s. Knihovna pokrokové revue; roč. 1930, seš. 4. Rozšířený otisk z XL. ročníku "Pedagogických rozhledů" se souhlasem Dědictví Komenského, literár. sdružení učitelů v Praze.

ČAPKA, F; LUNEROVÁ, J. *Tragédie mnichovské dohody*. Computer Press, a.s., Brno, 2011

ČAPKA, F. *K otázce germanizace českých zemí v letech protektorátu*. In Internační tábor Svatobořice. první. Brno: Onufrius Brno, 2008. s. 17-23, 7 s. ISBN 978-80-903881-5-4.

ČELAKOVSKÝ, J. *Zákony a nařízení u věcech obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v království Českém*. Třetí rozmnožené vydání. Praha 1886, s. 8 - 9. Vnesení ministra záležitostí duchovních a vyučování z dne 31. července 1871, č. 603. v příčině jazyka při úřadování u věcech školních.

ČENĚK, J.; a redakční sbor. *Ročenka pedagogická a školská, ročník pátý za léta 1918-1923: Národní školy v jazykovém území Čech, Moravy a Sleska-Stránský Rudolf*. Praha: Dědictví Komenského, 1925.

Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939-1945: Sborník studií a vzpomínek. 1. vyd. Praha, 1978. s. 41-47

ČORNEJ, P. *Kdy, kde, proč & jak se to stalo v českých dějinách: sto událostí, které dramaticky změnily naši historii*. Praha: Reader's Digest Výběr, 2001. ISBN 80-86196-33-x; s. 370-371

DEJUNG, Ch. Diskussionsforum: *Oral History und kollektives Gedächtnis: Für eine sozialhistorische Erweiterung der Erinnerungsgeschichte. Geschichte und Gesellschaft*, 2008, 34.1: 96-115.

Deset let trvání první české měšťanské školy chlapecké v Olomouci: 1918-1928. [V Olomouci: Česká měšťanská škola chlapecká v Olomouci, 1929]. 40 s.

DOLANSKÝ, E. *Školy a učitelé na Bouzovsku*. [17. - 20. stol.]. In: Severní Morava. Sv. 1. Zábřeh: Vlastivěd. muzeum, 1957, s. 41-43.

DOLEŽAL, J. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Vyd. 1. Praha: Národní filmový archiv, 1996. 284 s. Knihovna Iluminace; 8. ISBN: 80-7004-085-8.

DRDA, A. *Paměť národa: Paměť národa (ve spol. s ČT) - Jiřina Čechová* [online]. [cit. 2017-12-20]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/cechova-jirina-1937-4946>

DUFFACK, J., Psywar J. *1938 První psychologická válka moderní doby Sudetská válka*. Naše vojsko, s.r.o., Praha, 2010

DÜLMEN, R van. *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. Richard van Dülmen; [z německého originálu ... přeložil Josef Boček]. 1. vyd. v českém jazyce Praha: Dokořán, 2002. 116 s., ISBN:80-86569-15-2 (brož.).

EMMEROVÁ, P. *Kronika Vysočiny: Být školákem za první světové války* [online]. 20. 12. 2014, [cit. 2018-01-14]. Dostupné z:

<http://www.rozhlas.cz/vysocina/kronika/zprava/byt-skolakem-za-prvni-svetove-valky--1431147>

EMMEROVÁ, Petra. *Kronika Vysočiny: Vánoce za první světové války* [online]. 27. 12. 2014 [cit. 2018-01-14]. Dostupné z:

<http://www.rozhlas.cz/vysocina/kronika/zprava/vanoce-za-prvni-svetove-valky--1431161>

EURYDICE. *Organizace vzdělávací soustavy České republiky*. [online] [cit. 2016-11-11]. Dostupné na WWW:

<http://eacea.ec.europa.eu/ressources/eurydice/eurybase/pdf/section/CZ_CS_C2.pdf>

FINTAJSL, J. K slavnosti otevření nové školní budovy v Bouzově. *Litovelský kraj*, 25. 8. 1939. Roč. XVI, číslo 35. s. 1-2.

FISCHER, R. *Hrst válečných dokumentů. I*. Olomouc: R. Fischer, 1929. 55 s.

FISCHER, R. *Hrst válečných dokumentů. II*. Olomouc: R. Fischer, 1934. 11 s.

FISCHER, R, ed. *Památník 4. sjezdu loštických rodáků ve dnech 14.-17. srpna 1947 v Lošticích*. V Olomouci: R. Fischer, 1947. 58 s.

FISCHER, R. *Vznik a vývoj českých škol v Olomouci a v německých obcích olomouckého okresu (1873-1930)*. V Olomouci: Nákladem místního odboru Ústřední Matice

FUČÍK, J. *Osmadvacátníci*. Spor o českého vojáka I. světové války. Praha 2006, s. 43.

GEBHART, J. *Dramatické i všední dny protektorátu*. 1. vyd. Praha: Themis, 1996; s. 315; sv. 2. ISBN 80-85821-35-4.

GEBHART, J., KUKLÍK, J.: *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XVa, 1938–1945*. Praha 2006, 624 s., ISBN: 80-7185-582-0

GEBHART, J., KUKLÍK, J.: *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XVb, 1938–1945*. Praha 2007, 748 s., ISBN: 978-80-7185-835-5

GOEBBLS, J., *Deníky 1935 – 1939 svazek 3. Naše vojsko*, s.r.o., Praha, 2009

GROBELNÝ, Andělín. *Nacistický dokument o stavu českého a německého školství v severomoravském pohraničí v květnu 1944*. Časopis Slezského musea. Vědy historické, 1973, roč. 22, s. 170-177.

GULOVÁ, L. ed. a ŠÍP, R. ed. *Výzkumné metody v pedagogické praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. 245 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-4368-4

HAMPL, A. *Vzpomínka na učitele Vladimíra Kohoutka*. *Bouzovské noviny*. Bouzov: Periodický tisk územního samosprávného celku Bouzov, 2018, (č. 2), nečíslováno.

HARRENBERG, B. a kolektiv, *Kronika lidstva*, Fortuna Print, spol. s.r.o., Bratislava, 1992

HAVRÁNEK, B. ed. *Slovník spisovného jazyka českého. 2, H-L. Každodennost. 2. nezm. vyd.* Praha: Academia, 1989. 8 sv.

HEYDUK, M. a KVAČEK, R. *Československý rok 1938*. Polart, Praha, 2011

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK, J., DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*. Praha: NLN, 2007.

HORČICA, L. *Zemřeli pro vlast: občané okresu Brno-venkov padlí, popravení a umučení v letech 1939-1945*. Brno: V nakl. Šimon Ryšavý vydal OV-ČSBS Brno-venkov, 2014, s. 12-13. Brněnský legionář. ISBN 978-80-7354-131-6.

HROMÁDKA, T. *Kroniky obcí*. III. (upravené) vydání. Praha: NIPOS, 2014. ISBN 978-80-7068-280-7.

HRONEK, J. *Česká škola národní v historickém vývoji a v dnešní podobě*. Praha: G. Franci, 1932. 131 s.

HRONEK, J. *Reforma národní školy československé*. Praha: Cyrilometodějské knihkupectví G. Francla, 1935, s. 75

HUŠKA, J. 100 let od 1. světové války: Sbohem, monarchie: Vznik německého Rakouska a situace na Šumpersku na podzim 1918. In: *KROK Kulturní revue Olomouckého kraje*. Ročník 15., číslo 2. Olomouc: Vědecká knihovna, 2018, s. 29-32. ISSN 1214-6420.

CHLUP, O. *O školu měšťanskou*. Brno: Společ. nových šk., 1931. 54 s. Knih. nových šk., sv. 7.

iDNES.cz. *Před 100 lety: Papež Benedikt XV. volal po míru, Němci ho za to kritizovali* [online]. In: 11. září 2018.iDNES, 2018 [cit. 2019-01-06]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/technet/pred-100-lety/benedikt-xv-volat-mir-nemci-ho-odsuzovat.A180905_185859_pred-100-lety_heli

IGGERS, Georg G. *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivy k postmoderní výzvě*. Praha: Lidové noviny, 2002. 177 s. *Knížnice Dějin a současnosti*; sv. 16. ISBN 80-7106-504-8.

JANÁK, J., HLEDÍKOVÁ, Z. ed. *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945: Celostát. vysokošk. učeb. pro stud. filoz. fak. 1. vyd.* Praha, 1989.

JELÍNKOVÁ, V. *Základní školství v ČSSR a některé trendy jeho vývoje od r. 1921*. Praha, 1989.

JINDRA, M. Spravedliví musí trpět: Dopady operace Anthropoid, zejména na moravskou část České pravoslavné eparchie. *Paměti a dějiny* [online]. 1402, 25-36 [cit. 2018-04-10]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1402/025-036.pdf><https://www.ustrcr.cz>

JINDRA, Z. *První světová válka*. 1. vyd. Praha, 1984.

JÚVA, V. a JÚVA, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. 5. rozš. vyd. Brno: Paido, 2003. 91 s. ISBN 80-7315-062-X.

KADLČÍKOVÁ, D. Historie školy. *Www.skolazelesice.cz* [online]. Želešice [cit. 2018-05-13]. Dostupné z: http://skolazelesice.cz/?page_id=304

KANÁK, B. ed. *Olomoucký archivní sborník 7. Olomouc*. Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv v Olomouci, 2009, s. 24-29. ISSN 1214-4711, ISBN 978-80-86388-74-8

KASPER, T. *Německá školská reforma v Československu v letech 1918-1933*. In: *Pedagogika*.-- ISSN 0031-3815 CZ Roč. 57, č. 2 (2007), s. 114-131

KASPEROVÁ, D. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010. 224 s. Humanitas ; sv. 1. ISBN: 978-80-7308-327-4.

KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada Publishing, 2008, str. 205

KAZDA, M. *Latinská citace ab utraque parte - z obou stran: Latinské citace od H*, [online].

e-kniha.com, 2011 [cit. 2017-08-01]. ISBN není uvedeno.

Dostupné z: <http://www.e-kniha.com/latinske-citace-od-h.html>

KÁDNER, O. *Vývoj a dnešní soustava školství. 1. díl*. Praha: Sfinx, 1929, s. 155.

KÁDNER, O. *Vývoj a dnešní soustava školství. 2. díl*. Praha: Sfinx, 1931, s. 25.

KISSINGER, H. A. *Umění diplomacie* Prostor, Praha, 1999, vydání třetí

KLÍMA, K. a kolektiv. *Státověda*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 2006, ISBN – 80-86898-98-9, kap. 2.2. Různé pojetí státu v historii a současnosti, str. 27

KLÍMOVÁ, J. In: *KROK Kulturní revue Olomouckého kraje: Ani žáci nebyli ušetřeni!* Roč. 12. Svaz. 2. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2015, s. 35-39. ISSN 1214-6420.

KLOČKOVÁ, L. *165 let Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy: Ministerstvo školství v období samostatné Čs. republiky*. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. © 2013-2014 [cit. 2017-03-05]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/165-let-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy>

KODEDOVÁ, O. *Učitelé v práci a v boji. Sborník vzpomínek a studií 1848-1918*. Red. kol.: Cach, J., Hanuš, K., Holancová, A., Charous, J., Muchka, L., Uherek, Zdeněk. Praha: Práce, 1971. 367 s.

KODEDOVÁ, O., UHEREK, Z. *Kapitoly z dějin českého učitelstva (1890- 1938)*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 60.

KOKOŠKA, S., MAREK, J., UHLÍŘ. J. B. *Obrana národa* [online]. ČT24, 6. 10. 2009 [cit. 2018-01-07]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1381165-obrana-naroda>

Komenský. Brno: Academie Jana Amose Komenského, oblast Brno, 1939, LXVI(8), 233-239. ISSN 0323-0449. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Dostupné také z: Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně

KONÍŘOVÁ, M. In: *KROK Kulturní revue Olomouckého kraje: Začernit, přelepit, přetisknout, odstranit-cenzura českých učebnic za Protektorátu*. Roč. 12. Svaz. 2. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2015, s. 29-31. ISSN 1214-6420.

KOPÁČ, J. *Dějiny školství a pedagogiky v Československu*. Vyd. 1. Brno: Univ. J. E. Purkyně, 1971. 224 s. Spisy ped. fak. Univ. J. E. Purkyně v Brně.

KOPÁČ, J. *Dějiny české školy a pedagogiky: v letech 1867-1914*. 1. vyd. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně, 1968, s. 116

KUBÍČEK, J. *Nezáviděníhodná pracovní pouť učitelského praktikanta, výpomocného a nakonec definitivního učitele*. Šternberk, Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 2003, s. 4-29

KRAMOLIŠ, Čeněk. *Válečné vzpomínky školního inspektora*. Zábřeh: Společenská knihtiskárna, [1926]. 131 s.

KRCHNÁK J., KOUDELKA, M. Ke zpřístupnění archiválií Osmileté střední školy v Bouzově. In: KAŇÁK, B. ed. *Olomoucký archivní sborník 7*. Olomouc Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv v Olomouci, 2009, s. 24-29. ISSN 1214-4711, ISBN 978-80-86388-74-8.

KRIEBEL, O. *Co schází naší škole národní: (kus retrospektivy a hrst zkušeností)*. Brno: Ústř. spolek jednot učit., 1930. 58 s.

KROBOVÁ, A. Civilizace: Ve sférách orální historie: Neustále nové otázky. *ČRo Plus*[online]. 14. 11. 2014 [cit. 2018-04-23]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/leonardo/historie/_zprava/1419721

Kronika druhé světové války. Praha: Fortuna Print, c2000. ISBN 80-86144-61-5; s. 7-8

KUČERA, R. *Život na příděl: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914-1918*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. 213 s. Knižnice Dějin a současnosti; sv. 49. ISBN 978-80-7422-232-0.

KUKLÍK, J.; Němeček, J.; Šebek, J. *Dlouhé stíny Mnichova*, nakladatelství Auditorium, Praha, 2011, ISBN 978-80-87284-18-6, kapitola: Příprava a realizace mnichovské konference, str. 57

KUKLÍK, J. *Lámání ducha. Školství v "autoritativní demokracii"*. In: Dějiny a současnost. – Roč. 31, č. 3, (2009), s. 30-32. ISSN: 0418-5129.

KŮRKOVÁ, Š. *Tvrdě zkoušené dětství: Jak se žilo dětem během první světové války. 100+1*[online]. © Extra Publishing, 2016, 1 [cit. 2017-12-19]. ISSN 1804-9907. Dostupné z: <http://www.stoplusjednicka.cz/tvrde-zkousene-detstvi-deti-prvni-svetova-valka>

KUZMIN, M. N. *Vývoj školství a vzdělání v Československu*. Praha: Academia, 1981, s. 109.

KVAČEK, R. *Poslední den Mnichov – Praha, konec září 1938*. Nakladatelství EPOCHA, Praha, 2011

LEIN, R. *Pflichterfüllung oder Hochverrat? Die tschechischen Soldaten Österreich-Ungarns im Ersten Weltkrieg* Münster 2011.

LENDEROVÁ, M. *Vše pro dítě: válečné dětství 1914-1918* / Milena Lenderová, Martina Halířová, Tomáš Jiránek Praha; Paseka, 2015. ISBN: 978-80-7432-499-4 (váz.)

LENDEROVÁ, M.; JIRÁNEK, T.; MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009. 430 s. ISBN 978-80-246-1683-4.

LINHART, J. Ed. *Velký sociologický slovník. Sv. 1, A-O*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996. 747 s. ISBN 80-7184-164-1.

LKA / EuroZprávy.cz. *Jediný Žid, kterého respektovali i nacisté? Prošel Terezínem i Osvětimi, přesto měl nevidané výsady*. EuroZprávy.cz [online]. 29. května 2018 [cit. 2018-05-29]. Dostupné z: <http://veda-a-technika.eurozpravy.cz/veda/225829-jediny-zid-ktereho-respektovali-i-naciste-prosel-terezinem-i-osvetimi-presto-mel-nevidane-vysady/>

LONÍČEK, R. *Minulost, přítomnost a budoucnost školní kroniky: Příloha č. XIII - propagační brožura k zavedení nových kronik, rok 1940/41*. Olomouc, 2008. Rigorózní. UP Olomouc, Pdf. Vedoucí práce Grecmanová Helena, prof. PhDr. Ph.D.

MAINUŠ, F. České školství v pohraničí za nacistické okupace se zvláštním zřetelem k severní Moravě a Slezsku. *Slezský sborník*, 1959, roč. 57, s. 277-312.

MALINA, J.; a kol. *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, ©2009. 303 s. ISBN 978-80-7204-560-0, s. 1703.

MALINA, J.; a kol. *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*. *Kronika*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, ©2009. 303 s. ISBN 978-80-7204-560-0, s. 2038

MALÝ, K.; a kolektiv autorů, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 3. přepracované vydání, Linde Praha a.s., Praha, 2005, ISBN 80-7201-433-1, část C, kapitola 2. Vyhlášení československé samostatnosti, str. 328

MARŠÁLEK, P. *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum, 2002; 347 s., ISBN:80-246-0302-0.

MARŠÁLEK, P. *Pod ochranou hákového kříže: nacistický okupační režim v českých zemích 1939-1945*. Praha: Auditorium, 2012. 20. století. ISBN 978-80-87284-20-9.

MEDICK, H. (2001). *Quo vadis Historische Anthropologie? Geschichtsforschung zwischen Historischer Kulturwissenschaft und Mikro-Historie*. *Historische Anthropologie*, 9(1), s. 78-92.

MINAŘÍKOVÁ, H. *Přehled vývoje olomouckého nižšího a středního školství od poloviny 19. století do roku 1960*, III. část (1939-1945) /, In: KAŇÁK, B.; ed. *Olomoucký archivní sborník 7*. Olomouc: Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv v Olomouci, 2009, s. 152-164. ISSN 1214-4711. ISBN 978-80-86388-74-8.

MICHLOVÁ, M. *Byli jsme a budem, aneb, Česká každodennost 1914-1918*. Řitka: Čas, 2013. 133 s. Český čas; sv. 6. ISBN 978-80-7475-024-3.

Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy: 160 let Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy [online], [cit. 2016-11-11]. Dostupné z:

<http://www.msmt.cz/ministerstvo/160-let-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy>

MICHLOVÁ, M. *Protentokrát, aneb, Česká každodennost 1939-1945*. Řitka: Čas, 2012. 119 s. Český čas; sv. 2. ISBN 978-80-87470-60-2.

MORKES, F. *Československé školy v letech 2. světové války*. 1. vyd. V Praze: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2005. 35 s. ISBN: 80-901461-8-X. ISBN 80-901461-8 (chyb.).

MORKES, F. *České školy v okupačních letech 1939-1945*. Učitelské noviny. Praha: GNOSIS, 1999, roč. 102, č. 19, s. 15-18. ISSN 0139-5718.

MORKES, F., *Jak vnímali reformy naši předkové*. In: Moderní vyučování. ISSN 1211-6858. Roč. 13, č. 5 (2007), s. 9-10.

MORKES, F., *Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích: (období let 1848-2001)*. 1. vyd. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2002. 122 s. ISBN 80-901461-9-8.

MORKES, F., *Obce a školy v minulosti*. In: Učitelské noviny. Roč. 107, č. 30 (2004), s. 15-16. ISSN 0139-5718

MORKES, F., *Postavení učitele v předmnichovském Československu*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 1994. 26 s. Aktuality - informace ; Č. 2/94. ISBN: 80-211-0182-2.

MORKES, F. *Učitelé a školy v proměnách času: (Pokus o základní chronologii 1774 - 1946)*. Plzeň: Pedagogické centrum, 1999. ISBN 80-7020-051-0.

MOULIS, M. *Mládež proti okupantům*. Praha: Svoboda, 1966, s. 132.

NAKLÁDAL, B. *Vzpomínky na protektorát: klukovská léta v protektorátní Olomouci*. Olomouc: Poznání, 2016. 182 stran, 16 nečíslovaných stran obrazových příloh. ISBN 978-80-87419-52-6.

Nářízení, vydané od ministra záležitostí duchovních a vyučování, jímžto se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné a měšťanské. (1905) In: Říšská sbírka zákonů [online virtuální knihovna právních předpisů]. [cit. 7. 3. 2018].
Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

NÁJEMNÍK, V. *Život za 1. světové: Zázemí*. Český rozhlas: Před 100 lety [online]. 2016 [cit. 2017-12-13]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/pred100lety/zazemi/_zprava/ucitele-a-zaci-ve-velke-valce--1610199

NÁJEMNÍK, V. *Před 100 lety život za 1. světové: Učitelé a žáci ve Velké válce*. Český rozhlas [online]. Praha, (5. 5. 2016 v 8:00 hod) [cit. 2017-10-10]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/pred100lety/zazemi/_zprava/ucitele-a-zaci-ve-velke-valce--1610199

NÁJEMNÍK, V. *Sokol proti monarchii: Tělocvičná jednota a její starosta v odboji* [online]. Český rozhlas, 28. 12. 2015, [cit. 2018-05-30]. Dostupné z: http://m.rozhlas.cz/pred100lety/odboj/_zprava/1568555

NEDOROST, L. *Češi v 1. světové válce*. 1. díl, s. 178.

NEMEŠKAL, C. *Národní školy ve školním okrese litovelském*. In: Litovel, Konice a okolí. Brno: Národohosp. propagace ČSR, [1938], s. 57-59.

NĚMEC, P. *Úloha školství při germanizaci českého národa v období okupace*. In: Sborník k dějinám 19. a 20. století. 12. Praha: Historický ústav ČSAV, 1991, s. 67-89. ISBN 80-85268-09-4. ISSN 0231-6153.

NĚMEČEK, J. *Československo a svět ve druhé světové válce*. České národní listy [online]. Přednáška se symposia na téma „Období 15. 3. 1939 - 8. 5. 1945“, uspořádané Kruhem občanů České republiky vyhnaných v r. 1938 z českého pohraničí dne 27. 3. 2010, 2010, 14 s., [cit. 2018-01-02]. Dostupné z:

<http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/ceskoslovensko-svet-druha-svetova-valka.html>

NOVOTNÝ, J. *Učitelé v práci a v boji: Sborník vzpomínek a studií. 1914-1945*. 1. vyd. Praha: Práce, 1968. 363 s., Kroniky práce a bojů; sv. 40.

PÁNKOVÁ, M.; KASPEROVÁ, D.; KASPER, T.; et al. *Meziválečná školská reforma v Československu*. Vydání 1. Praha: Academia, 2015. 326 s. Historie. ISBN: 978-80-200-2496-1 (Academia). ISBN: 978-80-86935-30-0 (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského).

PÁNKOVÁ, M.; PLITZOVÁ, H. *Odras 1. světové války ve škole a ve společnosti*. Vydání první. Ve Středoklukách: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského a Národní institut pro další vzdělávání v nakladatelství Zdeněk Susa, 2015. 166 s., ISBN 978-80-86935-32-4.

PAZDERA, D. *Mobilizace v roce 1914 jako první krok na cestě ke zformování vojáka Velké války. Pokus o vymezení válečného prožitku českých příslušníků rakousko-uherské armády*. In: *Historie a vojenství* 47, 1998, 3, s. 44

PEŠIČKA, V.; KOURA, P. *Dnešní výročí: 1. 9. 1939: Zatykácké akce Albrecht der Erste v Protektorátu*. ČRo Rádio Česko [online]. 2008 [cit. 2018-01-10]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/radio_cesko/vyroci/_zprava/1-9-1939-zatykaci-akce-albrecht-der-erste-v-protektoratu--489597

PETRŽELKA, A. *Údolí Bobravy – Vodní mlýny 5: Nový Mlýn*. Radostníček zpravodaj Obce Radostice. Radostice, 2015 (červenec), nečíslováno.

PINKAVA, V.; DVORSKÝ, F.; ed. *Vlastivěda moravská. II, Místopis Moravy*. Díl V místopisu, Olomoucký kraj. Čís. 39, Litovelský okres. V Brně: Musejní spolek, 1903. 312 s.

PLACHT, O.; HAVELKA, F. *Příručka školské a osvětové správy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1934, s. 170-172.

POLÁK, E. *Perzekuce Židů v protektorátu v letech 1939 – 1941*. In: Nisko 1939 – 1994: Akce Nisko v historii „konečného řešení židovské otázky“. Sborník referátů z mezinárodní vědecké konference. Ostrava: 1995, s. 174-182.

POLIŠENSKÝ, Josef. *Třicetiletá válka a evropská krize 17. století*. Vyd. 1. Praha, 1970.

PROCHÁZKA, V.; ed. PROCHÁZKA, V. *Příruční slovník naučný*. Pojem: *ferie*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962-1967. Díl 1, s. 714

PŘÍHODA, V. *Školská reforma: polemické stati*. Praha: Orbis, 1931. 46 s.

RAŠÍN, L: Paměti Dr. Aloise Rašína, BonusA, Brno 1994, s. 122

Respekt a tolerance: *Loštice: Historie židovské komunity* [online]. Loštice, 2011 [cit. 2018-06-24]. Dostupné z: <http://www.respectandtolerance.com/lostice/216-2013-02-13-21-54-42.html>

ROUBIC, A. *Dvě kapitoly z dějin bouzovského školství*. In: Okresní archiv v Olomouci 1986. Olomouc: Okr. archiv, 1987, s. 176-185.

RÝDL, K. *K vývoji správy a řízení školství v českých zemích I.: (1774-1989)*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2010. 67 s. ISBN: 978-80-7395-322-5.

SEDLÁK, P. *Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání*. In: Soudobé dějiny XX, 2013, č. 1–2, s. 122–157.

SKŘIVAN, A. *Císařská politika. Rakousko-Uhersko v evropské politice v letech 1906–1914*. Praha 1996, s. 238.

SCHELLE, K. *Praktikum z dějin organizace veřejné správy 1918-1938*. 1 vyd. Ostrava: KEY Publishing s.r.o. 2007 s. 5

Sokol Třebíč pro radost a pro zdraví: Činnost jednoty v období 1. světové války [online]. [cit. 2017-12-14]. Dostupné z: <http://www.sokol-trebic.cz/cinnost-jednoty-obdobi-1-svetove-valky>

SPURNÝ, M. *V zájmu národa a jeho dětí. Z bojů o české menšinové školství mezi dvěma světovými válkami.* In: Časopis Národního muzea. Řada historická. – ISSN 0139-9543. 173, č. 3-4, (2004), s. 191-211

SVOBODA, J. *Školství v období protektorátu.* České Budějovice: Nová Forma. 2010. 80 s., ISBN 978-80-87313-67-1.

SVOBODA, M. *Citáty slavných osobností: Adolf Hitler* [online]. citaty.net: Martin Svoboda, 2017 [cit. 2017-08-05]. Dostupné z: <http://citaty.net/vyhledavani/?h=Hitler>

ŠAFRÁNEK, J. *Školy české: obraz jejich vývoje a osudů.* 2. díl. Praha: Matice česká, 1914, s. 239-240.

ŠEDIVÝ, I. *Češi, české země a Velká válka 1914-1918.* 2., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014. 493 s. Česká historie; sv. 7. ISBN 978-80-7422-302-0.

ŠEDIVÝ, I. *Kde bojovali Češi za první světové války?* In: Host Radiožurnálu [rozhlasový pořad]. Moderuje Patricie Strouhalová. Radiožurnál, 15. 1. 2014 10:00 [cit. 2016-11-11]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/host/_zprava/1302581.

ŠIMEK, R. *Německý průmyslník se zasloužil o rozvoj Zábřehu.* EURO: BYZNYS [online]. Mladá fronta, 5. 3. 2009 [cit. 2018-04-24]. Dostupné z: <https://www.euro.cz/byznys/nemecky-prumysl-nik-se-zaslouzil-o-rozvoj-zabrehu-893081>

ŠÍPEK, Z. *Čeští učitelé národních škol a politické strany v letech 1860-1941.* In: *Pedagogika.* ISSN 0031-3815. č. 2, (1994) s. 130-134

ŠMEJKAL, P. *Albrecht der Erste*. Hospodářské noviny [online]. 2009 [cit. 2018-01-10]. ISSN 1213-7693. Dostupné z: <https://ihned.cz/c1-45961000-albrecht-der-erste>

ŠPRINGL, J. *Školákem v protektorátu projekt Památníku Terezin: Pokyny k způsobu vedení školní kroniky*. <https://www.pamatnik-terezin.cz/> [online]. 2016 [cit. 2018-03-08]. Dostupné z: http://skolakemvprotektoratu.pamatnikterezin.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=846%3Adokument-1&catid=26%3Aze-kolnich-kronik&Itemid=49

ŠUSTROVÁ, R. *Pod ochranou protektorátu: Kinderlandverschickung v Čechách a na Moravě: politika, každodennost a paměť 1940-1945*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2012. 315 s. Fontes; sv. 7. ISBN 978-80-7308-424-0.

TRAPL, M.; a kolektiv. *Bouzov minulost a současnost hradu, obce a JZD "Mír"*. 1. vyd. Praha: TEPS, 1990, 144 s. ISBN 80-7065-013-3.

TRAPL, M. *Ke školské legislativě obecných a občanských (měšťanských) škol a jejímu uplatňování v českých zemích v letech 1918-1922*. [Praha: Stát. ped. nakl.], 1970. S. 5-67. Zvl. ot.: Acta Univ. Palackianae Olomucensis. – Paed. – Psychologica. 11. 1970.

TURKOVÁ, M. *Jan Opletal známý či neznámý hrdina*. 1. Olomouc: Baštan, 2011. ISBN 978-80-87091-26-5.

TUCHMANOVÁ, B. *Srpnové výstřely*. Začátek první světové války, Praha 2000, s. 79.

URBANOVSÁ, E. *České pokusné školy 30. let podle návrhu Václava Příhody*. Pedagogická orientace.

VALÍŠOVÁ, A.; KASÍKOVÁ, H. *Pedagogika pro učitele*. 2. vyd. Praha: Grada, 2011, s. 83.

VALÍŠOVÁ, A.; KASÍKOVÁ, H. *Pedagogika pro učitele - Školský systém v českých zemích*.

1. vyd. Praha, Grada Publishing, a.s., 2007. s. 81 – 82

VANĚK, M.; HŮLKOVÁ, E. *Věda technika: Orální historie je zalidňování dějin, vysvětluje historik Miroslav Vaněk. Český rozhlas* [online]. 6. 4. 2016 [cit. 2018-04-23]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/leonardo/dnes/_zprava/oralni-historie-je-zalidnovani-dejin-vysvetluje-historik-miroslav-vanek--1600917

VÁŇOVÁ, R. *Československé školství ve 30. letech (Příhodovská reforma)*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1995, 40 s.; *Studia pedagogica* 10

VÁŇOVÁ, R. *Příhodovská reforma 30. let*. In: *Pedagogická orientace*. -- ISSN: 1211-4669. č. 7 (1993), s. 17-22

VÁŇOVÁ, R. *Školská reforma v ČSR ve 30. letech*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 1994. 52 s., 2 příl. ISBN 80-211-0198-9.

VÁŇOVÁ, R. *Vývoj počátečního školství v českých zemích*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1986.

VÁŇOVÁ, R., RÝDL, K. a VALENTA, J. *Výchova a vzdělání v českých dějinách*. Díl 4, sv.1. Problematika vzdělávacích institucí a školských reform: obecné školství - 1848-1939: střední školství a učitelské vzdělání - 1914-1939. 1. Vyd. Praha: Karolinum, 1992. 311 s. ISBN 80-706-6607-2.

VEBR, L. *In memoriam Zdeňka Fialy: Z pomocných věd historických*. Vyd. 1. Praha, 1978.
s. 215-257

VESELÁ, Z. *České pedagogické myšlení mezi dvěma světovými válkami*. 1. vyd. Brno: Masarykova univ., 1992. 154 s. ISBN: 80-210-0376-6.

VESELÁ, Z. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno: Masarykova univerzita, 1992, s. 128.

Vláda České republiky. In: *Vláda ČR: Členové vlády, Jan Kapras* [online]. 2017 [cit. 2017-12-15]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=45320>

VOŠAHLÍKOVÁ, P. *Jak se žilo za časů Františka Josefa <<I=01>>*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1996. 284 s., obr. příl. ISBN 80-205-0088-X.

VRANOVSKÝ, K. „*Verifikace*.“ *Encyklopedie lingvistiky*, ed. Kateřina Prokopová. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 2014.

<http://oltk.upol.cz/encyklopedie/index.php5/Verifikace>. [online], [cit. 2016-10-10].

Vynesení c. k. zemské školní rady v Praze č. 28633 z 3. února 1892.

VYTLAČILOVÁ, P. „*Epistemologie*.“ *Encyklopedie lingvistiky*, ed. Kateřina Prokopová. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. [online]. [cit. 2016-09-27]. Dostupné z:

<http://oltk.upol.cz/encyklopedie/index.php5/Epistemologie>

WHITE, H. *Metahistory: The Historikal Imagination in Nineteenth-Century Euirope*. Baltimore 1973

ZUMR, J. *Máme-li kulturu, je naší vlastní Evropa: Herbartismus a česká filosofie*. Praha: nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 1998. ISBN 80-7007-110-9.

ZOUNEK, J; KNOTOVÁ, D.; ŠIMÁNĚ, M. *Výzkum soudobých dějin pedagogiky a školství: k metodologickým otázkám historicko-pedagogického výzkumu*. *Studia paedagogica*, [S. l.], v. 20, n. 3, p. 89–112, říj. 2015. ISSN 1803-7437. [online]. 2015 [cit. 2016-08-10]. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/studia-paedagogica/article/view/1149/1427>.

ŽENOŽIČKA, J. *Bouzovsko a okolí za německé okupace v době II. světové války*. Bouzov, 2013, 162 s. (autor knihy je otcem autora této rigorózní práce).

ŽENOŽIČKA, J. *Bouzovsko-krajina a lidé*. 1.vyd., Bouzov:Obec Bouzov, Comedia s.r.o., 2006, 192 s. (autor knihy je otcem autora této rigorózní práce).

ŽENOŽIČKA, J. *Historické proměny života venkovské školy na Bouzovsku*. Olomouc, 2015. Diplomová práce. UP Olomouc. Vedoucí práce Mgr. Eva Dvořáková Kaněčková, Ph.D.

ŽIPEK, A. *Domov za války: (Svědectví účastníků)*. Díl I. 1914. Praha: Pokrok, 1929. 363 s.

ŽIPEK, A. *Domov za války: (Svědectví účastníků)*. Díl II. 1915. Praha: Pokrok, 1930. 444

ŽIPEK, A. *Domov za války: (Svědectví účastníků). Díl III.* 1916. Praha: Pokrok, 1930. 431

ŽIPEK, A. *Domov za války: (Svědectví účastníků). Díl IV.* 1917. Praha: Pokrok, 1931. 475

Životopisy, osobnosti, společnost: Emanuel Moravec: kolaborant (životopis). *Životopisy online* [online]. 2017 [cit. 2017-10-09]. Dostupné z: <http://zivotopisyonline.cz/emanuel-moravec-kolaborant/>

60. schůze Národního shromáždění československého 1918-1920: Čtvrtek 26. června 1919 [online]. Poslanecká sněmovna parlamentu české republiky, 1919 [cit. 2017-10-24]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/060schuz/s060007.htm>